

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM BİLİM DALI
(EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ)**

**İLKÖĞRETİM 6, 7, 8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ZORBALIK
DÜZEYLERİNİN YORDANMASI
(KONYA İLİ CİHANBEYLİ İLÇESİ İLÇE MERKEZ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
NESLİHAN KILIÇ**

Ankara – 2009

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM BİLİM DALI
(EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ)**

**İLKÖĞRETİM 6, 7, 8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ZORBALIK
DÜZEYLERİNİN YORDANMASI
(KONYA İLİ CİHANBEYLİ İLÇESİ İLÇE MERKEZ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Neslihan KILIÇ**

**Danışman
Prof Dr. Ülker AKKUTAY**

Ankara – 2009

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼ę¼'ne

Neslihan KILIÇ' a ait "**İlköğretim 6, 7, 8. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalık D¼zeylerinin Yordanması(Konya İli Cihanbeyli İlçesi İlçe Merkez Örneği)**" adlı çalışma, j¼rimiz tarafından Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalında Y¼KSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(imza)

Başkan

Akademik Ünvani, Adı Soyadı

(imza)

Üye

Akademik Ünvani, Adı Soyadı

(imza)

Üye

Akademik Ünvani, Adı Soyadı

(imza)

Üye

Akademik Ünvani, Adı Soyadı

(imza)

Üye

Akademik Ünvani, Adı Soyadı

ÖZET

Bu araştırmada, zorbalık türü olayların genel olarak ve öğrencilerin cinsiyetlerine göre okulun hangi alanlarında ve ne sıklıkta meydana geldiği saptanarak; öğrencilerin zorba kişilik, kendine güven ve zorbalıktan kaçınma düzeyleri; cinsiyet, ailenin algılanan gelir düzeyi, algılanan akademik başarı durumu, hatalı davranışın sıklığı, yetişkin etkileri değişkenleri açısından açıklanmıştır.

Araştırma, Konya ili Cihanbeyli ilçesi, ilçe merkezindeki altı resmi ilköğretim okulunun 6. 7. ve 8. sınıflarında eğitim gören 367'si kız ve 396'sı da erkek olmak üzere toplam 763 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada, öğrencilerin zorbalık düzeyleri Koç(2006) tarafından geliştirilen ve üç alt ölçekten "Zorba Kişilik", "Kendine Güven" ve "Zorbalıktan Kaçınma" oluşan "Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği" ile belirlenmiştir. Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği'nin lise öğrencilerine yönelik geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Koç(2006) tarafından yapılmıştır. Bu araştırma ilköğretim öğrencileri üzerinde yapıldığından araştırmacı tarafından yeniden geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır. Öğrencilerin kişisel niteliklerine ilişkin bilgiler ise Koç(2006) tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" ile elde edilmiştir. Her bir açıklanan değişken tek, açıklayıcı değişkenlerin de tümü birlikte istatistiksel işleme alındığı için de öğrencilerin "Zorbalık Kişilik", "Kendine Güven" ve "Zorbalıktan Kaçınma" düzeyleri "çoklu regresyon analizi" yöntemi ile açıklanmıştır.

Araştırmanın birinci alt problemi olan okulda zorbalığın genel olarak ve cinsiyete göre meydana geldiği alanlar ve sıklığına ilişkin bulgular incelendiğinde; zorbalığın % 76.86 ile okul içi ve % 23.14 ile de okul dışı alanlarda meydana geldiği görülmüştür. Zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığı, cinsiyet değişkeni temel alınarak incelendiğinde ise; zorbalık alanlarına yönelik görüşler açısından öğrencilerin cinsiyetlerinin önemli bir farklılık göstermediği görülmüştür. Kızlar ve erkeklerin dağılım oranlarının belirli bir ölçüde farklılaştığı zorbalık alanları olarak; okulun dönüş yolu, oyun alanları ve diğer yerler sayılabilir. Bu alanlarda kızlar, erkeklere oranla zorbalığın daha az meydana geldiğini düşünmektedirler.

Zorba kişiliğin, yordayıcı değişkenleri önem sırasına göre; yetişkin etkisi, başarı, hatalı davranış sıklığı, cinsiyet, anne tutumu, okul, baba tutumu, gelir ve sınıf şeklindedir. Yetişkin etkisi, başarı, hatalı davranış sıklığı, cinsiyet, anne tutumu, okul, değişkenlerinin zorba kişiliğin anlamlı birer yordayıcısı oldukları, bununla birlikte zorba kişilik puanlarını düşük düzeyde yordama gücüne sahip oldukları söylenebilir.

Kendine güvenin, yordayıcı değişkenleri önem sırasına göre; yetişkin etkisi, hatalı davranış sıklığı, başarı, cinsiyet, anne tutumu, sınıf, okul, baba tutumu ve gelir şeklindedir. Değişkenlerden yalnızca yetişkin etkisi, hatalı davranış sıklığı, başarı ve cinsiyet değişkenlerinin kendine güven puanlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu, bununla birlikte kendine güven düzeylerini bu değişkenlerin de düşük düzeyde yordama gücüne sahip olduğu söylenebilir.

Zorbalıktan kaçınmanın, yordayıcı değişkenleri önem sırasına göre; hatalı davranış sıklığı, yetişkin etkisi, cinsiyet, başarı, okul, anne tutumu, baba tutumu, sınıf ve gelir şeklindedir. Yordayıcı değişkenlerden hatalı davranış sıklığı, yetişkin etkisi, cinsiyet ve başarı dışında diğer 5 değişkenin zorbalıktan kaçınma düzeylerinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı, anlamlı yordayıcı konumunda bulunan değişkenlerin ise zorbalıktan kaçınma puanlarını düşük düzeyde yordama gücüne sahip oldukları söylenebilir.

Araştırma sonuçları, ilköğretim öğrencileri için olası okul zorbalığını önleme ve müdahale etmeye yönelik yöntemlerin neler olması gerektiğine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Çalışmada elde edilen bulgular (önceki araştırmalarda olduğu gibi) zorbalığı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Dolayısı ile bulguları netleştirecek yeni araştırmaların yapılması konunun özümsemesini sağlayacaktır. Bu durum da, okul zorbalığını önlemede bizlere yardımcı olacaktır. Araştırmanın sonuçlarına göre; okul içi alanlar başta olmak üzere, hem okul içi hem de okul dışı alanlarda öğretmen ve diğer yetişkinlerin gözetimlerinin artırılması faydalı olacaktır. Günümüzde yaygın bir durum olarak karşımıza çıkan ancak fikir birliğine varılmamış bir konu

olan zorbalık hakkında öğrenci, öğretmen ve veliler bilgilendirilmelidir. Bununla amaçlanan zorbalık konusunda öğrenciler üzerinde olumlu yetişkin etkileri sağlayabilmektir. Öğrenciler arasındaki zorbaca davranışları engellemek için; öğrencilere sorun çözme, kendini uygun biçimde ifade edebilme ve iletişim becerileri kazandırmak etkili yöntemlerin başında gelmektedir.

Zorbalıkla mücadele oldukça zor ve karmaşık bir iştir. Başarının kaçınılmaz yolu; okul personeli (öğretmen-idareci-hizmetli), öğrenciler ve velilerin ortak hareket etmesinden geçer. Günümüzde zorbalık öyle bir boyuta ulaşmıştır ki; her kurumun kendi şartlarına göre; tespit, müdahale ve mücadele çalışmaları uygulaması gerekmektedir.

ABSTRACT

In this research, generally the bullying type and according to gender of the students by determining the frequency and the places in which bully behaviours happened; the levels of "bully personality", "self-confidence" and "avoidance from bullying" of the students were explained in point of gender, family's socio-economic level, perceived academic success, frequency faulty behaviours, adults' influences variables .

The research was performed on 367 girls and 396 boys, total 763 students being educated on the 6th, 7th and 8th grades of six public schools in the county seat of Cihanbeyli in Konya . In the study, bullying levels of the students were determined with "Student Relations Attitude" developed by Koç(2006) and consisting of three sub-measures "bully personality", "self-confidence", "avoiding bullying.The researcher(Koç) did validity of attitude measure of student relations towards high school students.As this research was applied on primary school students the researcher did validity of attitude measure again . Information about students' individual qualities was obtained with "Personal Information Form" developed by the researcher(Koç). Since each of the explained variables was individually processed and the explanatory variables were processed as a whole in

terms of statistics, the levels of "bully personality", "self-confidence" and "avoidance from bullying" of the students were analyzed with the "multiple regression method".

When the first sub-problem of the research, findings where the bullying occurs in general and according to gender and its frequency are examined, it is seen that the bullying is observed in the schools at the rate of 78.86 % and outside the school at the rate of 23.14 %. When the locations of bullying and its frequency are examined based on the gender variable, it is seen that students' genders don't point out an important difference in point of opinions about the locations of bullying. School way back and game fields and the other places can be considered as the locations of bullying which girls and boys differentiate. Girls think that bullying occurs less frequently in these locations.

The most important explanatory variables of the "bully personality" are determined as success, adults' influences, frequency of the faulty behaviour, gender, father's attitude, level of income, stratification. It can be said that the success, frequency of the faulty behaviour, gender, parent's attitude, school variables are meaningful explainers of bully personality, nonetheless they have low ability to explain the bully personality points.

The most important explanatory variables of self-confidence are determined as adults' influences, frequency of the faulty behaviour, success, gender, stratification, school, father's attitude, and income. It can be said only adults' influences, frequency of the faulty behaviour success, gender, success variables are the meaningful explainers of self-confidence points, nonetheless these variables have low ability to explain the levels of self-confidence.

The most important explanatory variables of "avoidance from bullying" are determined as frequency of the faulty behaviour, adults' influences, gender, success, school, mother's attitude, father's attitude, stratification and income. It can be said that, except for frequency of the faulty behaviour, adults' influences, gender and success, the other five variables from the explanatory variables aren't the

meaningful explainers of "avoidance from bullying" ,and the variables in the position of meaningful explainer have low ability to explain the points of "avoidance from bullying .

The results of the reseach, give important clues about what the methods should be in order to prevent and intervene the possible bullying in schools against primary school students.Findings obtained from the research (as in the previous researchs) remain incapable for explaining bullying. Consequently making new researchs ,which will clarify the findings,shall provide the matter to be internalized.And this situation shall help us avoid bullying. According to the results of the research ;especially in the locations inside the school,it shall be useful to increase supervision of the other adults and the teachers in the locations both inside the school and outside the school .Student ,teacher and parents should be informed about bullying which occurs commonly and on which there isn't a consensus.With this ,it is aimed to provide positive adult effects.For preventing students' bully behaviours; to gain students problem solving ,expressing themselves correctly and connection skills is the most effectful method.

Combating bullying is a difficult and complex work. The inevitable way of success is that school staff(teacher-director-janitor),students and parents cooparete.Today ,bullying has reached such a degree that each institution needs to perform actions ,suitable to their own conditions, about determination, intervention and combat.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
ÖNSÖZ	xii

BÖLÜM I

GİRİŞ	1
Araştırmanın Amacı	3
Sınırlıklar	4
Tanımlar	5
Araştırmanın Önemi.....	6

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	9
A-OKUL ZORBALIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE	
1.Okul Zorbalığının Tanımı.....	9
2.Okul Zorbalığının Saldırganlık ve Şiddetle İlişkisi....	11
3.Okul Zorbalığının Boyutları.....	16
4.Okul Zorbalığının Türleri.....	20
5.Zorba Öğrencilerin Özellikleri.....	21
6.Kurban Öğrencilerin Özellikleri.....	26
B. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	
Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.....	30
Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar.....	31

BÖLÜM III

YÖNTEM	36
Araştırma Modeli	36
Evren ve Örneklem	36
Veri Toplama Araçları	38
Verilerin Toplanması	41
Verilerin Analizi	41

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR	
4.1.Genel Olarak ve Cinsiyete Göre Okulda Zorbalığın	
Meydana Geldiği Alanlar ve Sıklığına İlişkin Bulgular	43
4.1.1. Genel Olarak Okulda Zorbalığın	
Meydana Geldiği Alanlar.....	43
4.1.2. Cinsiyetlerine Göre, Okulda Zorbalığın Meydana	
Geldiği Alanlara İlişkin Öğrencilerin Görüşleri.....	45
4.2. İlköğretim 6, 7, 8. Sınıf Öğrencilerinin Bazı Özelliklerinin	
Zorba Kişilik, Kendine Güven ve Zorbalıktan Kaçınma	
Düzeylerini Açıklama Dereceleri	50
4.2.1. İlköğretim 6, 7, 8. Öğrencilerinin Bazı Özelliklerinin	
Zorba Kişilik Düzeylerini Açıklama Dereceleri	53
4.2.2. İlköğretim 6, 7, 8. Öğrencilerinin Bazı Özelliklerinin	
Kendine Güven Düzeylerini Açıklama Dereceleri	75
4.2.3. İlköğretim 6, 7, 8. Öğrencilerinin Bazı Özelliklerinin	
Zorbalıktan Kaçınma Düzeylerini Açıklama Dereceleri...	78

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER	83
Sonuçlar	83
Öneriler	84
KAYNAKÇA.....	87

EKLER

1. Kişisel Bilgi Formu
2. Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği
3. Yazışmalar

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1 Çocukların ve Gençlerin Zorbalık Olarak Nitelendirdikleri Davranışlardan Bazıları.....	17
Tablo 2 Fitzgerald(1999)'a Göre Zorbalık Olarak Nitelendirilebilecek Davranışlardan Bazıları.....	18
Tablo 3 Okul Zorbalığının Türleri.....	20
Tablo 4 Zorba Öğrencilerin Kişilik Özellikleri.....	25
Tablo 5 Okulda Zorbalığa Uğramanın Yaygın Bazı Belirtileri.....	27
Tablo 6 Kurban Öğrencilerin Kişilik Özellikleri.....	29
Tablo 7 Çalışma Evreninde Yer Alan Öğrencilerin Bazı Kişisel Özellikleri...	37
Tablo 8 Ölçeğe Yönelik Faktör Analizi Sonuçları.....	40
Tablo 9 Ölçeğin Toplam Varyansı Açıklama Oranları ve Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları.....	41
Tablo 10 Okulda Genel Olarak Zorbalığın Meydana Geldiği Alanlar ve Sıklığına İlişkin Öğrencilerin Görüşleri.....	44
Tablo 11 Cinsiyetlerine Göre Zorbalığın Meydana Geldiği Alanlar ve Sıklığına İlişkin Frekans (f) ve Yüzde (%) Dağılımları.....	45

Tablo 12 Araştırmanın Açıklanan ve Açıklayıcı Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Dağılımları.....,	51
---	----

Tablo 13 Öğrencilerin Zorba Kişilik Düzeylerinin Açıklanmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	54
--	----

Tablo 14 Öğrencilerin Kendine Güven Düzeylerinin Açıklanmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	76
--	----

Tablo 15 Öğrencilerin Zorbalıktan Kaçınma Düzeylerinin Açıklanmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	79
--	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1 Saldırganlık, Zorbalık ve Şiddet Kavramları Arasındaki İlişki.....	15
Şekil 2 Zorbalar Neden Zorbaca Davranışlarda Bulunurlar?.....	22

ÖNSÖZ

Bu çalışma, ilköğretim öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin ve zorbalığa neden olan bazı değişkenlerin zorbalığı açıklama derecelerinin ortaya konulması için yapılmıştır. Çalışmanın zorbalığın anlaşılmasına yardımcı olması ve daha kapsamlı çalışmalara da öncülük etmesi beklenmektedir.

Araştırmanın tamamında yardım ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım; Prof. Dr. Ülker AKKUTAY' a minnettar olduğumu belirtmek isterim. Araştırmada kullanılan 'Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği'nden faydalanmama imkân tanıyan Dr. Zihni KOÇ' a ve çeviri konusundaki yardımlarından dolayı Recep MUTLU' ya teşekkür borç bilirim.

Ayrıca araştırma verilerinin toplanması aşamalarında yardımlarını esirgemeyen okul müdürleri ve öğretmenler ile ölçek formlarını büyük bir ciddiyetle dolduran öğrencilere de teşekkür ederim.

Neslihan KILIÇ

BÖLÜM I

GİRİŞ

Toplumsal bir varlık olan insan, yaşamının her döneminde temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama, kendini güvende hissetme, kişilerarası etkili iletişim kurma, bir gruba ait olma, sevmek, sevilen ve saygı duyulan bir birey olarak hayatını idame ettirme ve kendini gerçekleştirme gereksinimi hisseder. Toplumun vazgeçilmez bir parçası olan insanın, doğası gereği, diğer insanlardan uzak, çevresini dikkate almadan hayatını sürdürmesi mümkün değildir. Gelişme ve ilerleme hiç kimsenin karşı çıkamayacağı iki kavramdır (Akkutay, 1996). İnsan, etkili bir yaşam için sosyal ortamlara katılarak diğer insanlarla sürekli iletişim halinde olmalı, bu iletişimi devam ettirmeli ve kendini geliştirmeli, bir gruba dâhil hissetmelidir. Ancak insanın bunları gerçekleştirirken kişilerarası ilişkilerde herhangi bir sorunla karşılaştığında, bu sorunları kolayca halledebildiği söylenemez.

İnsanların kullandıkları iletişim biçimleri birbirinden farklıdır. Kimi ihtiyaçlarını gidermek için çekingen bir tavır gösterirken, kimi için de saldırgan ve zorbaca bir tavır gösterebilir. İhtiyaçların giderilmesi veya diğer insanlarla iletişim kurma bazı insanlar için sıradan bir iş durumuyken, bazıları için çok sıkıntılı bir durumdur. Ergenlik bireyin duygusal, sosyal ve bilişsel yönden gelişimi için en kritik dönemdir. Bireyin ergenlik döneminde kat ettiği gelişim, hayatının her safhasında toplumla uyum halinde yaşayabilmesinde büyük bir önem arz etmektedir.

Okul zorbalığı(school bullying) çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki bireylerin çok sık yaşadıkları önemli iletişim sorunlarından birisidir. Okulda zorbalık yalnızca zorbalar için değil; kurbanlar ve zorbalığa tanıklık eden diğer öğrenciler için de önemli ve ciddi bir akademik sorundur. Zorbalık, öğrencilerin okul dönemindeki akademik, duygusal ve sosyal gelişimlerini olumsuz bir biçimde etkileyebileceği gibi; bu dönemlerde yaşanabilecek olumsuz deneyimler zorba, kurban ve zorbalığa tanıklık eden diğer öğrencilerin yetişkinlik yaşamları boyunca da istenmeyen birçok sorun yaşamalarına neden olabilir.

Tanımlanması zor bir kavram olan okul zorbalığı, bir hukuk kavramı olarak değil de daha çok bir eğitim kavramı olarak ele alınmış ve bu konudaki araştırmaların çoğunluğu da eğitimciler tarafından yapılmıştır (Pişkin, 2002).

Yurtdışında okul zorbalığına yönelik 1970'li yıllardan günümüze çok sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir. İngiltere'de (Arora, 1987; Galloway, 1994; Sharp ve Smith, 1991), Avusturya'da (Klicpera ve Klicpera, 1996), Avustralya'da (Rigby ve Slee, 1991), Amerika Birleşik Devletleri'nde (Hazler, Hoover ve Oliver, 1993) ve İskoçya'da (Mellor, 1997) araştırmacılar okul zorbalığını ele alarak, okul zorbalığı davranışının temelindeki nedenlerin ortaya çıkartılmasına katkıda bulunmuşlardır. Ülkemizde ise çok sık söz edilen okul zorbalığı konusundaki çalışmaların; literatür taraması(Dölek, 1998 ve Pişkin, 2002), betimsel (Karaman-Kepenekçi ve Çinkır, 2001 ve 2003; Mahiroğlu ve Buluç, 2003; Pişkin, 2003; Pişkin ve Ayas, 2005), dolaylı ve deneysel (Sönmez, 2003) ve doktora tezi (Koç, 2006) çalışmaları olmak üzere oldukça sınırlı olduğu göz önündedir.

Okul zorbalığı, doğrudan gerçekleşebileceği gibi dolaylı olarak da gerçekleşebilir. Bir kurbanı karşı bir ya da birden fazla öğrenci tarafından yapılan sataşma, tehdit etme, kırdırma, çatma ve vurma doğrudan yapılan zorbaca davranışlardır. Amaçlanmış bir şekilde toplumdan ya da bir gruptan sosyal olarak dışlama, etkinliklere almama da dolaylı olarak yapılan davranışlardır. Zorbalık ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin, fiziksel veya psikolojik saldırganlık içermesi, bir davranışın zorbalık olup olmadığının tespit edilmesinde belirleyici faktördür (Roland ve Munthe, 1989; Olweus, 1995; Banks, 1997).

Okulda zorbalık türü olayların sıklıkla tekrar etmesi tüm okul içerisinde istenmeyen önemli sonuçlara neden olabilir. Zorbalığın çok sık ve yaygın olarak görüldüğü okullarda, öğrencilerin kendilerini güven içinde hissetmedikleri ve genel olarak okul yaşamından zevk almadıkları ve okuldan soğudukları görülmektedir (Borg, 1998).

Ergenlik dönemi; okullarda zorbalığın yoğun bir biçimde yaşandığı ve hem zorba, hem kurban, hem de zorbalığa tanıklık eden öğrencilerin yetişkinlik yaşamlarında kalıcı izler bıraktığı bir dönemdir. Diğer tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de okul zorbalığı ergenlik dönemi başlangıcındaki ilköğretim öğrencileri için önemli ve ciddi bir problemdir. Okul zorbalığını önleme ve durdurma ile zorbalığa maruz kalan öğrencileri kazanmaya yönelik programların öncelikle okul zorbalığı konusunda yapılmış olan araştırma bulgularına dayalı olarak geliştirilebileceği ve etkili bir biçimde uygulanabileceği düşüncesinden hareketle, bu araştırmada ilköğretim öğrencilerinde okul zorbalığı davranışını açıklayıcı bireysel ve ailesel-çevresel değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Amacı

Günümüzde zorbaca davranışlar istenmeyen durumlar olmalarına rağmen okullarımızda karşımıza çıkmaktadır. Çocukların gelişim ve düşüncelerinin şekillenmesinde ve zorbalığa dair düşüncelerinin anlaşılmasında ilköğretim süreci çok önemli bir yerdedir.

Bu araştırmanın genel amacı; okulda zorbalığın genel olarak ve cinsiyete göre meydana geldiği alanlar ve sıklığı ile cinsiyet, ailenin algılanan gelir düzeyi, babanın genel tutumu, annenin genel tutumu, algılanan akademik başarı durumu, hatalı davranış, yetişkin etkileri değişkenlerinin ilköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık davranışlarını ne ölçüde yordayabildiğini belirlemektir.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık davranışı; genel olarak ve cinsiyete göre okulun hangi alanlarında ve ne sıklıkta meydana gelmektedir?

1.1. İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık davranışı; genel olarak okulun hangi alanlarında ve ne sıklıkta meydana gelmektedir?

1.2. İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık davranışı; cinsiyetlerine göre okulun hangi alanlarında ve ne sıklıkta meydana gelmektedir?

2. İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin bazı kişisel özellikleri, zorbalık düzeylerini yordamakta mıdır?

2.1. İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin; zorba kişilik düzeylerini cinsiyet, ailenin algılanan gelir düzeyi, babanın genel tutumu, annenin genel tutumu, algılanan akademik başarı durumu, hatalı davranış, yetişkin etkileri değişkenleri ne ölçüde açıklamaktadır?

2.2. İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin; kendine güven düzeylerini cinsiyet, ailenin algılanan gelir düzeyi, babanın genel tutumu, annenin genel tutumu, algılanan akademik başarı durumu, hatalı davranış, yetişkin etkileri değişkenleri ne ölçüde açıklamaktadır?

2.3. İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin; zorbalıktan kaçınma düzeylerini cinsiyet, ailenin algılanan gelir düzeyi, babanın genel tutumu, annenin genel tutumu, algılanan akademik başarı durumu, hatalı davranış, yetişkin etkileri değişkenleri ne ölçüde açıklamaktadır?

Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları şu şekilde sıralanabilir:

1. Araştırma evreni 2007–2008 öğretim yılında Konya ilinin Cihanbeyli ilçesinde ilçe merkezinde bulunan resmi ilköğretim okullarına devam eden 6, 7, 8. sınıf öğrencileriyle sınırlıdır. Elde edilen sonuçlar benzerliği olan kurumlarda okuyan benzer nitelikteki öğrencilere genellenebilir.

2. Araştırmanın bağımlı değişkenleri olan öğrencilerin “Zorba Kişilik”, “Kendine Güven” ve “Zorbalıktan Kaçınma” düzeyleri Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği’nin alt ölçeklerinin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

3. Araştırmanın açıklayıcı değişkenlerine ilişkin bulgular araştırmada kullanılan; “Yetişkin Etkileri Soru Listesi”, “Hatalı Davranışın Sıklığı Soru Listesi” ile “Kişisel Bilgi Formu”nun ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

Tanımlar

Bu araştırmada geçen bazı kavramlar aşağıda tanımlanan anlamlarıyla kullanılmıştır.

Okul Zorbalığı(School Bullying): Bir ya da daha fazla öğrencinin, kendilerinden daha güçsüz ve kendisini koruyamayacak durumda olan öğrenci ya da öğrenci grubunu kasıtlı ve sürekli bir biçimde rahatsız etmeleri sonucunda; karşıdaki öğrenci ya da öğrenci grubunda fiziksel, psikolojik ve sosyal zararlara neden olabilecek davranış grubundan oluşan ve süreklilik gösteren bir saldırganlık türüdür (Bosworth ve Espelage, 1999). Pişkin'e (2003) göre de, okul zorbalığı, bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türüdür.

Zorba: Başkalarının gereksinim ve haklarını dikkate almadan; kendi statü, heyecan, maddi kazancı için veya grup ortamında kendi gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla başkalarına karşı zarar verici davranışlarda bulunan kişi ya da gruptur (Maines ve Robinson, 1992).

Kurban: Başkalarının davranışlarından sürekli bir biçimde zarar gören ve zarar verici bu davranışlara karşı koyabilecek ve durdurabilecek beceri, statü ve kaynaklara sahip olmayan kişi ya da gruptur (Maines ve Robinson, 1992).

Hem Zorba, Hem De Kurban Olanlar: Zaman zaman zorbalık yapan ve bazen de başkalarının zorbalığına uğrayan öğrenci ya da öğrenci gruplarıdır (Pişkin, 2002).

Doğrudan/Fiziksel Zorbalık(Direct Bullying): Bir kurbanı yönelik, parasının alınması, vurma ve eşyalarına zarar verme gibi açıktan yapılan saldırılardır (Bosworth ve Espelage, 1999).

Dolaylı/Duygusal ve Sosyal Zorbalık(Indirect Bullying): Bir kurbanı yönelik, toplumsal olarak dışlama, gruptan dışlama ve etkinliklere seçmeme gibi açık bir biçimde yapılmayan, ancak kurban öğrencide duygusal ve sosyal bir takım yaralanmalara neden olan saldırılardır (Bosworth ve Espelage, 1999).

Sözel Zorbalık(Verbal Bullying): Bir kurbanı yönelik, sürekli olarak kızdırma, isim takma, alay etme, tehdit edici sözler söyleme ve dedikodu yayma biçiminde doğrudan ya da dolaylı olarak yapılan saldırılardır (European Community, 2001).

Hatalı Davranışın Sıklığı(Misconduct): Öğrencilerin son otuz gün içerisinde evde, okulda ya da toplumda bir kuralı/yasayı ihlal etmeleri ya da sorun yaşama düzeyleridir (Koç, 2006).

Yetişkin Etkileri(Adult Influences): Anne-baba ve diğer yetişkinler gibi öğrencinin zamanının çoğunu birlikte geçirdiği yetişkinlerin şiddet/zorbalık konusunda olumlu ya da olumsuz mesajlar vermeleri ve bu durumun çocuğun akranlarına karşı olan tutum ve davranışlarına olan olası etkileridir (Koç, 2006).

Araştırmanın Önemi

İletişimde insanın kendini tanıması ve kendini ifade edebilmesi, hem sosyal ilişkiler, hem de insanın kendi kendisiyle olan iletişimi açısından çok önemlidir. Günlük yaşamda kendini rahatça ifade edebilen, çevresiyle iletişim kurmakta ve bu

iletişimi sürdürmekte zorlanmayan bireyler olduğu gibi; kendini rahatça ifade edemeyen, iç iletişimde ve çevresiyle olan iletişimde zorluklarla karşılaşan bireyler de mevcuttur. Kişilerarası iletişim zorluğunun; bireyin kişiliğinin zorba bir yapıya sahip olması ya da kendisine uygulanan zorba davranışlarla mücadele etme becerisine sahip olmaması gibi pek çok nedeni olabilir. Yaşanan kişilerarası çatışmalarda öfkesine hâkim olamayan bireyler, hem kendilerine hem de çevresindeki kişilere zarar verebilir. Kişilerarası ilişkilerde birey duygularını uygun bir biçimde ifade etme yetisini kazanmalıdır. Bu sayede zorba, kurban ve zorbalığa tanık olan kişilerin fiziksel ve psikolojik bakımdan zarar görme riski ortadan kalkacaktır.

Okul zorbalığı kavramı çok sık kullanılan bir kavramdır ve insanlar bu kavrama farklı anlamlar yüklemektedir. Çoğu zaman zorbalık; öfke ve saldırganlıkla aynı anlamda kullanılmaktadır. Zira bilim insanlarının da okul zorbalığının tanımı konusunda ortak bir noktada buluşamadığı görülmektedir. Bilim insanlarına göre; okul ve sınıf ortamlarında bir tek öğrencinin bile zorba davranışlar sergilemesi okulun öğrenme iklimini olumsuz bir biçimde etkileyerek okulda büyük sorunlar çıkaracağı su götürmez bir gerçektir. Okul ve sınıf ortamlarında zorba davranışların görülmesi tüm öğrenciler arasında korku ve çekingenlik gibi olumsuz duyguların oluşmasına sebep olabilir. Zorbalığın sık görüldüğü okullarda, okul personeli bu davranışlara ilgisiz kalmamalı ve gerekli önlemleri almalıdır. Okul personelinin bu davranışlar karşısında ilgisiz kalması demek; okul ortamında korkunun artması ve öğrencilerin fiziksel ve psikolojik yönden değişimler yaşaması demektir. Bu açıdan okul zorbalığı, okulun öğrenme iklimi ve öğrencilerin başarıları üzerinde önemli etkiye sahiptir ve araştırılması gereken hassas bir konudur.

Okul zorbalığı öğrenciler arasında ilköğretim düzeyinde yaygın bir davranıştır. İlköğretim çağındaki öğrenci bu dönemde yoğun, ruhsal bir arayış içindedir. Ergen bu dönemde sürekli kendi, ailesi ve çevresiyle çatışma içerisindedir. Başkaldırı, öfke, akranlarıyla ve evdekilerle geçimsizlik, alınganlık, inat, küsme, sözlerini ve düşüncelerini kabul ettirmeye çalışma, yaşamdan bıkkınlık hatta intihar etme gibi davranışlar bu döneme özgü davranışlardır. Yapılan araştırmalarda

(Olweus, 1995; Hanish ve Guerra, 2000; Espelage, Bosworth ve Simon, 2000) ergenlik dönemindeki çatışmaların ve öğrencinin kişiliğinden kaynaklanan çatışmaların yapıcı bir biçimde çözülmemesi halinde bireyin hayatında kalıcı izler bıraktığını göstermektedir. Bu tür olumsuzlukların yaşanmaması için ilköğretim döneminde istenmeyen davranışlara müdahale edilmeli ve okul zorbalığını önlemeye yönelik programlar geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Okul personeli, öğrenciler ve veliler zorbalık davranışının nasıl üstesinden gelebileceklerine karar verememektedirler. Bu aşamada birlikte hareket etmenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ortak hareket edilerek okul zorbalığının tümüyle ortadan kaldırılması ya da okuldaki zorbalık olaylarının indirilebildiği kadar en alt seviyeye indirilerek kontrol altına alınması sağlanabilir. Zorbalık davranışlarıyla etkili bir biçimde mücadele edebilmenin bir yolu da; zorba öğrencileri belirlemek yerine; bu zorba davranışları sergilemelerinde rol oynayan bireysel ve çevresel etkenleri ortaya çıkarmaktır. Okuldaki zorbalık davranışıyla etkili bir biçimde mücadele edebilmek için belirli faktörlerin çok iyi bilinmesi gerekir. Bunlar: zorbalık davranışlarının meydana geldiği yerler, bu davranışların sıklığı, zorbalığı ortaya çıkaran nedenlerdir.

Yapılan bu araştırma, zorba öğrencilerin kişilik yapılarından kaynaklanan zorbalıklarını kendilerine ve diğer öğrencilere zarar vermeyecek bir biçimde istedik davranışlar olarak ortaya koyabilmelerine ve kurban öğrencilere de bu tür davranışlarla başa çıkabilme becerileri kazandırılarak kendilerini gerçekleştirebilmelerinde ve okul zorbalığını önlemeye ve durdurmaya yönelik çalışmaların geliştirilebilmesinde bir öncü niteliğindedir. Okullarda meydana gelen zorbalık olayları konusunda ebeveynler ve okul personelinin bilinçlilik düzeylerinin yükseltilerek, daha duyarlı bir duruma gelebilmeleri amacıyla okul zorbalığı davranışına neden olan faktörlerin açıklığa kavuşturulmuş olması gerekmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı yapılan bu çalışma, ilköğretimde zorbalıkla mücadeleye katkı sağlaması ve yol göstermesi açısından önemlidir.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde okul zorbalığıyla ilgili kavramsal çerçeve ile yurtdışında ve yurtiçinde konuyla ilgili yapılmış araştırmalara yer verilmiştir.

A-OKUL ZORBALIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde öncelikle zorbalık ve okul zorbalığı davranışına kavramsal olarak açıklık getirilmeye çalışılmış ve zorbalık; nedenleri, çeşitleri ve boyutlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

1. Okul Zorbalığının Tanımı

Okul zorbalığı, günümüzde gittikçe yaygınlaşan bir durum olarak karşımıza çıkmakta olup; evrensel bir boyut kazanmıştır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte *Zorba*, “*Gücüne güvenerek başkalarının hakkını alan, müstebit*” ve zorbalık ise, “*Zorba olma durumu; zorbaca davranış, müstebitlik*” olarak tanımlanmaktadır (1998: 2515). Türkçede kavgacılık kavramı da çoğu kez zorbalık kavramının yerine kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlükte (1998: 1242) kavga ise: “*Düşmanca davranış ve sözlerle ortaya çıkan çekişme veya dövüş, münazaa*”, kavgacı: “*Kavga etmeyi seven, kavga çıkaran kişi*” ve kavgacılık da: “*Kavgacının tutumu ve alışkanlığı*” olarak tanımlanmaktadır.

Okul zorbalığı konusundaki ilk tanımın, bu konudaki ilk bilimsel çalışmaları başlatan Olweus (1978) tarafından yapıldığı bilinmektedir. Olweus çalışmalarının başlangıç yıllarında okul zorbalığını, bir grup tarafından yapılan şiddet anlamına gelen ‘*mobbing*’ sözcüğü ile ifade etmiştir. 1980’li yıllarda mobbing teriminin okul zorbalığını tam olarak karşılamadığını fark ettiği ve bu terimin yerine bullying terimini kullanmaya başladığı görülmektedir. Söz konusu araştırmacının yapmış olduğu ilk tanımın içeriğini de önemli oranda genişlettiği ve grup şiddetinin yanına bireysel şiddeti de eklediği gözlenmektedir (Olweus, 1993).

Olweus'un (1999a) son yaptığı çalışmalar sonrası okul zorbalığını, bir ya da daha fazla öğrencinin bir başka öğrenciye sürekli olarak olumsuz eylemlerde bulunması şeklinde tanımladığı ve tanımda geçen olumsuz eylemleri, kasıtlı bir biçimde zarar verme ve rahatsız etme şartına bağladığı dikkati çekmektedir.

Olweus dışındaki araştırmacılardan bazılarının tanımları ise şöyledir:

Zorbalık, bir birey veya grup tarafından, kendisini koruyamayacak durumda olan kişiye karşı yapılan, fiziksel veya psikolojik sonuçları olan ve süreklilik arz eden bir şiddet türüdür (Roland, 1989).

Zorbalık, gücü elinde bulunduran bireylerin, kendi kazanç ve çıkarları için, karşı koyacak gücü olmayanlara karşı fiziksel, psikolojik, sosyal veya sözel düzlemde cereyan eden, mağdura stres ve acı veren ve tekrarlanma özelliği gösteren saldırılardır (Besag, 1989).

Zorbalık, zorbanın kurbanına istemli bir biçimde fiziksel veya psikolojik acı vermesiyle sonuçlanan saldırganca davranışların bir alt kümesidir; kışkırtılmış olması gerekmez, tekrarlanır, zorbanın kurbandan daha güçlü olması ya da kendini daha güçlü algılaması söz konusudur (Smith&Thompson, 1991).

Zorbalık, saldırgan pozisyonunda olan bir birey ile bir kurban arasında geçen ve saldırganın kurbanı bilinçli bir biçimde baskı altına alması, acı ve sıkıntı vermesiyle sonuçlanan, zorbanın kurbanı yaptıklarından haz aldığı ve dikkat edilmediği takdirde etkileri uzun süreli olabilen saldırganlıktır (Fitzgerald, 1999).

Smith ve Brain (2000)'a göre ise, zorbacı davranış; güç dengesizliğine bağlı olarak sürekli tekrarlanan saldırgan davranışlardır.

Willoughby (2002)'e göre zorbacı davranış "Bir kişinin sürekli kendisinden güçsüz bir kişiyi sebepsiz olarak incitmesi ve korkutması"dır.

Pek çok tanımı gözden geçirdikten sonra Pişkin (2003) okul zorbalığını şöyle tanımlamıştır:

“Okul zorbalığı, bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türüdür. Okul zorbalığı, tekme atma, tokat vurma, itme, çekme gibi fiziksel, sataşma, alay etme, dalga geçme, kızdırma, hoş gitmeyen isim takma, küçük düşürücü sözler söyleme gibi sözel, dedikodu ve söylenti çıkarıp yayma, arkadaş grubundan dışlayarak yalnızlığa terk etme gibi dolaylı ya da para veya diğer eşyalarını zorla alma, almakla tehdit etme, eşyalarına zarar verme gibi davranışsal olarak ortaya çıkabilir.”

Zorbalıkla ilgili çalışmalardaki tanımlar değerlendirildiğinde; okul zorbalığını tanımlama konusunda araştırmacıların ortak bir noktada buluşamadıkları ancak, zorbacı davranışların ortak özellikleri konusunda hemfikir oldukları görülmektedir:

- a) Tek bir saldırganca eylem yerine, uzun süreli olarak uygulanması
- b) Güç eşitsizliği; güçlünün güçsüze saldırması
- c) Sözel, fiziksel ve psikolojik olması (DÖLEK, 2000, s.26; BRIDGE, 2003, s.20).

2.Okul Zorbalığının Saldırganlık ve Şiddetle İlişkisi

Okul zorbalığı konusunun ele alındığı bu çalışmada; saldırganlık ve okul zorbalığı davranışları arasındaki ilişkiye de açıklık getirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Bunun için de öncelikle saldırganlığın kavram olarak ne anlama geldiğinin biliniyor olması gerekir.

Kağıtçıbaşı (2004: 34) saldırganlığı, *"birine ya da bir şeye zarar ve acı vermek amacıyla yapılan davranış"* olarak nitelendirmektedir. Türk Dil Kurumu

Türkçe sözlükte, saldırgan: "*Kışkırtan olmadan başkasına saldıran, yapısında saldırma özelliği olan mütecaviz*" olarak tanımlanırken; saldırganlık: "*Bireyin kendi düşünce ve davranışlarını karşısındakine zorla benimsetme çabası*" biçiminde tanımlanmaktadır (1998: 1895).

Herhangi bir davranışın saldırgan bir davranış olup olmadığını anlayabilmek için niyete bakmak önemlidir. Aynı davranış zarar vermek amacıyla yapıldığında saldırgan bir davranış olarak tanımlanırken; zarar verme amacı olmadığında saldırgan bir davranış olarak nitelendirilmemektedir. Örneğin, bir öğrencinin yanlışlıkla başka bir öğrencinin düşmesine neden olması ile bunu bilerek yapmış olması arasında büyük fark vardır. İki davranışın ortaya çıkardığı sonuç aynı olmasına rağmen, davranışın nedeni farklıdır.

Köknel'e (2000: 20) göre de saldırganlık, canlıların temel içgüdülerinden birisidir. Belirli ölçüler içinde kalındığında, saldırganlık bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli davranışların kaynağı ve itici gücüdür. Saldırgan davranışların ve saldırganlığın kaynağına ilişkin kuramsal görüşleri de iki grupta ele almak mümkündür. Birinci gruptakiler, saldırganlığın içgüdüsel ve dürtüsel ve ikinci gruptakiler de toplumsal kaynaklı bir davranış olduğunu temel varsayım olarak kabul etmektedirler.

Berkowitz (1989)'de, insanlarda görülen saldırganlık davranışlarının hayvanlarınkinden farklı olduğunu öne sürerek; insanların saldırganca davranışlarda bulunuyor olmalarında öğrenmenin önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır (Akt; Kağıtçıbaşı, 2004). Berkowitz'in bu görüşüyle, Köknel (2000)'in saldırganlığın toplumsal kaynaklı bir davranış olduğu düşüncesi ve Külahoğlu (2004)'nin ve insancıl psikoloji yaklaşımının, insanın doğuştan iyiye yönelik bir varlık olduğu; iyi ya da kötü olmasının içinde yaşadığı toplumun etkisiyle ortaya çıkan bir durum olduğu yaklaşımları arasındaki tutarlılık ise dikkat çekicidir. Berkowitz'in insanlarda doğuştan getirilen davranış eğilimlerinin öğrenme yoluyla değişime açık olduğunu destekleyen birçok araştırması ve bulgusu mevcuttur.

Baron ve Byrne (1994)'e göre de, saldırganlık, diğer toplumsal davranışlar gibi öğrenilmiş bir davranıştır. Saldırganlık davranışı doğrudan ve dolaylı olarak; (1) Hangi gruplara ve kişilere daha kolay saldırganca davranılabileceği, (2) Başkalarının ne tür davranışlarının saldırgan tepki gerektirdiği, (3) Hangi durum ve ortamların saldırgan davranışlarda bulunmak için uygun olabileceği ya da olmayabileceği biçiminde öğrenilebilir.

Zorbalık ve okul zorbalığı ile ilgili tanımları incelediğimizde (Olweus, 1978, 1999a; Arora 1987; Roland ve Munthe, 1989; Smith ve Thompson, 1991; Besag, 1995; Hazler, Hoover ve Oliver, 1993), zorbaca davranışların bir tür dış saldırganlık araçlarıyla sosyal baskınlığın elde edilmesi ve sürdürülmesi amacıyla, kasıtlı ve karşıdaki kişide fiziksel ve psikolojik zararlara neden olan davranış grubu olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte tıpkı saldırganlıkta olduğu gibi, herhangi bir davranışın zorbalık olarak nitelendirilebilmesi için de birey tarafından kendini koruma amacıyla yapılan bir davranış olmaması; doğrudan karşı tarafa zarar vermeyi amaçlayan düşmanca saldırganlık biçiminde ortaya çıkmış olması gerekir. Bu duruma ek olarak, bir davranışın saldırgan içerikli olması da tek başına o davranışı zorbaca bir eylem olarak nitelendirebilmemiz için yeterli değildir; aynı zamanda; taraflar arasında eşit olmayan bir güç ilişkisinin bulunması, davranışın sürekli bir biçimde tekrar ediliyor ve kasıtlı bir biçimde yapılıyor olması gibi temel bazı özelliklere de sahip bulunması gerekir (Olweus, 1999a). Bu anlamda kaza ile birine zarar vermiş olmak ya da bir kişinin ilk defa karşılaşmış olduğu birisine çeşitli nedenlerle fiziksel ya da sözel olarak saldırmasını süreklilik özelliği göstermediği için zorbalık olarak nitelendirmek mümkün değildir (Kağıtçıbaşı, 2004: 348-349).

Benzer bir biçimde Olweus' da (1999a), bedensel ve zihinsel güç olarak yaklaşık olarak birbirine eşit iki kişinin birbirleriyle tartışmalarını ve kavga etmelerini saldırgan davranış kategorisinde değerlendirirken; zorbalık olarak nitelendirmemektedir. Buna karşılık, süreklilik özelliği göstermese de, iki kişi arasında şiddetli bir biçimde ortaya çıkan saldırganca bir davranışın da zorbalık olarak nitelendirilebileceğini vurgulamaktadır.

Olweus (1994) ve Smith (1991) zorbalığı saldırgan davranışlardan ayıran üç kriter bulmuşlardır; a) Saldırgan davranışlar gibi zorbalıkta can yakar ama zorbalıktaki can yakma olayı tahrik sonucu olmamaktadır. b) Saldırganlık, zorbalık olarak adlandırılmayacak bir veya iki kere olan harekettir. c) Zorbalık yapan çocuğun genelde daha güçlü olduğu düşünülür veya daha güçlü olduğu algılanır, en azından kurban intikam alacak pozisyonda değildir.

Bridge (2003)'e göre de zorbalığı, akran çatışmalarından ayıran beş durum vardır:

- a) Zarar Verme İsteği: Zorba ezileni korkutmaktan, üzmekten, ezmekten zevk duyar ve ezilenin sıkıntısının fark edilir olmasına rağmen ezmeyi sürdürür.
- b) Miktarı ve Süresi: Zorbalık uzun süreyi kapsar ve ezilenin özgüvenine zarar verir.
- c) Zorbanın Gücü: Yaş, güç, cins gibi nedenlerle zorbanın ezilenin üzerinde bir gücü vardır.
- d) Ezilenin Yapısı: Ezilenin ezilmesine yol açan daha hassas, kendini koruyamayan, ezilmeye daha yatkın bir yapısı vardır.
- e) Desteğin Olmaması: Ezilen kendini yalnız ve ortada hisseder. Karşılıktan korktuğu için birçok zaman ezildiğini haber vermez.

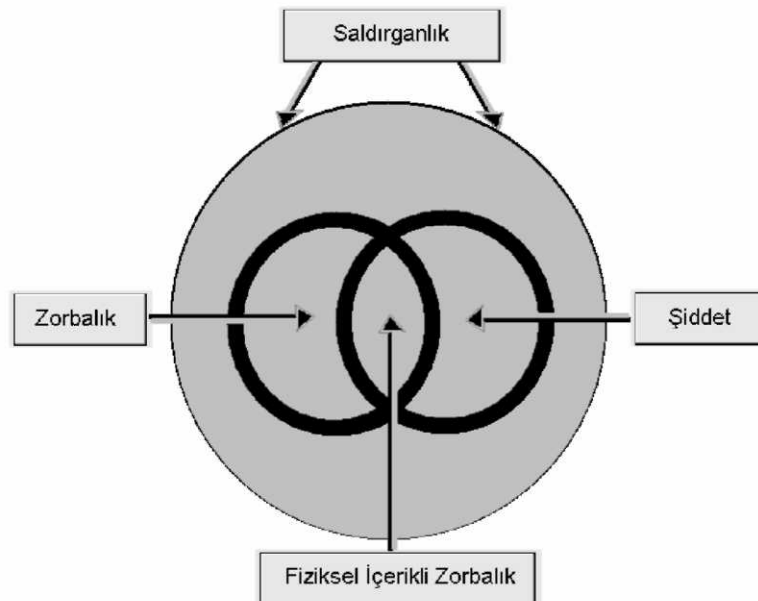
Bu tanımlara göre fiziksel veya ruhsal olarak iki eşit güçte çocuğun kavga etmesi veya münakaşası saldırganca davranış olmakla birlikte zorbalık kapsamına girmemektedir (DÖLEK, 2000, s.26).

Köknel (2000: 20), şiddeti (violence), "*Kızgınlık, öfke, kin, nefret ve düşmanlık gibi duygu durumlarının etkinlik kazandığı bir saldırganlık biçimi*" olarak nitelendirmektedir. Genel anlamda aşırı duygu durumu, bir olgunun yoğunluğu,

sertliği ya da kaba ve sert davranış olarak nitelendirilebilir. Özel olarak da, saldırganlık davranışları; kaba kuvveti, beden gücünün kötüye kullanılmasını; yakan, yıkan, yok eden eylemleri; taşlı, sopalı, silahlı saldırıları, diğeri bir ifadeyle de bireye ve topluma zarar veren etkinlikleri kapsamaktadır. Olweus'a (1999a) göre de, şiddet, bir kimsenin fiziksel olarak (vurarak ya da yumruk atarak) ya da bir nesne kullanarak (bıçak ya da silahla) diğeri bir bireyi ciddi düzeyde yaralaması ya da zarar vermesidir. Hatta öldürme ve öldürmeye yönelik eylemler de şiddet olarak nitelendirilmektedir. Bu anlamda, şiddet olarak nitelendirilen davranışlar da bir saldırganlık biçimidir; ikisi arasındaki en önemli fark, şiddet türü davranışların ağırlıklı olarak fiziksel güç kullanmayı gerektiren öğeleri içeriyor olmasıdır.

Şiddet davranışı da tıpkı zorbalık gibi saldırganlığın bir türü olmasına rağmen; kendilerine özgü özellikleri yönüyle şiddet ve zorbalığın birbirleriyle örtüşen yönleri olduğu gibi, ayrışan yanları da söz konusudur. Olweus'a (1999a) göre saldırganlık, şiddet ve zorbalık davranışları arasında Şekil 1'dekine benzer bir ilişki söz konusudur.

Şekil 1 Saldırganlık, Zorbalık ve Şiddet Kavramları Arasındaki İlişki

Kaynak: Pişkin'in "Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler" adlı makalesinden alınmıştır (Pişkin, 2002: 537).

Şekil 1'de görüldüğü gibi şiddet ve zorbalık kavramları, saldırganlık davranışının alt boyutları niteliğindedir. Pişkin (2002: 537–538) bu iki kavram ile saldırganlık kavramları arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır: Zorbalık fiziksel boyutta ortaya çıktığında; örneğin, vurma, tekme atma ve dövme gibi eylemlerin yapıldığı durumlarda, aynı zamanda şiddet olarak da kabul edilmektedir. Ancak zorbalık davranışı sözel ve duygusal zorbalık olarak fiziksel olmayan boyutlarda da ortaya çıkabilmektedir. Zorbalık davranışı, bu yönüyle de şiddetten ayrılmaktadır. Örneğin, dalga geçme, kızdırma, isim takma, alay etme, kötü söz söyleme, arkadaş grubuna almama ya da sosyal olarak dışlama, iftira atma ve söylenti çıkarıp yayma gibi davranışlar da bir çeşit saldırganlık olmasına rağmen fiziksel boyuttaki gerekli öğeleri içermediği için zorbalık olarak kabul edilmemektedir. Bunun gibi birçok şiddet eyleminin de; örneğin, güçleri yaklaşık olarak birbirine eşit ve herhangi bir nedenle kavga eden iki insandan birisinin diğerine zarar vermesi ya da okullarda güçleri denk olan öğrenciler arasında meydana gelen kavgalarda öğrencilerin birbirlerine zarar vermelerinin de zorbalık olarak kabul edilmediği görülmektedir.

3. Okul Zorbalığının Boyutları

Öğrencilerin zorbalık olarak nitelendirdiği olayların birçoğu zorbalık etkinliğinin içindeki üç faktör üzerinde uzlaşmaktadırlar:

- (1) Zorbalık tek bir öfkeli davranıştan ziyade süreklilik özelliği gösteren bir durumdur.
- (2) Zorba ve kurban arasında güç dengesizliği vardır.
- (3) Zorbalık davranışı doğası gereği sözel, fiziksel ya da psikolojik olabilir (Akt ; European Community, 2001: 7).

Olweus'a (1999a) göre de bir eylemin zorbalık olarak nitelendirilebilmesi için şu üç temel ölçüte sahip olması gerekmektedir: (1) Kurban konumundaki birey ya da bireylere yönelik kasıtlı olarak zarar verme amacı güden saldırgan davranışlar

olması, (2) Davranışın süreklilik özelliği taşıması, (3) Zorba ve kurban arasında güç dengesizliğinin bulunması gerekir. Zorbalığa maruz kalan kurbanın da, zorbaya karşı kendisini savunamayacak durumda olması ve çaresiz hissetmesi gerekir. Güç dengesizliği fiziksel olabileceği gibi, duygusal da olabilir.

European Community (2001: 8)'de çocukların ve gençlerin zorbalık olarak nitelendirdikleri davranışlardan bazıları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 Çocukların ve Gençlerin Zorbalık Olarak Nitelendirdikleri Davranışlardan Bazıları

1. Kendilerine isim ya da isimler takılması
2. Kızdırılmaları
3. Dövülmeleri veya saldırıya uğramaları
4. Çantalarının veya eşyalarının alınarak etrafa fırlatılması
5. Kendileri hakkında dedikodu yapılması
6. Görmezden gelinmeleri veya grubun ya da toplumun dışında bırakılmaları
7. Paralarının veya eşyalarının zorla alınmaya çalışılması
8. Dinlerinden veya ten renklerinden dolayı saldırıya uğramaları

Kaynak: European Community European Social Fund (2001: 8)'dan uyarlanarak alınmıştır.

Pişkin'in çalışmasında yer alan ve Fitzgerald'a göre zorbalık olarak nitelendirebilecek bazı davranışlar Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2 Fitzgerald(1999)'a Göre Zorbalık Olarak Nitelendirilebilecek Davranışlardan Bazıları

1. Dövme
2. Tekme ya da tokat atma
3. İtme, çekme ve tükürme
4. Korkutma
5. Dalga geçme, alay etme, kızdırma, sözel sataşma, tacizde bulunma
6. Kötü isim(ler) takma
7. Kurbanı ya da ailesine hakaret etme, küçük düşürme
8. Kurban hakkında yalan-yanlış söylentiler çıkarma ve yayma
9. Kurban hakkında çeşitli yerlere çirkin sözler yazma
10. Kurbanı kasıtlı olarak grup dışında tutup yalnızlığa itme, oyun veya diğer etkinliklere katmamama
11. Kasıtlı olarak eşyalarına zarar verme
12. Korkutarak eşya ya da parasını alma
13. Kurbanı zihinsel olarak geri olduğunu söyleyerek kendisini kötü hissetmesine sebep olma

Kaynak: Pişkin'in "Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler" adlı makalesinden alınmıştır (Pişkin, 2002: 538).

Zorbalık, arkadaşlarını istemedikleri bir şeyi yapmaya zorlama, daha fazla olan gücünü gösterme, itaate zorlama ve çeşitli cezalandırma biçimlerini kapsayabilir. Zorbalık, genellikle hiç arkadaşı olmayan kurban üzerine sergilenirken, zorba ise kendisini destekleyici bir gruba sahiptir (European Community, 2001: 8). Besag (1995: 4), Olweus ve Roland'ın yapmış oldukları tanımları biraz daha genişleterek; okul zorbalığını "güçlü durumdaki bir ya da bir grup öğrencinin kendi çıkarları için karşı koyma gücü olmayan öğrenci ya da öğrencilere eziyet etme niyeti ile fiziksel, psikolojik, sözel ve sosyal olarak yinelenen saldırgan türdeki davranışları" olarak nitelendirmektedir. Besag'a (1995) göre, okul zorbalığı davranışının temel boyutları şunlardır:

1. Fiziksel, sözel ya da psikolojik olabilir.
2. Yinelenen ve gelecekte de yineleneyeceği tehdidini içerebilir.
3. Toplumsal olarak kabul edilebilir bir biçimde ortaya çıkabilir.
4. Güçlünün güçlüyü ezmesi biçiminde olabilir.

Besag (1995) okul zorbalığını, eylemden daha çok bir tutum olarak görmekte ve ancak zarar gören öğrenci ya da öğrenciler üzerindeki etkileri belirlendiğinde zorbalık davranışı olarak nitelendirilebileceğini ifade etmektedir. Buna karşılık, zorbalık isim takma, kızdırma, sosyal olarak dışlama ve vurmanın değişik biçimleri gibi yaralayıcı eylemler ile paranın alınması ve eşyalara zarar verilmesi gibi fiziksel davranışları da içermektedir (Espelage, Bosworth ve Simon, 2000).

Okul zorbalığı ile ilgili tanımlar ve araştırma bulguları; bir davranışın zorbalık olarak nitelendirilebilmesi için üç temel faktör üzerinde ağırlıklı olarak durulması gerektiği konusunda uzlaşmaktadırlar. Bir davranışın zorbalık olarak nitelendirilebilmesi için;

- (1) Saldırganca tek bir davranış olması yerine uzun süreli bir davranış olması,
- (2) Zorba ile kurban arasında güç dengesizliğinin bulunması,
- (3) Saldırganca davranışın, sözel, fiziksel ya da duygusal şiddet içerikli olması gerekir. Bu üç faktöre, saldırganca davranışın belirgin bir nedeninin ya da zorbayı tatmin etmekten öte elde edilen bir sonucunun olmaması da ilave edilebilir (Besag, 1995: 3-4).

Görüldüğü gibi zorbalık davranışı ile ilgili tüm bulgular ve değerlendirmeler, zorbalık davranışının derecesinin "yıkıcı olmayan" dan (sözel sataşma) "yıkıcı olan" a (fiziksel yaralama) kadar değiştiğini göstermektedir. Tüm bunlara ek olarak, fiziksel ve psikolojik olarak eşit güçteki iki çocuğun birbirleriyle kavga etmeleri ya da tartışmaları da; saldırganca bir davranış özelliğine sahip bulunmakla birlikte, zorbalık kapsamındaki bir davranış olarak nitelendirilmemektedir. Çocuk ya da ergen, bir ya da daha çok sayıda çocuk ya da ergen tarafından amaçlı bir biçimde ve

sürekli olarak, rahatsız ediliyorsa ve bu tür olaylar fiziksel yaralanmalara kadar varıyorsa, birey zorbalığın kurbanı olmakta ve bu tür durumlar zorbalık olarak nitelendirilmektedir. Zorbalık kapsamındaki davranışlardan bazıları da fiziksel temas, sözel saldırı, jest ve mimikler yoluyla alaycı ve küçümseyici yüz ifadelerinde bulunma ve amaçlı bir biçimde sosyal olarak dışlama olarak sayılabilir.

4. Okul Zorbalığının Türleri

Okul zorbalığı, davranışı ortaya çıkaran nedenler arasındaki içsel ilişkilerden dolayı farklı biçimlerde ele alınabilir. Genel olarak, okul zorbalığı konusu; fiziksel, sözel ve duygusal zorbalık olarak üç alt başlıkta ele alınıyor olmasına rağmen, Tablo 3'de de görüldüğü gibi zorbalığın başka türleri de söz konusudur.

Tablo 3 Zorbalığın Türleri

Kategoriler	Biçimler
Sözel zorbalık	Sürekli olarak kızdırma, isim takma, alay etme, tehditler ve dedikodu yayma.
Fiziksel zorbalık	İtme, çimdik atma, yumruklama, tekme atma ve silah kullanma.
Duygusal dolaylı)zorbalık	Dışlama (sen benimle oynamıyorsun), alay konusu etme ya da utandırma.
Başkasına ait bir şeyi alma zorbalığı	Birisini cebindeki para, şeker ya da değerli bir şeyleri vermeye zorlama.
Saklama zorbalığı	Elbise, kitap, oyuncak ve para gibi değerli şeylerin kaybolması.
İrkçi zorbalık	Bireyin etnik kökeni, elbisesi, beden yapısı, şivesi ile alay etme, ırkçı duvar yazıları yazma ya da hareketlerde bulunma.
Davranış zorbalığı	Yumruk gösterme, yüz ekşitme, fiziksel rahatsızlığını göstermek için iki parmağını ağzına sokma, bazen birisine kötü bakmak için iki parmağını havaya kaldırmak.
Bozucu zorbalık	Sınıftaki çalışmaların ve ev ödevlerinin üzerini karalamak ya da oynanan bir oyunu bozmak.
Cinsel zorbalık	İstenmeyen fiziksel temas (cinsel tacizde bulunmak) ya da küfür niteliğindeki ifadeler ve hareketlerde bulunmak.

Kaynak: European Community European Social Fund (2001: 9)'dan uyarlanarak alınmıştır.

Okul zorbalığının nedenleri, geniş bir alanda ve karmaşıktır. Başka bir çocuğu kurban olarak seçen zorba öğrenciler genellikle aynı bahanelere sığınır. Genç insanlar; şişman, zayıf, uzun, kısa, başka bir kültürden, sessiz veya gözlüklü oldukları için zorbaların hedefi olabilirler. Kurbanlar, büyük ve kepçe kulaklara, çarpık dişlere, farklı deri veya saç rengine sahip oldukları için ya da zorbalarla hoşlandığı veya hoşlanmadığı şeyler ya da giyim tarzları farklı olduğu ve kendilerini koruma ya da güç kullanmaya gönüllü olmadıkları için zorbalığa uğrayabilir. Zorbalar, davranışlarını haklı gösterebilmek için dışlanma, farklı olma ve kırılgan hedef olma faktörlerini de istismar eder. Bazı öğrencilerin ikili ilişkilerinde sorun yaşıyor olmaları da zorbalığın yaygın nedenlerindendir. Zorbalık, öğrenciler arasındaki sürtüşmelerden ve bazı öğrencilerin arkadaşlarınca dışlanıyor olmasından da kaynaklanıyor olabilir. Zorbalık, zaman zaman da bir akran grubundan ayrılma isteğine karşılık bir cezalandırma biçimi olarak da ortaya çıkabilir.

Bazı zorbalık biçimleri de, çocukların sosyal grup normlarının bir ifadesi gibi görünebilir. Böyle bir durumda zorba kurallar koyar ve bu kurallara uymayanları cezalandırır. Zorbalığın amacı, genç insanları bulundukları ortamdan izole etmek ve onları zorbalığa yatkın duruma getirmektir. Tüm bu olası nedenler, ortak bir anlayışın ürünüdürler ve zorbalığı mazur görmemiz için geçerli olamazlar (European Community, 2001: 15). Görüldüğü gibi bir okulda yaşanan zorbalık türü olaylar ve zorbalığın türü; mahalli koşullara ve geleneklere bağlı olarak değişiklikler gösterebilmektedir. Bundan dolayı da farklı okullarda ve farklı ülkelerde; hatta bir ülkenin değişik bölgelerinde zorbalığın türü ve sıklığı değişebilmektedir.

5. Zorba Öğrencilerin Özellikleri

Okul zorbaları da en az kurbanlar kadar kendilerine özgü problemlere sahiptirler. Araştırma bulguları, zorba öğrencilerin zorbaca davranışlar sergilemelerinde çeşitli dürtülerin ve nedenlerin etkili olduğunu göstermektedir. Zorba öğrencilerde kendilerini alt-üst olmuş ve öfkeli hissedebilirler veya uyumlu olmadıklarını fark edebilirler. Zaman zaman kendilerine ve aile üyelerinden birisine

zorbaca davranıyor olmaları da bu gerçeğe karşı bir tepki olabilir. Zorba öğrencilerin neden zorbaca davranışlarda bulunduklarına ilişkin diğer nedenlerden bazıları Şekil 2'de verilmiştir. (European Community, 2001: 13–14).

Şekil 2. Zorbalar Neden Zorbaca Davranışlarda Bulunurlar?

Kaynak: European Community European Social Fund (2001: 14)'dan uyarlanarak alınmıştır.

Şekil 2'de de görüldüğü gibi, okul zorbalığına neden olan faktörler temel de iki alt başlıkta ele alınabilir. Bunlardan birincisi; çocuğun kendisinden kaynaklanan fiziksel ve psikolojik nedenler ve ikincisi de çocuğun dışında aile, okul ya da çevreden kaynaklanan nedenlerdir.

Olweus (1995: 36), boylamsal olarak yaptığı bir çalışmada 6–9. sınıflarda kronik bir biçimde zorba olarak tanımlanan çocukların % 60'nın 24 yaşına geldiklerinde yasal düzeyde en az bir kez sorun yaşadıklarını ve polis kayıtlarında yer aldıklarını tespit etmiştir. Bu oran kontrol grubunu oluşturan ve ne zorba, ne de kurban olarak bu tür bir olayda yer almayan öğrencilerde ise % 10'dur. Bu durum, okul yıllarında zorbaca davranışlar sergileyen öğrencilerin genç yetişkinlik dönemlerinde suç işlemeye eğilimli olduklarını göstermektedir. Daha da önemlisi, okul yıllarında zorba olarak tanımlanan bu çocukların, yetişkinlik yaşamlarında

zorba anne-babalar oldukları, eşlerine ve çocuklarına karşı zorbaca davrandıkları ve aynı zamanda alkolizme eğilimlerinin de yüksek düzeyde olduğu yönündedir.

Okul zorbaları, saldırgan doğaları ve fiziksel güçleri ile akranlarını baskı altına alırlar; ancak etkili liderlik becerilerine sahip değildirler (Olweus, 1993). Bir zorba, fiziksel ve sözel olarak saldırganlık yaparak, akranlarını sürekli bir biçimde kontrol etmeye çalışır. Okul zorbalığı konusunda geçmişte yapılan araştırmalar; zorba öğrencilerin yeni fikirleri kabul etmede gönülsüz, çok dedikodu yapan ve bir grup içinde de etkili bir izleyici olamadıklarını göstermektedir (Hoover ve Hazler, 1991).

Araştırma bulguları (Bastche ve Knoff, 1997; Bernstein ve Watson, 1997); okul zorbalığının aynı zamanda öğrenilmiş ve "içsel olarak da genellenmiş" bir davranış olduğunu göstermektedir. Örneğin; okulda diğer öğrencilere saldıran, zorba bir çocuk; genellikle evde kurban olmaktadır. Clarke ve Kiselica'ya (1997) göre de; okul zorbaları daha alt sınıf düzeylerinde akranları tarafından popüler olarak nitelendirilirken; bu öğrencilerin özellikle lise yıllarında popülariteleri azalmaktadır. Ancak, bu azalmaya karşın zorba öğrenciler popülarite sıralamasında hiçbir zaman kurban konumundaki öğrencilerin düzeylerinin altına düşmezler. Erkek kurbanların eğitimleri boyunca, kız arkadaşlarına göre erkek zorba öğrencilerden daha az popüler oldukları görülmektedir.

Okul zorbalığı, bir öğrenci ya da bir grup öğrenci tarafından gerçekleştirilebilir. Zorba öğrenciler, genelde tek başlarına olduklarında kişilerarası beceriler yönünden zayıf iken; bir gruba dâhil olduklarında ya da çetelerinin reisi olduklarında parlak, genellikle çok güçlü, harekete geçirici ve karizmatik kişiler olabilirler. Çete üyeleri, zorbaca davranışlara genellikle akran baskısı altında sürüklenbildikleri gibi, zaman zaman tek başlarına da zorba olabilirler (European Community, 2001). Araştırma bulgularına göre (Besag, 1995: 18-23; Boucher, 2001 ve European Community, 2001) zorba öğrencilerin kişilik özellikleri Tablo 4'de özet olarak verilmiştir.

Araştırma sonuçları, zorbaların genel olarak; fiziksel olarak güçlü, yüksek enerjiye sahip ve kendine güven düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu tür çocuklar, saldırganca davranışlar sergilemekten ve çatışmalara girmekten hoşlanmakta ve saldırganca davranışlarının akranlarınca izleniyor olmasından da gurur duymaktadırlar. Zorba çocuklar, akranlarınca tümüyle dışlanmamakla birlikte genellikle onlardan kopuk bir biçimde kendi ikili-üçlü küçük gruplarını oluşturmaktadırlar (Besag, 1995: 15, Olweus, 1995: 34-35).

Zorbalık davranışı, ister sözel, ister duygusal ve isterse de fiziksel boyutta olsun; zorbalık yapan kişi sürekli bir biçimde kurbanı eleştirme, sosyal olarak dışlama ve taciz etme gibi davranışları içeren taktikleri kullanır. Zorba öğrenciler, sürekli bir biçimde kendilerini güçlü gösterme ve diğer öğrencileri kontrol etme gereksinimi duyarlar. Zorbalar, diğer öğrencilere acı ve ıstırap vermekten doyum sağladıkları gibi, kurbanlarla empati kurabilme düzeyleri de düşüktür ve genellikle kurbanlarının kendilerini tahrik ettiklerine yönelik de bir savunma mekanizmasına sahiptirler (Banks, 1997). Zorbaların uzun süreli görüşmeleri de olumlu değildir.

Tablo 4. Zorba Öğrencilerin Kişilik Özellikleri

Zorba öğrenciler;
1.Çoğunlukla fiziksel olarak güçlü ve saldırgandırlar.
2.Kolaylıkla şiddete başvururlar.
3.Kendilerine güvensiz ve zayıf iletişim becerilerine sahiptirler.
4.Evde az zaman geçirirler ve aile içi olumlu etkileşimleri düşük düzeydedir.
5.Üst düzey iletişim becerilerine sahiptirler. Aynı zamanda kendilerine güvenli, alaycı ve dalgacıdırlar.
6.Başları otorite ile derde düştüğünde kurtulmayı bilirler.
7.Özellikle erkek zorbalar; kendi toplumsal beklentilerine uygun buldukları baskın ve güçlü erkeklere kolayca uyum sağlarlar ve akranlarınca da kabul gören maço imajı taşırlar.
8.Nadiren endişeli olmalarına karşın, genelde kaygı düzeyleri düşüktür.
9.Kendilerini sert, başarılı ve becerikli görürler. Güce dayalı benlik algısına sahiptirler.
10.Kendilerine güven düzeyleri yüksek, dışa dönük ve rahattırlar. Okulda almış oldukları notlara göre kendilerini daha akıllı bulurlar.
11.Baş etme becerileri yüksektir, bağımsız hareket edebilirler ve kendilerini tam olarak ifade edebilirler.
12.Sıklıkla yalana başvururlar ve ahlaki değerler açısından olgunlaşmamışlardır.
13.Etkileme arzusuna sahip oldukları için genellikle bozucu ve ayırıcıdırlar.
14.Umursamazdırlar ve dikkat çekebilme istekleri baskındır.
15.Sorumluluğu kabul etmedikleri gibi, empatik anlayıştan da yoksundurlar.
16.Kendi çıkarları için diğer öğrencileri kullanırlar.
17.Başkalarına acı çektirmekten hoşlanırlar ve toplumsal olarak da atak olarak tanımlanırlar.
18.Kurbanın cezayı hak ettiğine inanırlar.
19.Genellikle güç ve kontrol sahibi olmak isterler.
20.Yetişkinleri dinlemedikleri gibi, okulda ve evde kurallara uymazlar.
21.Kurban olarak, kendilerinden küçük, kaygı düzeyi yüksek, arkadaşı olmayan ve diğer çocuklardan farklı çocukları seçerler.

Kaynak: Besag, V.'nin Bullies and Victims in Schools (1995: 18-23), European Community European Social Fund (2001: 11) ve Arizona Parent and Educational Resource Center Funded by the U.S. Department of Education (2004)'dan uyarlanarak alınmıştır.

Olweus (1991) 6–9. sınıflara devam eden öğrenciler arasında erkek zorbaların belirlenmesine yönelik olarak yaptığı izleme çalışmasında deneklerin % 60' ının 24

yaşına kadar en az bir mahkumiyet ve % 35 ile % 40'ının da üç ve daha fazla mahkumiyet yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır. Benzer bir çalışma da (Eron, Huesmann, Dubow, Ramanoff ve Yarnel, 1987) A.B.D.'de yapılmıştır. Bulgular, öğrenim yaşamlarının başlangıcında zorba olarak belirlenen kişilerin % 25'inin 30 yaşına kadar bir suç/sabıka kayıtlarının bulunma olasılığının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir (Akt.; Boucher, 2001: 16). Zorba öğrencilerin, sosyal geçmişlerine yönelik araştırmalardan elde edilen *bulgular*, zorbaların kişilik yapılarının da psikiyatrik hastalıklara yakalanmaya yatkın olduğu yönündedir. Zorbalık davranışında bulunma, akranları tarafından reddedilme ve sosyal izolasyon ile de ilişkili bir durumdur (Kaltiala-Heine ve Rimpela, 1999).

6. Kurban Öğrencilerin Özellikleri

Kurban öğrencilerin, fiziksel görünüm ve özelliklerinde mantık olarak farklılıklar beklenmesine karşın, kurban olan ve olmayanlar şaşırtıcı bir biçimde benzer özelliklere sahiptirler. Olweus (1978), akran zorbalığının fiziksel engellerle, şişmanlıkla, fiziksel görünüşle, etnik geçmişle, kişisel temizlikle, yüz ifadesiyle, duruşla ve giyim tarzıyla herhangi bir ilişkisinin bulunmadığını belirlemiştir. Yalnızca pasif kurbanlarda, fiziksel görünüm ve özelliklerin bu kişilerin zorbalık kurbanı olmaları ile ilişkili bir değişken olduğu görülmüştür. Bunlar da bedensel yapı olarak küçük ölçülere sahip olmak ve fiziksel zayıflıktır (Banks, 1997; Bernstein ve Watson, 1997; Olweus, 1994 ve Gilmartin, 1987).

Okul zorbalarının saldırganca davranışlarına maruz kalan kurban öğrenciler genellikle ciddi bir stres altındadırlar. Bu durumun bir sonucu olarak da kendilerinden beklenilmeyen bir takım davranışlar gösterebilirler. Ebeveynler ve okul, eğer bir çocukta aşağıda belirtilen ve zorbalıkla sonuçlanan kaygı ve stresin yaygın belirtileri görülürse dikkatli olmalıdırlar. Okulda zorbalığa uğrayan bir çocukta yaygın olarak görülebilecek belirtilerden bazıları şu şekilde sıralanabilir (Tablo 5).

Tablo 5. Okulda Zorbalığa Uğramanın Yaygın Bazı Belirtileri

1. Okula gitme ve gelmeden korkar hale gelme
2. Her gün okula gitmeye direnç gösterme
3. Okuldan kaçma
4. Belirli derslerden, günlerden ve etkinliklerden kaçınma
5. Okul çalışmalarından ıstırap duymaya başlama
6. Okuldan eve yırtılmış kitaplar ve çamurlu elbiselerle dönme
7. Okuldan eve aç gelme (birisi tarafından öğle yemeğinin ya da yemek parasının zorla alınması)
8. Sürekli bir biçimde okul çantasından eksilen eşyaların olması
9. Yatak ıslatma, tırnak yeme, uykuda yürüme ya da çekingen davranışlar sergileme
10. Kâbuslar görme ve karanlıktan korkma
11. Özellikle sabahları psiko-somatik rahatsızlıklar gösterme ve bundan dolayı okula gitmek istememe
12. Yemek yememe
13. Beklenmedik kesikler ve yanıkların sık sık ortaya çıkması
14. Başkalarına karşı zorbaca davranışlar sergiler duruma gelme
15. Arkadaşları ve ailesi ile sorunlar yaşamaya başlama
16. Nedensiz bir biçimde öfkeli ve mantık dışı davranışlarda bulunma
17. Yukarıda belirtilen durumlardan herhangi birisi için olmayacak nedenler ileri sürme biçiminde ortaya çıkabilir.

Kaynak: European Community European Social Fund (2001: 12)'dan uyarlanarak alınmıştır.

Özellikle içedönük olan ve sıkıntılarını içselleştiren bazı çocuklar ise aşağıda sayılan belirtilerden hiçbirisini göstermeyebilirler ya da bunlardan yalnızca birisini gösterebilirler (European Community, 2001: 12–13). Kurban öğrencilerin en önemli tanımlayıcı özellikleri de, fiziksel olarak akranlarından daha güçsüz olmalarıdır. Kilo, giyim tarzı ve gözlük takma gibi diğer fiziksel özellikler ile zorbalığa maruz kalma arasında ise, anlamlı düzeyde bir ilişki söz konusu değildir (Banks, 1997). Tipik bir biçimde zorbanın diğer öğrencilerden sosyal olarak daha az popüler birisini kurban olarak seçme olasılığı oldukça yüksektir. Eğer çevrelerinde bu özelliklere sahip bir kişi yoksa zorbalar baş etme becerilerine sahip olmayan ya da kendilerini koruyamayacaklarını düşündükleri herhangi bir öğrenciyi de kurban seçebilirler. Zorbaların, bir öğrenciyi kurban olarak seçmelerinde anahtar bir faktörde, çatışmayı

çözmek için şiddetin herhangi bir çeşidine gönülsüz olan herhangi bir çocuk olarak görünmektir. Zorbalık bir kez başladığında, pek çok çocuk zorbanın ya da kurbanın yanında yer alacaktır. Özellikle, zorbanın yanında yer alma; zorbalık davranışının onaylanması anlamına gelmemektedir. Bu sıklıkla zorbalığa tanıklık eden öğrencilerin aksi bir durumda kendilerinin zorbalık kurbanı olabilecekleri korkusundan kaynaklanmaktadır (European Community, 2001: 7).

Charash, Pepler ve Ziegler (1995), yaptıkları bir çalışma ise; kurban olarak nitelendirilen öğrencilerin "zayıf" ve zorbalığa uğradıklarında gerekli tepkiyi ortaya koymaktan "korkan öğrenciler" olarak algılandıklarına yönelik bulgulara ulaşmışlardır. Araştırmanın önemli diğer bir bulgusu da zorba ve kurban olmayan öğrencilerle ilgili olanıdır. Zorba ya da kurban olarak zorbalık türü bir olayda doğrudan yer almayan, ancak tanıklık eden öğrencilerin % 43'ü kurbanlara yardım etmeye çalışırken; % 33'ü yardım etmeleri gerektiğinin farkında olmalarına rağmen yardım etmediklerini ve % 24'ü de zorbalığı önlemenin kendi işleri olmadığını düşünmektedirler.

Kurbanlar, karşılaştıkları zorbalık türü olayları bir yetişkine söylememelerinde en önemli engeller olarak da; (1) Güvendikleri birisinin de benzer bir davranışa maruz kalması endişesi, (2) Bazılarının, zorbalığa maruz kalmalarını zayıflığın bir işareti olarak algılamaları nedeniyle yaşadıkları mahcubiyet hissi ve (3) Bazı kurbanlar da yaşadıkları zorbalık olaylarını bir yetişkine söylediklerinde üzerlerindeki zorbalığın daha da artacağı korkusu biçiminde sıralamaktadırlar. Kurbanlardan bazıları da durumu değiştirmek için hiçbir şey yapılamayacağı kanısıyla işi oluruna bırakmaktadırlar.

Araştırma bulguları, kurbanların pasif kurbanlar (passive victims) ve kışkırtıcı kurbanlar (provocative victims) olmak üzere temelde iki ana gruba ayrıldıklarını göstermektedir. Kurban öğrencilerin birçoğu pasif durumdayken, saldırıyı kışkırtmak için hiçbir şey yapmazlar. Zorbaları kışkırtır gibi görünen çok az sayıda kurban öğrenci vardır (Batsche ve Knoff, 1994; Bowers, Smith ve Binney, 1994; Bernstein ve Watson, 1997; Hanish ve Guerra, 2000).

Tablo 6. Kurban Öğrencilerin Kişilik Özellikleri

Kurban öğrenciler;
1. Fiziksel olarak zorba öğrenciler kadar güçlü değildir.
2. Utangaçtırlar, çatışmayı çözmek için şiddete başvurmazlar.
3. Ev yaşamından hoşlanırlar ve aileleri ile yakın ilişki içindedirler.
4. Aşırı koruyucu bir aile ortamından gelmektedirler.
5. Kültürel alt yapıları zorba öğrencilerden farklıdır.
6. Bazı yönlerden açık bir biçimde diğer öğrencilerden farklı özelliklere sahiptirler (örneğin; kekeme olma ya da özel eğitime gereksinim duyma).
7. Cep telefonu ve bilgisayar gibi farklı aksesuarlara sahiptirler.
8. Misillemeyi teşvik edici zorbaca davranışlar sergilerler.
9. Çekingen, içedönük, endişeli, pasif ve eli sıkıdırlar.
10. Başkalarına az ilgi gösterirler ve iletişim becerileri zayıftır.
11. Obsesif davranışlar gösterirler ve sosyal olarak da duyarsızlardır.
12. Etkili olamama, uyum güçlüğü ve depresyon türü kaygıları vardır.
13. Kolay boyun eğerler, uyma istekleri ve yetenekleri zayıftır ve ayrıca sosyal becerileri de yeterli değildir.
14. Özsaygı düzeyleri ortalamanın altındadır ve yoğun olarak aşağılık duygusu yaşarlar.
15. Zihinsel yetenek ve cazibe olarak kendilerini yeterli bulmazlar. Kendilerini soğuk ve eleştirici bulurlar.
16. Bazı problemlerle tek başlarına baş edemeyeceklerine inanırlar, kendilerini çaresiz hissederler ve akranlarından yardım isteyemezler.
17. Zorbalığı hak ettiklerine inanırlar.
18. Tehdide karşı duyarlıdırlar.

Kaynak: Besag, V.'nin Bullies and Victims in Schools (1995:18-23) ve European Community European Social Fund (2001:11)'den uyarlanarak alınmıştır.

Kurbanlar, Tablo 6'da sıralanan kişilik özelliklerine sahip olmasalar da zorbalığa maruz kalabilirler. Araştırma bulguları, listede belirtilen bu faktörlerin herhangi bir öğrencinin zorbalığa maruz kalabilme olasılığını artırdığını göstermektedir. McLean'a göre de, okulda zorbalık kurbanı olmak bir tesadüftür ve kurban olmada üç temel faktör söz konusudur. (1) Dışlanma; içedönük, utangaç ve isteklerini bastıran bireyler dışlanmaya daha yatkındırlar. (2) Farklı olma; farklı kültürel alt yapıdan gelme, gözlük kullanma, sivilcelere ya da kızıl saça sahip olma, belirgin bir biçimde şive farklılığı, kilo problemleri ve özellikle düşük ya da

yüksek zekâ düzeyine sahip olma gibi değişkenleri kapsamaktadır. (3) Kırılgan hedefler; okul zorbaları genellikle kışkırtıcı olmaya yatkın kişileri (örneğin çok sık ağlayan bireyler) hedef olarak seçerler (Akt.: Community European, 2001).

Olweus, 1993 yılında tamamladığı araştırmasında; zorbaların aksine 6–9. sınıflarda zorbaca davranışlara maruz kalan erkek öğrencilerin 23 yaşına geldiklerinde birçok açıdan normal genç yetişkinler haline gelebildiklerini gözlemlemiştir. Bu durum, okul sonrasında bu kişilerin kendi fiziksel ve sosyal çevrelerini seçebilme özgürlüğüne sahip bulunmalarından kaynaklanıyor olabilir. Buna karşılık, çocukluk döneminde zorbalığa uğrayan genç yetişkinlerin; zorbalığa maruz kalmamış akranlarına göre kendilerine güven düzeylerinin daha düşük ve depresyona girme olasılıklarının da daha yüksek olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları, sürekli bir biçimde zorbalığa maruz kalma durumunun kurbanlarda olumsuz kalıcı etkiler oluşturabileceğini göstermektedir (Olweus, 1995: 33).

B. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, okul zorbalığı ile ilgili olarak yurtdışında ve ülkemizde yapılan ve ulaşılabilen bazı araştırmalara yer verilmiştir.

YURT DIŞINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Okul zorbalığı ile ilgili ilk çalışmalar İskandinav ülkelerinde başlatılmıştır. Okul zorbalığını ilk ele alan kişi, okul bahçelerinde çocukların davranışlarını gözleyen Heinemann'dır (Akt.; Besag, 1995). Heinemann'ın yapmış olduğu çalışmalara halkın göstermiş olduğu ilgi üzerine, 1970'lerde Olweus, İskandinav ülkelerinde öğrenci, öğretmen ve velileri de içine alan geniş kapsamlı çalışmalarını başlatmış ve okul zorbalığı konusunda yapılan çalışmalar giderek artan bir önem kazanmıştır. (Olweus, 1978). Olweus, bu alanda gittikçe artan bir biçimde çalışmalarını sürdürmüştür (Olweus, 1980, 1991, 1999a ve 1999b). 1980'lerde bu çalışmalara Val Besag'da katılmıştır (Besag, 1989). 1980'li yıllardan günümüze son yirmi yıl içerisinde, okul zorbalığının meydana geldiği alanlar ile sıklığını, şiddetini

ve zorbalığa neden olan bireysel ve çevresel faktörleri belirlemeye yönelik çok sayıda araştırma yayınlanmıştır. Temel ve en kapsamlı çalışma, İskandinav ülkelerinde Olweus (1978) tarafından yapılmıştır. Yakın bir zaman içerisinde okul zorbalığı konusundaki araştırmalar; Avustralya (Rigby ve Slee, 1992), Kanada (Pepler, Conolly ve Craig, 2000), Finlandiya (Sourander, Helstela, Helenius ve Piha, 1999), Japonya (Matsui, Kayuyama, Tszuki ve Onglatco, 1996) ve İngiltere (Whitney ve Smith, 1993 ve Bowers, Smith ve Binney, 1994)'de yapılmıştır (Akt.; Koç, 2006).

Cullingford ve Morrison(1995), Bosworth, Espelage ve Simon(2000), Klicpera ve Klicpera(1996), okul zorbalığının hatalı davranışın sıklığı ile ilişkisini; Colman(2001), Espelage, Bosworth ve Simon(2000), Bowers, Smith ve Binney(1994), Glover ve diğerleri(2000), Stephenson ve Smith(1987), Mitchel ve O'Moore(1988), Barone ve Kappan(1997), okul zorbalığının yetişkin etkileri ile ilişkisini; Lee(2000), Salmon ve James(1998), Mellor(1997), Indermaur(2001), O'Donnell ve diğerleri(1999), okul zorbalığının ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ile ilişkisini; Kaltiala-Heino ve Rimpela(1999), Hazler, Hoover ve Oliver(1992), okul zorbalığının akademik başarı ile ilişkisini; Barone ve Kapan(1993), Casey-Cannon, Hayward ve Gowen(2001), Rigby(1995), Espelage, Bosworth ve Simon(2000), Gofin, Palti ve Gordon(2002), Salmon ve James(1998), Kaltiala-Heino ve Rimpela(1999), okul zorbalığının cinsiyet ile ilişkisini araştırmışlardır.

YURT İÇİNDE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Karaman-Kepenekçi ve Çınkır' ın (2001) lise öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmada; öğrencilerin zorbalığa maruz kalma sıklıkları ve yaşadıkları zorbalık türleri üzerine çalışmışlar ve öğrencilerin en fazla sınıfta zorbalığa uğradıklarını, bunu okulun koridorları ve sonrasında da okul dışı alanlar ile okulun oyun alanlarının izlediğini ortaya koymuşlardır. Araştırmanın önemli diğer bir bulgusu da, okul çalışanlarının (yönetici, öğretmen ve psikolojik danışman) zorbalık eylemlerine karşı tepkilerinin yetersizliğidir (Karaman-Kepenekçi ve Çınkır, 2001).

"Bullying" kavramını dilimize "kaba güç" olarak çeviren Kepenekçi-Karaman ve Çinkır (2003), "Öğrenciler Arası Zorbalık" konulu alan araştırmalarında eğitimcilerin okul zorbalığına ilişkin görüşlerini belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmaya 32 yönetici ve 92 öğretmen olmak üzere toplam 128 eğitimci katılmıştır. Sonuçlar, % 44.4 ile bedensel zorbalık olarak nitelendirilen itme, % 30.3 ile saç-kulak çekme ve % 28.1 ile de bedene yönelik kaba şakaların "çok sık" düzeyinde oldukça yaygın olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin zorbacı davranışlar göstermesiyle ilgili bir araştırma Pişkin (2003) tarafından yapılmıştır. Pişkin (2003) bu araştırmasında Ankara'da farklı sosyoekonomik düzeyi temsil eden ilköğretim okullarında zorbalık olgusunun sıklığını ortaya koymak, hangi zorbalık türünün en kadar yaygın olduğunu belirlemek, zorbalık yapan ya da zorbalığa uğrayan öğrenciler arasında cinsiyet ve sosyoekonomik düzey farkının olup olmadığını saptamak, zorbalık eylemlerinin okulun daha çok hangi bölgesinde ve ne zaman yapıldığını belirlemek amacıyla yapmıştır.

Sönmez (2003) ise, "Dizgeli Eğitimle Sınıf Ortamında Doğrudan Demokrasi" konulu deneysel çalışmasında; dizgeli eğitim yaklaşımıyla doğrudan demokrasi uygulamasının oluşturulan sınıf anayasası ve sınıf mahkemesi yoluyla öğrencilerin derse geç gelmeme, ödevleri yapmama, kavga ve küfür etmeme, başkasının malını ve okulun eşyasını habersiz almama, kullanmama ve kırmama, arkadaşlarını şikâyet etmeme, söz almadan konuşmama, sınıfı ve giysilerini kirletmeme davranışları üzerine olan etkisini araştırmıştır.

Mahiroğlu ve Buluç (2003), "Ortaöğretim Kurumlarında Fiziksel Ceza Uygulamaları" konulu tarama çalışmasında; farklı lise türlerinden mezun üniversite birinci sınıf öğrencilerinin fiziksel ceza uygulamalarına ilişkin algılarını okul türü, cinsiyet, uygulanan ceza türü, uygulamacılar, uygulanma nedenleri, uygulanan alanlar, öğrenci tepkileri, öğrenci davranışları, okul ve dersler üzerindeki etkileri, okulda en çok ceza uygulanan öğrenciler ve sonuçları gibi değişkenler açısından incelemiştir.

Kapıcı (2004) ilköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisini araştırmıştır. İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin maruz kaldıkları zorbalık türleri, bunların görülme sıklığı, zorbalığın görülme türünde sosyo ekonomik düzey, sınıf düzeyi ve cinsiyete bağlı farklılıklar, zorbalığa maruz kalıp kalmamanın benlik saygısı, depresyon, durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinde nasıl bir farklılaşmaya neden olduğu araştırılmıştır. Analizler, öğrencilerin %40 oranında bedensel, sözel, duygusal ve cinsel zorbalığa maruz kaldıklarını, zorbalığın demografik değişkenlerden çok psikolojik değişkenlerle bağlantılı olduğunu göstermiştir.

Pişkin ve Ayas (2005) tarafından yapılan, "Zorba ve Kurban Lise Öğrencilerinin Utangaçlık, İçedönüklük, Dışadönüklük ve Özsaygı Değişkenleri Bakımından İncelenmesi" konulu betimsel araştırmada ise; zorbalık türü bir olayda zorba ya da kurban olarak yer alan ve almayan Türk lise öğrencilerinin özsaygı düzeyleri arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmıştır.

Çınkır (2006), okullarda kaba güç türleri, etkisi ve önleme stratejileri üzerine yaptığı çalışmada zorbaların kurbanların karakteristik özelliklerinin bilinmesinin, okulda şiddeti önleme stratejilerinin belirlenmesinde ve uygulanmasında eğitimcilere yardımcı olacağını belirtmiştir.

Yurtal ve Cenkseven (2006) ilköğretim okullarında zorbalığın türlerini, yaşandığı yerleri, yaşanma zamanlarını (Özmen, 2006) ve öğrencilerin zorba davranışlar karşısında neler yaptıklarını incelemiştir. Sonuçlara göre öğrencilerin kendi ifadelerinden zorbacı davranışlar belirlenmiştir. Zorbalığın en fazla yaşandığı yerin okul bahçesi en fazla gerçekleşen zamanın ise okuldan eve dönerken olduğu söylenmiştir. Zorbacı davranışlar gösterenlerin daha çok büyük erkek öğrenciler olduğu ve zorbalığa maruz kalan öğrencilerin bu olayı en yakın arkadaşlarıyla paylaştıkları, yardım için öğretmenlerine ilettikleri saptanmıştır.

Pekel ve Uçanok (2006) akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarıları ile sosyometrik statüye göre zorba-kurban davranış türleri üzerinde çalışma

yapmışlardır. Bu değişkenlere göre karşılaştırılan zorba kurban çocukların, karışmayan çocuklara göre, akranları tarafından hem daha fazla reddedildikleri hem de akademik başarılarının daha düşük olduğu, ayrıca kurban ve zorba-kurbanların, zorbalara ve karışmayanlara göre daha yalnız oldukları, kurban çocukların ihmal edilmiş statüye göre daha fazla reddedilmiş statüde, zorba-kurbanların diğer tüm sosyometrik statü gruplarına göre reddedilmiş statüde, karışmayan çocukların ise diğer sosyometrik statü gruplarına göre daha fazla popüler ve ortalama statüde yer aldıkları görülmüştür.

Özen (2006), akran zorbalığına maruz kalmanın olası yordayıcıları ve cinsiyet ile yaşa bağlı değişimleri üzerine bir çalışma yapmıştır. Çocuk yetiştirme stillerinin zorbalığa maruz kalmanın tüm boyutlarında katkısının anlamlı olduğu, olumsuz benlik imgesinin zorbalığa maruz kalmayı beraberinde getirdiği, zorbalığa maruz kalmanın cinsiyete göre farklılık gösterdiği, ayrıca yaşla birlikte zorbalığa maruz kalma olasılığında da anlamlı azalmalar olduğunu belirtmiştir.

Aydoğan ve Kılınç (2006) akran zorbalığını engellemede Türkiye de ve dünya da durum incelemesi yaparak bir program örneği hazırlamışlardır.

Koç (2006)'un "Lise Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması" isimli araştırmasında, zorbalık türü olayların genel olarak ve öğrencilerin cinsiyetlerine göre okulun hangi alanlarında ve ne sıklıkta meydana geldiği saptanarak; öğrencilerin zorba kişilik, kendine güven ve zorbalıktan kaçınma düzeyleri cinsiyet, ailenin algılanan gelir düzeyi, algılanan akademik başarı durumu, hatalı davranışın sıklığı, yetişkin etkileri, özsaygı, sürekli öfke, öfkeyi dışa vurma, öfkeyi içte tutma ve öfkeyi kontrol etme düzeyi değişkenleri açısından açıklanmıştır.

Olweus'tan (1978) bu tarafa okul zorbalığı konusunda yurt dışı ve içinde yapılan araştırma sonuçlarının tümü birlikte değerlendirildiğinde; okul zorbalığının, öğrencilerin hem okulda, hem evde, hem de yetişkinlik yaşamlarında psikolojik, sosyal ve akademik gelişimleri ile sağlıklarını etkileyen önemli bir sorun olduğu söylenebilir. Çalışmalar, okulda yaşanan bu tür sorunlar nedeniyle birçok

öğrencinin okulu sevmediğini ve devamsızlık yaptığını; bundan dolayı akademik başarılarının düştüğünü ve kendilerini değersiz hissettiklerini göstermektedir. Araştırma sonuçları, aynı zamanda zorbalık sorununun yaşandığı okullarda yalnızca zorbaca davranışlara maruz kalan öğrencilerin değil, zorbaca davranmayı alışkanlık haline getiren çocuklarla birlikte; bu tür olaylarda zorba ve kurban olarak yer almayan ancak, olaylara tanıklık eden diğer çocukların gelişimlerini de olumsuz bir biçimde etkilediğini ve çocukluk döneminde yaşanan bu tür olayların etkisinin bazen bireyin yetişkinlik yaşamını da kalıcı bir biçimde etkilediğini ve alt-üst ettiğini ortaya koymaktadır.

Okul zorbalığı ile ilgili araştırma bulguları ve değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi; okullar, okulda meydana gelen şiddet ve zorbalık türü olaylar konusunda "sıfır tolerans" politikasını benimsemeli, politikalar taviz verilmeden ve tutarlı bir biçimde uygulanmalıdır. Kuşkusuz zorbalık davranışlarını önlemeye ya da ortadan kaldırmaya yönelik politikalar geliştirebilmek için ülkemizde, özellikle ergenler üzerinde betimsel çalışmalara gereksinim vardır. Eğer zorbalığı açıklayıcı değişkenler ortaya konabilirse risk altındaki öğrencileri belirleme ve müdahale programları geliştirme açısından bu veriler değerlendirilebilir. Bu amaçla, bu çalışmada ilköğretimde zorbalığın sıklığı ve görüldüğü alanlar saptanmaya çalışılırken okul zorbalığını açıklayıcı değişkenler araştırılmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, araştırmada verilerin toplanması ile verilerin analizinde kullanılan istatistiksel yöntem ve teknikler hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, ilköğretim öğrencilerinin okul zorbalığı davranışlarını açıklayıcı değişkenleri belirleyebilmek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Karasar'a (1998: 77–81) göre tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Bu modelde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir biçimde etkileme ve değiştirme çabası söz konusu değildir. Önemli olan var olan durumu olduğu gibi betimleyebilmektir. Tarama modellerinden ilişkisel tarama modelleri ise; iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir.

Bu araştırma ile Konya ili Cihanbeyli ilçesi, ilçe merkezinde bulunan resmi ilköğretim okullarının 6, 7, 8. sınıflarına devam eden kız ve erkek öğrencilerin zorbalık davranışlarını açıklayıcı değişkenlerin neler olduğu belirlenmektedir. Bu belirlemeler, belirli bir zaman dilimindeki öğrenci görüşleri ve bu görüşleri üzerinde etkili olabilecek bazı kişisel özellikleriyle ilgili ilişkileri ortaya koyması nedeniyle betimsel ve ilişkisel tarama niteliği taşımaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, 2007–2008 Eğitim-öğretim yılında Konya ili Cihanbeyli ilçesi, ilçe merkezinde bulunan 6 resmi ilköğretim okulunun 6, 7, 8. sınıflarında öğrenim görmekte olan kız ve erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

Araştırmanın çalışma evreninde yer alan öğrenci sayısının az olması ve kolay ulaşılabilir olması nedenleriyle bu çalışmada ayrıca bir örneklem seçimine gidilmemiş, araştırma çalışma evreninin tümü üzerinde yürütülmüştür. Sonuç olarak araştırma; okulda bulunan ve katılmaya istekli öğrencilerden verilen ölçekleri eksiksiz dolduran toplam 763 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Tablo 7’de çalışma evreninde yer alan öğrencilerin bazı özelliklerine ilişkin bilgiler verilmektedir.

Tablo 7 Çalışma Evreninde Yer Alan Öğrencilerin Bazı Kişisel Özellikleri

ÖZELLİKLER	KATEGORİLER	f	%
OKULU	Adnan Menderes İOO	189	24,8
	Faik Türkmen İOO	111	14,5
	Karşıyaka İOO	77	10,1
	Merkez Atatürk İOO	157	20,6
	Seniha Belgin İOO	126	16,5
	Vedat Kora İOO	103	13,5
	<i>Toplam</i>	763	100,0
SINIFI	6. Sınıf	248	32,5
	7. Sınıf	256	33,6
	8. Sınıf	259	33,9
	<i>Toplam</i>	763	100,0
CİNSİYETİ	Kız	367	48,1
	Erkek	396	51,9
	<i>Toplam</i>	763	100,0
GELİR DÜZEYİ	Düşük	79	10,4
	Orta	597	78,2
	Yüksek	87	11,4
	<i>Toplam</i>	763	100,0

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, ilköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin okul zorbalığı düzeylerini belirleyebilmek amacıyla Koç (2006) tarafından geliştirilen ve “Zorba Kişilik”, “Kendine Güven” ve “Zorbalıktan Kaçınma” olmak üzere üç alt ölçekten oluşan “Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği” kullanılmıştır (Ek 2).

Ayrıca araştırmada ele alınan diğer açıklayıcı değişkenler; yetişkin etkileri, hatalı davranışın sıklığı ve ailelerin sosyo-ekonomik düzeyi, algılanan akademik başarı durumu ve cinsiyet değişkenleriyle ilgili verilerin toplanmasında yine Koç (2006) tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır (Ek 1).

Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği 21 maddeden oluşmaktadır. Öğrencilerin okuldaki diğer öğrencilere ilişkin zorbalık tutumlarını ölçmeye yönelik tutum ve davranış ifadelerini içeren 5’li Likert tipi bir ölçektir. Katılımcılar, ölçekte yer alan her bir ifadeye “Hiç Katılmıyorum”, “Biraz Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Çoğunlukla Katılıyorum” ve “Tamamen Katılıyorum” seçeneklerinden birisini işaretleyerek cevap vermektedir.

Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği, “Hiç Katılmıyorum” seçeneğine 1 (Bir), “Biraz Katılıyorum” seçeneğine 2 (İki), “Katılıyorum” seçeneğine 3 (Üç), “Çoğunlukla Katılıyorum” seçeneğine 4 (Dört) ve “Tamamen Katılıyorum” seçeneğine de 5 (Beş) puan verilerek puanlanmaktadır. Bununla birlikte “Kendine Güven” alt ölçeğinde yer alan 2. 6. 8. 12. 15. ve 20. maddeler olumlu ifadelerden oluştuğu için puanlanması tersten ve diğer iki alt ölçeğin puanlanması da düz olarak yapılmaktadır. “Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği”nden toplam puan yerine; her alt ölçek için ayrı ayrı toplam puanlar elde edilmektedir. Alt ölçeklerden alınabilecek olası puanlar ise; “Zorba Kişilik” alt ölçeği için en yüksek puan 50, en düşük puan 10; “Kendine Güven” alt ölçeği için en yüksek puan 30, en düşük puan 6 ve “Zorbalıktan Kaçınma” alt ölçeği için en yüksek puan 25 ve en düşük puan da 5’tir. Bireyin bir alt ölçekteki puanının yüksek olması, bireyin kendisini “Zorba”,

“Kendine Güvenen” ya da “Zorbalıktan Kaçınan” tutuma sahip bir kişi olarak algılandığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, puanın yüksek olması bireyin tanımlanan alt ölçekle “Zorba Kişilik”, “Kendine Güven” veya “Zorbalıktan Kaçınma” ile ilgili düzeyinin yüksek olduğu biçiminde değerlendirilmektedir.

Ölçeğin geçerlilik ve güvenirlik çalışması Koç (2006) tarafından yapılmıştır. Yapı geçerliliği için faktör analizi, güvenirliği için de iç tutarlılığı hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, ölçeğin 3 faktöre ilişkin toplam varyansı açıklama oranı % 43 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha Güvenirliği ise; birinci faktör için 0.86, ikinci faktör için 0.69 ve üçüncü faktör için de 0.57 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam güvenirliği 0.82 olarak bulunmuştur.

Bu araştırmada çalışma grubunun ilköğretim öğrencilerinden oluşması nedeniyle, araştırmacı tarafından ölçeğin yeniden geçerlilik-güvenirlik çalışması yapılmıştır.

Anketin kapsam geçerliliğini belirlemek amacıyla uzman görüşlerine başvurulmuştur. Yapı geçerliliği ve güvenirliğini belirleyebilmek için ise araştırmanın örnekleminde yer almayan Konya ili Cihanbeyli ilçesindeki Günyüzü İlköğretim okulunda öğrenim gören toplam 120 öğrenci üzerinde ön denemesi yapılmıştır. Ön deneme sonuçlarından elde edilen verilere Faktör Analizi uygulanmıştır. Yapı geçerliliğinin tespit edilmesi amacıyla Temel Bileşenler Analizi Tekniği (Principal Component Analysis) kullanılarak, ölçeğin kaç faktörden oluştuğu belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ölçeğin 3 faktörden oluştuğu gözlenmiştir. Orijinali de 21 maddeden oluşan ölçeğin 3 faktörü ölçmeye yönelik faktör yük değerleri .40 ile .85 arasında değiştiği için hiç bir maddesi atılmamıştır. Ölçeğin 3 faktöre yönelik toplam varyansı açıklama oranı 66,4 bulunmuştur.

Veri toplama aracının güvenirliğinin göstergesi olarak alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin hesaplanan Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı .88’dir.

Tablo 8'da ölçek maddelerine ilişkin faktör yükleri, toplam madde korelasyonları ve toplam varyansı açıklama oranları verilirken, Tablo 9'da öğelerin toplam varyansa katkıları ile Cronbach Alfa Güvenirlilik Katsayıları verilmektedir.

Tablo 8 Ölçeğe Yönelik Faktör Analizi Sonuçları

ÖGELER	MADDE	FAKTÖR YÜKÜ	DİKDÖNDÜRME FAKTÖR YÜKÜ	TOPLAM MADDE KORELASYONU	TOPLAM VARYANSI AÇIKLAMA ORANI
1.ÖGE ZORBA KİŞİLİK	1	,67	,69	,35	68,75
	2	,59	,64	,50	
	3	,53	,57	,55	
	4	,41	,40	,34	
	5	,68	,72	,58	
	6	,78	,79	,58	
	7	,75	,77	,51	
	8	,68	,70	,53	
	9	,46	,49	,34	
	10	,50	,57	,32	
2. ÖGE KENDİNE GÜVEN	11	,57	,58	,36	66,08
	12	,64	,68	,50	
	13	,78	,81	,73	
	14	,47	,50	,42	
	15	,73	,76	,73	
	16	,83	,85	,65	
3. ÖGE ZORBALIKTAN KAÇINMA	17	,78	,80	,55	63,46
	18	,59	,62	,44	
	19	,53	,53	,49	
	20	,78	,79	,56	
	21	,45	,47	,38	
TOPLAM (3 ÖGE)					66,35

Tablo 9 Ölçeğin Toplam Variyansı Açıklama Oranları ve Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları

Ögeler	<i>Açıklanan Varyansa Katkısı</i>	<i>Açıklanan Toplam Varyans</i>	<i>Cronbach Alpha Güvenirliği</i>
1	39,52	39,52	,91
2	16,87	56,39	,85
3	9,96	66,35	,83
Toplam		66,35	,88

Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı 2007–2008 eğitim-öğretim yılında Konya ili Cihanbeyli ilçesi, ilçe merkezinde bulunan 6 resmi ilköğretim okulunun 6, 7, 8. sınıflarında öğrenim gören toplam 766 öğrenciye araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Uygulama sırasında okulda bulunan ve araştırmaya katılmaya istekli olan öğrenciler tercih edilmiştir. Uygulama sonucunda cevap kâğıtları incelenmiş ve açıklamalara aykırı cevaplama bulunan 3 cevap kâğıdı araştırma kapsamından çıkartılmıştır.

Veriler araştırmacı tarafından okullara gidilerek elden toplanmıştır. Veri toplama aracının elden toplanması nedeniyle geri dönüşüm oranı yüksektir ve anketlerin % 99'u geri dönmüştür.

Verilerin Analizi

Ölçme araçları ile toplanan verilerin çözümlenmesinde; Pentium III işlemcili, IBM uyumlu bir bilgisayardan yararlanılmıştır. Araştırmanın genel amacı çerçevesinde cevapları aranan alt amaçlara yönelik olarak toplanan veriler, önce veri kodlama formlarına işlenmiştir. Daha sonra bilgisayara aktarılan veriler üzerinde

gerekli istatistiksel çözümlmeler için SPSS (The Statistical Packet for The Social Sciences) paket programından yararlanılmıştır.

Anılan paket programdan yararlanarak;

1. Öğrencilerin kişisel özelliklerinin ve görüşlerinin belirlenmesinde frekans (f) ve yüzde (%) kullanılmıştır.
2. Öğrencilerin bazı kişisel özellikleriyle zorbalık düzeyleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonundan yararlanılırken, zorbalık düzeylerinin yordanmasında çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. Ayrıca ilişkilerin test edilmesi için anlamlılık düzeyi 0.05 ve 0.01 alınmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırma bulguları ve bulgulara dayalı olarak yapılan yorumlar yer almaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular ve yorumlar, araştırmanın alt problemleri doğrultusunda verilmiştir.

Araştırmaya katılan ilköğretim okulu 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin genel olarak ve cinsiyete göre okulda zorbalığın meydana geldiği alanlara ve sıklığına ilişkin görüşleri birinci alt probleme ilişkin bulguları oluştururken, öğrencilerin bazı kişisel özellikleriyle, Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği'nin alt boyutları; “Zorba Kişilik”, “Kendine Güven” ve “Zorbalıktan Kaçınma” alt ölçeklerinden elde ettikleri puanlara uygulanan çoklu regresyon analizi sonuçları ise ikinci alt probleme ilişkin bulguları oluşturmaktadır.

4.1. GENEL OLARAK VE CİNSİYETE GÖRE OKULDA ZORBALIĞIN MEYDANA GELDİĞİ ALANLAR VE SIKLIĞINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın birinci alt probleminde hem genel hem de cinsiyete göre zorbalık türü olayların okulun hangi alanlarında ve hangi sıklıkta meydana geldiği belirlenmeye çalışılmıştır. Okulda zorbalığın meydana geldiği alanlar; (1) okula gidiş yolu, (2) okulun bahçesi, (3) sınıfın içi, (4) okulun oyun alanları, (5) okuldan dönüş yolu, (6) okul binasının içi, (7) okulun koridorları ve (8) okulun tuvaletleri olmak üzere 8 alt başlıkta incelenmiştir.

4.1.1. Genel Olarak Okulda Zorbalığın Meydana Geldiği Alanlar

Araştırmanın birinci alt probleminde ilkin, 763 öğrenciden elde edilen verilere dayalı olarak ve genel açıdan zorbalık türü olayların okulun hangi alanlarında, hangi sıklıkta meydana geldiği belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo 10'da

okulda zorbalık türü olayların genel olarak meydana geldiği alanlara ve sıklığına ilişkin öğrenci görüşlerine yönelik frekans (f) ve yüzdelere (%) verilmektedir.

Tablo 10 Okulda Genel Olarak Zorbalığın Meydana Geldiği Alanlar ve Sıklığına İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Okulda Genel Olarak Zorbalığın Meydana Geldiği Yerler	f	%	Sıklık Sırası
Okula gidiş yolunda	62	8,1	6
Okuldan dönüş yolunda	85	11,1	4
Okulun bahçesinde	165	21,6	2
Okul binasının içinde	76	10,0	5
Sınıfın içinde	179	23,5	1
Okulun koridorlarında	94	12,3	3
Okulun oyun alanlarında	76	10,0	5
Diğer	26	3,4	7
<i>Toplam</i>	763	100,0	

Tablo 10'un incelenmesinden de anlaşılabileceği gibi, okulda zorbalığın meydana geldiği alanlar olarak çalışma evrenini oluşturan 763 öğrencinin % 23,5'i sınıfın içini, % 21,6'sı okulun bahçesini, % 12,3'ü okulun koridorlarını göstermektedirler. Okulun gidiş yolunda zorbalığın meydana geldiğini ifade eden öğrencilerin oranı % 8,1, dönüş yolunda olduğunu düşünenlerin oranı ise % 11,1'dir. Buna göre okulun içi ve dışı olarak zorbalığın meydana geldiği alanlar iki kategori altında incelendiğinde, öğrencilerin yalnızca % 19,2'sinin okulun dışında, % 80'inin ise okulun içinde zorbalığın meydana geldiğini düşündükleri söylenebilir. Koç (2006) tarafından yapılan araştırmada da lise öğrencilerinin % 72'si okulun içinde % 28'i ise okulun dışında zorbalığın meydana geldiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Koç (2006)'un araştırmasında zorbalığın en fazla % 19 ile okulun koridorlarında gerçekleştiği, % 17'sinin ise sınıf içinde meydana geldiği görüşünde oldukları bulunmuştur. Bu araştırmada ise sınıf içi birinci sırada, okulun koridorları üçüncü sırada yer almaktadır. Bu yönüyle sonuçların büyük ölçüde örtüştüğü ve bir birini desteklediği söylenebilir.

4.1.2. Cinsiyetlerine Göre, Okulda Zorbalığın Meydana Geldiği Alanlara İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Araştırmanın birinci alt probleminde ikinci olarak öğrencilerin cinsiyetlerine göre zorbalık türü olayların okulun hangi alanlarında ve hangi sıklıkta meydana geldiğine ilişkin görüşleri incelendirilmiştir. Tablo 11’de cinsiyetlerine göre öğrencilerin okulda zorbalık türü olayların genel olarak meydana geldiği alanlara ve sıklığına ilişkin görüşlerine yönelik frekans (f) ve yüzdelere (%) verilmektedir.

Tablo 11 Cinsiyetlerine Göre Zorbalığın Meydana Geldiği Alanlar ve Sıklığına İlişkin Frekans (f) ve Yüzde (%) Dağılımları

Okulda Zorbalığın Meydana Geldiği Yerler	Cinsiyet				Toplam	
	Kız		Erkek			
	f	%	f	%	f	%
Okula gidiş yolunda	31	50,0	31	50	62	100,0
Okuldan dönüş yolunda	27	31,8	58	68,2	85	100,0
Okulun bahçesinde	78	47,3	87	52,7	165	100,0
Okul binasının içinde	46	60,5	30	39,5	76	100,0
Sınıfın içinde	101	56,4	78	43,6	179	100,0
Okulun koridorlarında	48	51,1	46	48,9	94	100,0
Okulun oyun alanlarında	28	36,8	48	63,2	76	100,0
Diğer	8	30,8	18	69,2	26	100,0
Toplam	367	48,1	396	51,9	763	100,0

Öğrencilerin cinsiyetleri açısından, zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığına ilişkin görüşleri incelendiğinde; “sınıfın içini” zorbalığın en çok görüldüğü alanların başında gösteren öğrencilerin % 56,4’ü, okulun bahçesini gösteren öğrencilerin % 47,3’ü ve “okulun koridorlarını” gösteren öğrencilerin ise % 51,1’i kız öğrencilerden oluşmaktadır. İlk üç sırada yer alan zorbalık alanlarına yönelik görüşler açısından öğrencilerin cinsiyetlerinin önemli bir farklılık göstermediği, yani hemen hemen öğrencilerin yarısının kız, yarısının da erkek olduğu söylenebilir. Kızlar ve erkeklerin dağılım oranlarının belirli bir ölçüde farklılaştığı zorbalık alanları olarak; okulun dönüş yolu, oyun alanları ve diğer yerler sayılabilir. Bu

alanlarda kızlar, erkeklere oranla zorbalığın daha az meydana geldiğini düşünmektedirler. Bu durum, yaygın zorbalık alanları açısından kız ve erkek öğrencilerin görüşlerinin benzerlik taşıdığı şeklinde yorumlanabilir. Koç (2006) tarafından yapılan araştırmada ise bir ölçüde kız ve erkek öğrencilerin görüşleri arasında farklılık bulunduğu vurgulanmakta, genel olarak erkek öğrencilerin zorbalığın daha çok okul dışı alanlarda kız öğrencilerin ise okul içi alanlarda meydana geldiğini düşündükleri ifade edilmektedir. Bu araştırmada okul içi ve okul dışı zorbalık alanları açısından Koç (2006)'un araştırmasındaki farklılık gözlenmemiştir.

Okulda zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığına ilişkin bulgular incelendiğinde (Tablo 10); öğrenciler, zorbalık türü olayların en fazla sınıfın içinde ve en az da okula gidiş yolunda meydana geldiğini belirtmektedirler. Okulda zorbalığın meydana geldiği alanlara ilişkin sonuçlar tüm olarak değerlendirildiğinde ise; öğrenciler zorbalık türü olayların; ağırlıklı olarak okul içi(%80) ve daha düşük bir oranda da okul dışı(%19,2) alanlarda meydana geldiğini düşünmektedirler. Cinsiyete göre, okulda zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığına bakıldığında ise (Tablo 11); erkek öğrencilerin, zorbalığın(okul dönüş yolu(%68,2), oyun alanları(%63,2) ve diğer(%69,2)...) hem okul içi, hem de okul dışı alanlarda kız öğrencilere göre daha fazla yaşandığını düşündükleri görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle, Konya Cihanbeyli'deki ilköğretim okullarındaki öğrenciler daha çok okul içi alanlarda zorbalığa maruz kalmakla birlikte; zorbalık türü olayların okul dışı alanlarda da okul içi alanlar kadar olmasa da meydana geldiği söylenebilir.

Türkiye’de Karaman-Kepenekçi ve Çinkır (2001) tarafından yapılan araştırmada elde edilen bulguların, yukarıda sözü edilen bulgulardan kısmen farklılık gösterdiği dikkati çekmektedir. Araştırmacılar, Türk öğrencilerinin en fazla oyun alanında değil, sınıfta zorbalığa uğradıklarını, bunu koridor ve okul dışındaki yerler ile oyun alanlarının izlediğini ortaya koymuşlardır. Bu araştırmadaki bulgular Karaman-Kepenekçi ve Çinkır’ın bulguları ile büyük ölçüde örtüşmektedir.

Batılı ülkelerde yapılan araştırmalar incelendiğinde öğrencilerin en fazla oyun alanlarında zorbalığa uğradıkları, bunu ikinci olarak okulun koridorlarının, üçüncü olarak da sınıfın izlediği görülmektedir (Whitney & Smith, 1993; Boulton, 1994; Sharp & Smith, 1994; Kalliotis, 2000). Bu araştırmada ise sınıf için ilk sırada, okul koridorlarının da üçüncü sırada yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda çalışmaların büyük ölçüde benzerlik gösterdikleri söylenebilir.

Mellor (1997) ise, İskoçya liselerinde zorbalık türü olayların en çok okulun oyun alanları ve daha düşük bir oranda da sınıfta meydana geldiğini belirtmektedir. Mellor' ın ulaştığı sonuçlar da bize göstermektedir ki; zorbalık türü olaylar ağırlıklı olarak okul içi alanlarda meydana gelmektedir. Tüm bu bulgu ve değerlendirmeler, bu çalışmada elde edilen zorbalığın birinci sırada sınıf içi ve ikinci sırada da okul bahçesi gibi okulun içindeki alanlarda meydana geldiğine ilişkin bulgusu (Tablo 10) ile de tutarlılık göstermektedir. Yine benzer biçimde bu çalışmada okulun bahçesi ve okulun oyun alanlarına ilişkin veriler birlikte değerlendirildiğinde zorbalığın ağırlıklı olarak okul bahçesinde meydana geldiği ve elde edilen bulgunun Mellor'un araştırmasında elde edilen sonuçlarla farklılık gösterdiği söylenebilir.

Okul zorbalığının ağırlıklı olarak, okul içi alanlarda meydana geldiğini ortaya koyan araştırma bulgularına karşın; zaman zaman tıpkı Olweus (1993)'da olduğu gibi, zorbalığın çoğunlukla okula gidiş ve dönüş yolunda meydana geldiğine ilişkin araştırma bulguları da mevcuttur. Olweus'a göre, okula gidiş ve dönüş yolunda zorbalık türü olaylar kesinlikle yaşanırken; öğrencilerin okulun bahçesinde ya da okulun binasının içinde kurban olma olasılıkları okul dışı alanlara göre 2-3 kat daha fazladır (Olweus, 1978, 1993 ve 1994). Görüldüğü gibi, bu araştırma ve diğer araştırmaların okulda zorbalığın çoğunlukla okul içi alanlarda meydana geldiğine ilişkin sonuçları Olweus'un bulgularıyla da tutarlılık göstermektedir.

Okulda zorbalığın çoğunlukla okul içi alanlarda meydana geldiğine ilişkin bu araştırma bulgusunu destekleyen başka çalışmalarda mevcuttur. Örneğin; Glover ve diğerlerinin (2000) çalışmaları da ortaokul öğrencilerinin uğradıkları zorbalıklar; sözel ve fiziksel zorbalık boyutunda ağırlıklı olarak sınıfın içinde meydana gelirken;

kız öğrencilerin sözel zorbalığa, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın öğrencilerin tümünün de fiziksel zorbalığa okulun oyun alanlarında maruz kaldıkları yönündedir. Sataşma türü zorbalık olayları okulun yemekhanesi ve koridorlarında yaygın bir biçimde yaşanırken; öğretmen gözetiminin etkili olduğu alanlarda ise fiziksel zorbalık türü olayların daha az meydana geldiği görülmektedir. Erkek öğrenciler, daha fazla okulun oyun alanlarında kurban olurken; kızlar ise daha çok okulun koridorlarında saldırıya uğramaktadır. Fiziksel zorbalığın en fazla gerçekleştiği okul dışı alanlarda ise, hem kız, hem de erkek öğrencilerin kurban olma oranları arasında ise anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Kırsal kesimden gelen öğrencilerin zorbalık sorununu en fazla yaşadıkları yer ise, okula gidiş ve dönüş yolunda, okul servisleridir. Tüm bu bulgu ve değerlendirmeler de bu çalışmada elde edilen zorbalığın cinsiyete göre ağırlıklı olarak okulun bahçesi ve oyun alanlarında meydana geldiğine ilişkin bulgusu ile tutarlılık göstermektedir. Cinsiyet değişkeni temel alındığında ise, ilgili araştırmaların aksine bu araştırmanın bulguları, erkek öğrencilerin zorbalığın ağırlıklı olarak okul dışı alanlarda meydana geldiğini düşündüklerini göstermektedir.

Pietzak ve diğerlerine (1998) göre de, şiddete maruz kalma açısından en riskli alanların okulun koridorları, otobüsler, okulun tuvaletleri, ders dışı etkinlik alanları ve okulun spor salonlarıdır. Öğrencilerin $\frac{1}{4}$ 'ten daha fazla bir bölümü de sınıfları şiddete maruz kalma açısından orta derecede riskli alanlar olarak değerlendirmektedir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar da, zorbalığın en fazla okul sınıf içi ve okul bahçesinde meydana geldiğini gösterirken; zorbalığın meydana geldiği alanlara ilişkin oranlar arasında farklılıklar olmasına rağmen; bu araştırmanın bulguları ile yurt içi ve dışında yapılan araştırmaların zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığına ilişkin bulgular arasındaki benzerlikte dikkat çekici bir durumdur.

Okul zorbalığının meydana geldiği alanlara ilişkin olarak ülkemizde yapılan araştırmalar incelendiğinde ise; sonuçlar konuyla ilgili olarak yurt dışında yapılan çalışmaların bulgularından kısmen de olsa farklılık göstermektedir. Karaman-Kepenekçi ve Çinkır (2001) tarafından yapılan araştırmaya göre; Türk öğrenciler en fazla sınıfın içinde zorbalığa uğrarken; bunu okulun koridorları ve sonrasında da okul

dışı alanlar ile okulun oyun alanları izlemektedir. Eğitimcilerin okulda zorbalığın meydana geldiği alanlara ilişkin algıları ise öğrencilerin aksine yurt dışında yapılan araştırma sonuçlarıyla benzerlikler göstermektedir. Okul çalışanları, okullarda zorbalığın en fazla okulun bahçesinde meydana geldiğini; bunu sınıfın ve sonrasında da okulun koridorları ile okul dışı alanların izlediğini (Karaman-Kepenekçi ve Çinkır, 2003) düşünmektedir. Öğretmen ve öğrencilerin okulda zorbalığın meydana geldiği alanlara ilişkin algılamaları birlikte değerlendirildiğinde ise; her iki grubunda zorbalığın çoğunlukla okul içi alanlarda meydana geldiği konusunda birleştikleri söylenebilir. Bu bulgu, zorbalığın meydana geldiği alanlar arasında oransal olarak değişiklikler olsa da; yapılan bu çalışmanın zorbalığın ağırlıklı olarak okul içi alanlarda ve daha düşük bir düzeyde de okul dışı alanlarda meydana geldiğine ilişkin bulgularıyla da tutarlıdır.

Okulda zorbalığın genel olarak ve cinsiyete göre meydana geldiği alanlar ve sıklığına ilişkin olarak bu çalışmanın sonuçları ile yurt dışı ve içinde yapılan araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde; zorbalığın meydana geldiği alanların sıralamasında ve sıklığında oransal olarak değişiklikler bulunsa da; zorbalığın ağırlıklı olarak okul içi ve okul içi alanlar kadar olmasa da öğrencilere yönelik zorbalık olaylarının daha düşük bir oranda da okul dışı alanlarda meydana geldiği söylenebilir. Benzer bir şekilde araştırmanın cinsiyet değişkenine göre okulda zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığına ilişkin bu bulguları da, oransal olarak değişiklikler bulunmasına ve erkek öğrenciler arası zorbalığın hem okul içi, hem de okul dışı alanlarda daha fazla yaşanıyor olmasına rağmen literatürdeki diğer araştırma bulgularıyla da örtüştüğü söylenebilir (Salmon ve James, 1998; Espelage, Bosword ve Simon, 2000; Gofin, Palti ve Gordon, 2002).

Okullardaki zorbalık olayları çoğunlukla, okulun oyun alanları ve koridorları gibi öğretmen gözetiminin az ve yetersiz olduğu alanlarda olmaktadır (Whitney ve Smith, 1993). Pietzak ve diğerlerinin (1998: 24) araştırmalarından, zorbalığa maruz kalma açısından en riskli alanların % 31 ile okul koridorları, % 29 ile otobüsler, % 27 ile okulun tuvaletleri, % 17 ile ders dışı etkinlik alanları ve % 13 ile de okulun spor salonları olduğunu anlaşılmaktadır.

Genel olarak ve cinsiyete göre, okulda zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığına ilişkin olarak elde edilen bu bulgular bize okul zorbalığını önlemeye ve durdurmaya yönelik programlar geliştirirken önceliği okul içi alanlara vermemiz ve okul içi alanlar başta olmak üzere; hem okul içi, hem de okul dışı alanlarda yetişkin gözetimini artırmamız gerektiği konusunda önemli bir ipucu niteliğindedir.

4.2. İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN BAZI ÖZELLİKLERİNİN ZORBA KİŞİLİK, KENDİNE GÜVEN VE ZORBALIKTAN KAÇINMA DÜZEYLERİNİ AÇIKLAMA DERECELERİ

Araştırmanın ikinci alt probleminde ilköğretim öğrencilerinin bazı kişisel özelliklerinin, okul zorbalığı düzeylerini yordama derecesi ya da bir diğer ifadeyle okul zorbalığı düzeylerini açıklayabilme dereceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle araştırma kapsamında ele alınan; açıklanan ve açıklayıcı değişkenlerin kendi aralarındaki ilişki düzeyleri $\alpha = 0.05$ ve 0.01 düzeyinde incelenmiş ve Tablo 12’de verilmiştir. Daha sonra Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeğinin “Zorba Kişilik”, “Kendine Güven” ve “Zorbalıktan Kaçınma” alt boyutlarıyla öğrencilerin; cinsiyet, ailelerinin gelir düzeyi, akademik başarı, hatalı davranışlarının sıklığı ve yetişkin etkileri değişkenleriyle ilişkisi ayrı ayrı alt başlıklar olarak incelenmiş tablolar halinde sunulmuş yorumlanmıştır.

Tablo 12 Araştırmanın Açıklanan ve Açıklayıcı Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Dağılımları

	Okul	Sınıf	Cins.	Gelir	Baba Tutum	Anne Tutum	Başarı	H.Dav. Sıklığı	Yetişkin Etkileri	Zorba Kişilik	Kendine Güven	Zorba. Kaçınma
Okul	-	0,06	0,01	-0,03	0,01	0,07	0,09*	0,04	-0,11**	0,01	-0,01	0,01
Sınıf			-0,01	0,01	0,01	-0,05	0,08*	0,02	-0,10**	-0,03	-0,10**	0,01
Cinsiyet				-0,01	-0,06	-0,09*	0,04	0,18**	-0,06	0,02	-0,20**	-0,19**
Gelir					0,01	-0,05	-0,08*	0,01	0,02	-0,02	-0,01	0,01
Baba tutum						0,39**	0,01	-0,05	0,03	0,08*	0,08*	0,06
Anne Tutum							-0,07	-0,16**	0,01	0,12**	0,13**	0,09*
Başarı								0,11**	-0,21**	-0,32**	-0,27**	-0,18**
Hatalı Dav. Sıklığı									0,07	-0,12**	-0,23**	-0,23**
Yetişkin Etkileri										0,38**	0,35**	0,19**
Zorba kişilik											0,54**	0,30**
Kendine Güven												0,35**
Zorbalıktan Kaçınma												-

* $p \leq 0.05$

** $p \leq 0.0$

Açıklanan ve açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon incelendiğinde okul değişkeni ile algılanan başarı düzeyi arasında 0.05 düzeyinde pozitif yönde ancak düşük düzeyde bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca okul değişkeni ile yetişkin etkileri arasında da 0.01 düzeyinde de anlamlı, düşük düzeyde ancak negatif yönde bir ilişki gözlenmektedir. Yüksek düzeyde olmamakla birlikte, okulların başarılarının farklılaştığı ve farklı okullardaki öğrencilerin ailelerinin okul zorbalığı konusunda öğrencileri farklı biçimlerde etkiledikleri söylenebilir. Benzer şekilde sınıf değişkeni ile de başarı arasında 0.05 düzeyinde pozitif yönde, kendine güven ve yine yetişkin etkilerinde ise 0.01 düzeyinde negatif ve düşük düzeyde ilişki bulunduğu gözlenmektedir. Okula ilave olarak sınıfa göre de öğrencilerin zorbalıkla

ilgili tutumlarının başarı, kendine güven ve yetişkin etkileri açısından farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Cinsiyet değişkeni ile anne tutumu arasında 0.05 düzeyinde düşük ve negatif ilişki bulunurken; hatalı davranış sıklığı ile de 0.01 düzeyinde düşük ve pozitif yönde bir ilişki görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin cinsiyetleriyle kişilik özelliklerinden kendine güven ve zorbalıktan kaçınma düzeyleri arasında da yine 0.01 düzeyinde düşük ve negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkeni ile öğrencilerin zorba kişilik düzeyleri arasında ise, 0.01 düzeyinde düşük, ancak negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu gözlenmektedir.

Ailenin algılanan gelir düzeyi ile öğrencilerin akademik başarı durumu arasında 0.05; düzeyinde düşük, ancak negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Gelir arttıkça başarının az da olsa azaldığı anlaşılmaktadır. Ailenin algılanan gelir düzeyi ile açıklanan zorba kişilik özellikleri arasında ise anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir.

Babanın tutumu ile annenin tutumu arasında 0.01 düzeyinde pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişkiye rastlanmıştır. Babanın tutumu olumluya dönüştükçe, annenin tutumu da olumluya dönüşmektedir. Ayrıca düşük düzeyde olmakla birlikte babanın tutumu açıklanan değişkenlerden zorba kişilik ve kendine güvenle de ilişkilidir ve olumlu yönde etkilemektedir.

Annenin tutumu ile hatalı davranış sıklığı arasında 0.01 düzeyinde negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Annenin olumlu tutumu hatalı davranış sıklığını azaltmaktadır. Diğer yandan annenin tutumuyla, açıklanan değişkenler arasında da 0.01 düzeyinde ve pozitif yönde ilişki gözlenmektedir. Babanın tutumuyla karşılaştırıldığında annenin tutumu öğrencilerin zorbalığa yönelik tutumları üzerinde biraz daha fazla etkilidir. Yani annenin tutumu olumluya dönüştükçe zorba kişilik, kendine güven ve zorbalıktan kaçınma davranışları olumlu yönde etkilemektedir.

anlamli birer yordayicisi olup olmadigi arastirilmis ve bunu belirlemeye yonelik olarak yapilan regresyon analizi sonuclari Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13 Öğrencilerin Zorba Kişilik Düzeylerinin Açıklanmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH _B	β	T	P	İkili r	Kısmi r
Sabit	27,67	1,85		14,88	,00		
Okul	,19	,09	,06	2,12	,03	,01	,07
Sınıf	,18	,20	,02	,89	,36	-,02	,03
Cinsiyet	,83	,33	,08	2,53	,01	,02	,09
Gelir	-,42	,34	-,03	-1,22	,22	-,01	-,04
Baba Tutumu	,66	,52	,04	1,28	,20	,08	,04
Anne Tutumu	1,09	,53	,07	2,03	,04	,12	,07
Başarı	-1,28	,18	-,23	-7,16	,00	-,31	-,25
Hatalı Davranış Sıklığı	-,17	,04	-,12	-3,71	,00	-,11	-,13
Yetişkin Etkisi	,66	,06	,35	10,58	,00	,37	,36
R= 0.487, R ² =0.237 F= 26.050, P=0.001							

Tablo 13’ün incelenmesinden de anlaşılabilceği gibi, öğrencilerin zorba kişilik düzeyleriyle, açıklayıcı değişkenler arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki görülmektedir. (R=0.487, R²=0.237, p<0.01). 9 açıklayıcı değişken birlikte, öğrencilerin zorba kişilik puanlarına ilişkin toplam varyansın % 23,7’sini açıklamaktadır.

Zorba kişiliği açıklayıcı değişkenler ayrı ayrı incelendiğinde ise; sınıf, gelir, başarı durumu ve hatalı davranış sıklığı değişkenleri ile öğrencilerin zorba kişilik düzeyleri arasında negatif bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu değişkenlerden yalnızca başarı durumu ve hatalı davranış sıklığı değişkenleri öğrencilerin zorba kişilik düzeyleriyle düşük ancak anlamlı düzeyde ilişkili göstermektedir. Öte yandan öğrencilerin zorba kişilik düzeyleri ile okul, cinsiyet, anne-baba tutumu ve yetişkin etkisi değişkenleri pozitif bir ilişki ortaya koymaktadır. Bu değişkenler içerisinde ise yalnızca yetişkin etkisi değişkeni zorba kişilikle düşük düzeyde ve anlamlı ilişkili göstermiştir. Bu durum, yetişkin etkisinin artması ya da

azalmasının zorba davranışlar üzerinde olumlu yönde artış ya da azalmaya neden olduğu, başarı ve hatalı davranış sıklığının azalmasının ise zorba kişilik düzeyini artırdığı şeklinde yorumlanabilir.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin zorba kişilik puanları üzerindeki göreceli önem sırası; yetişkin etkisi, başarı, hatalı davranış sıklığı, cinsiyet, anne tutumu, okul, baba tutumu, gelir ve sınıf şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde, 9 yordayıcı değişkenden baba tutumu, gelir ve sınıf değişkenleri hariç diğer 6 değişkenin zorba kişiliğin anlamlı bir yordayıcısı olduğu, bununla birlikte zorba kişilik puanlarını düşük düzeyde yordama gücüne sahip oldukları söylenebilir.

Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında, öğrencilerin zorba kişilik puanlarının açıklayıcılarından biri olarak cinsiyet değişkeninin ortaya çıktığı ve zorba kişilik ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunduğu görülmektedir (Tablo 13). Zorba kişilik ile cinsiyet değişkenleri arasındaki negatif yöndeki ilişkiye bağlı olarak, erkek öğrencilerin zorba kişilik puan ortalamalarının kız öğrencilere göre daha yüksek ve erkek öğrenciler arasındaki zorbalık türü olayların kız öğrencilere göre daha yaygın olduğu düşünülebilir. Benzer bir biçimde okul zorbalığı ile ilgili ulaşılabilen araştırmalarda da, öğrencilerin zorba kişilik düzeyleri ile cinsiyet değişkenleri arasında ilişki bulunduğunu gösteren bulgular mevcuttur.

Gofin, Palti ve Gordon'ın (2002) çalışmaları, cinsiyetin zorbalığın en önemli açıklayıcılarından birisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuca göre, zorbalık olaylarının daha çok erkekler arasında yaygın olduğu söylenebilir. Salmon ve James'in (1998) araştırmaları da, cinsiyetin zorbalık davranışının en önemli açıklayıcılarından birisi olduğunu göstermektedir. Banks'a (1997) göre de, erkek öğrencilerin zorbalığa başvurma ve kurban olma olasılıkları kız öğrencilerle kıyaslandığında çok daha fazladır. Bu bulguları destekleyici nitelikte başka araştırma sonuçları da mevcuttur.

Espelage, Bosworth ve Simon'ın (2000) çalışmaları cinsiyet ile zorbalık davranışı arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunduğunu ve erkek öğrencilerin, kızlara oranla zorbaca davranışlar sergileme sıklığının daha fazla olduğunu göstermektedir. Mellor (1997) ise, erkek öğrencilerin yarısının ve kız öğrencilerin de 1/3'ünün ya diğer öğrencilere karşı zorbaca davrandıklarını ya da zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmektedir. Casey-Cannon, Hayward ve Gowen (2001) ise, okula devam eden öğrencilerin yarısının hem erkek, hem de kız zorbalarla karşılaştığını; yaklaşık olarak % 30'nun yalnızca erkeklerin ve % 15'inin de yalnızca kızların zorbaca davranışlarına maruz kaldıklarını belirtmektedirler.

Kaltiala-Heino ve Rimpela'nın (1999) bulguları ise, ortaokulların 8. ve 9. sınıflarına devam eden öğrencilerden son beş aylık dönem içerisinde kızların % 2'sinin ve erkek öğrencilerin de % 9'nun haftada en az bir kez diğer bir öğrenciye karşı zorbaca davranışlarda bulunduklarını ve erkek zorbaların oranlarının oldukça yüksek olduğu yönündedir. Pişkin'in (2003) yapmış olduğu çalışmada da ilköğretime devam eden erkek öğrencilerle kız öğrenciler karşılaştırıldığında zorba ya da bu tür yaşantısı olan erkek öğrencilerin oranı kız öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunurken; kurban olma boyutunda da kız öğrencilerin oranı anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Tüm bu bulgu ve değerlendirmeler, bu çalışmada elde edilen zorbalığın erkek öğrenciler arasında kızlara göre daha yaygın bir olay ve cinsiyet değişkenin zorba kişiliğin önemli bir açıklayıcısı olduğuna ilişkin bulgusu ile de tutarlıdır.

Barone ve Kapan' ın (1997 bulguları ise, zorbalığın erkeklerden daha çok kız öğrenciler arasında yaygın bir davranış olduğunu göstermesine karşın; cinsiyet değişkeni temel alındığında erkekler ve kızlar arasında oransal olarak belirgin bir fark bulunmasına rağmen; bu farkın anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir.

Glover ve diğerlerinin (2000) bulguları da, Barone ve Kapan'nın (1997) sonuçlarını destekleyici niteliktedir. Benzer bir biçimde; Glover ve diğerlerinin çalışmalarında da akranlarına karşı fiziksel zorbalık yapan kız ve erkek öğrenciler arasında da çok az bir oransal farklılık bulunduğu görülmektedir. Kızlar fiziksel

zorbalığa erkeklerden daha az başvururken; erkeklerle karşılaştırıldıklarında ilk gençlik yıllarında şiddete daha fazla eğilimli oldukları anlaşılmaktadır. Fiziksel zorbalıkta ise kızlar örtük bir şiddet uygulamakta; ancak zorbalık açık bir duruma geldiğinde bunun çok ciddi sonuçlara neden olabileceği düşünülmektedir. Ancak bu araştırmada cinsiyet değişkeni açısından zorbalık türü incelenmemiştir. Cinsiyete göre, zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığına ilişkin verilerde ise; hem okul dışı, hem de okul içi alanlarda (okulun koridorları dışında) erkek öğrenciler zorbalık türü olayların kız öğrencilere göre daha sık meydana geldiğini düşünmektedirler. Bu da kız öğrencilerin okul koridorlarında daha çok sıkıştırma türü cinsel tacize maruz kaldıklarının bir göstergesi olabilir.

Mellor (1997) ise, okul yaşamları boyunca kız ve erkek öğrencilerin eşit oranda kurban olabileceklerini vurgulamaktadır. Zorbalık sonrasında yaşanan duygular değerlendirildiğinde ise; kız öğrenciler genellikle pişmanlık duygusu yaşarken; erkek öğrenciler ise, durumu kurbanın suçu olarak görmekte ve kurbanın zorbalığı hak ettiğini düşünmektedir. Benzer bir biçimde Banks'da (1997), erkek öğrencilerin daha çok doğrudan zorbalık yöntemlerine başvurdıklarını; kızların ise, daha çok dedikodu yayma ve sosyal yalıtılmışlığı zorlama gibi daha kurnaz ve dolaylı zorbalık yöntemlerini kullanma eğiliminde olduklarını belirtmektedir.

Clarke ve Kiselica'nın (1997) çalışmaları ise, kız ve erkek çocukların çok farklı yönlerden zorba ve kurban olduklarına yönelik bulgular içermektedir. Kızlar, daha mahrem olarak oyun biçimlerinden dolayı genellikle daha dolaylı ve hafif yollarla zorba ve kurban olurken; erkekler ise, genellikle daha büyük gruplarla oynadıkları için daha açık bir biçimde zorba ve kurban olmaktadır.

Eslea ve Smith (1994) ise; İngiltere'deki ilkokullarda kurban kız öğrencilerin % 37'sinin yalnızca erkek zorbaların saldırılarına maruz kaldıklarını ve % 42'sinin de diğer kız öğrencilerin zorbaca davranışlarının kurbanı olduklarını belirtmektedir. Buna karşın, hem erkek, hem de kız öğrencilerin saldırısına uğrayan kurban kızların oranı ise % 22'dir.

Olweus (1995), Eliot (1992) ve Roland' (1989)'ın araştırmaları da; erkek öğrencilerin kızlara göre zorbalık türü olaylarda 2/3 oranında daha fazla yer aldıklarını göstermektedir. Okulda zorbalığın daha çok erkek öğrenciler arasında yaygın olduğuna ilişkin araştırma bulgularına karşın; bazı araştırma sonuçları da, zorba kişilik ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmadığını göstermektedir. Araştırma sonuçlarının ve pek çok kişinin düşüncelerinin aksine okulda zorbalık yalnızca erkek öğrenciler arasında yaygın bir olay değildir ve bu tür olaylar yalnızca erkek öğrencileri kapsamaz.

Okul zorbalığı ve cinsiyet değişkeni ile ilgili ulaşılabilen araştırmalar ile bu araştırmanın bulgularını birlikte değerlendirdiğimizde ise; zorba kişilik ile cinsiyet değişkeni arasında bir bağ bulunduğu ve bu iki değişkenin birbirleriyle ilişkili bir yapısı olduğuna söylenebilir. Sonuç olarak, bu çalışmada zorba kişiliğin düşük düzeyde de olsa önemli açıklayıcılarından birinin cinsiyet olarak ortaya çıkmasında birçok faktör etkili olabilir. İki değişken arasındaki negatif yönlü bu ilişki, zorbalığın toplum tarafından daha çok erkeksi bir davranış biçimi olarak değerlendirilmesinden ve bu durumun bir sonucu olarak da erkeklerin daha çok doğrudan zorbalığı tercih etmelerinden kaynaklanıyor olabileceği gibi; toplumun bu bakış açısından dolayı kızların daha çok örtülü şiddet uygulayarak dolaylı zorbalığı tercih etmelerinden de kaynaklanıyor olabilir. Bazı araştırma sonuçları da, yapısal faktörlerin saldırganca davranışların ortaya çıkmasında ve ifade edilmesinde önemli olduğunu göstermektedir. Shaffer'in 1980'lerde yapmış olduğuna çalışma, bir Y kromozomu fazlalığının saldırgan davranışın sıklığında artışa neden olduğunu kanıtlamaktadır. Benzer bir biçimde, testosteron düzeyinin yüksekliği ile saldırgan davranışın sıklığı arasında da ilişki bulunduğunu destekleyen bulgular mevcuttur (Pearce, 1992).

Özetle, cinsiyet değişkeninin öğrencilerin zorba kişilik eğilimlerine katkı derecesi çok açık olmamasına karşın; bu ilişkiye açıklık kazandırabilmek ve zorba kişilikte cinsiyetin rolünü belirleyebilmek amacıyla başka bazı araştırmalara gereksinim bulunduğu söylenebilir.

Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında, öğrencilerin zorba kişilik puanlarının en önemli açıklayıcılarından bir başkası olarak da hatalı davranışın sıklığı değişkeninin ortaya çıktığı ve zorba kişilik ile hatalı davranışın sıklığı arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunduğu görülmektedir (Tablo 13). Okul zorbalığı ile ilgili ulaşılabilen araştırmalarda da, benzer bir biçimde öğrencilerin zorba kişilik düzeyleri ile hatalı davranışın sıklığı arasında ilişki bulunduğunu gösteren bulgular mevcuttur.

Bosworth ve Espelage (1999)'ın yapmış olduğu çalışmaların sonucunda; zorbalık davranışı ile ev, okul ve toplumsal yaşam alanlarındaki hatalı davranışın sıklığı arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunduğu görülmüştür. Toplumla uyum içerisinde olmayan bireyler evde, okulda ve toplumsal yaşamda genel olarak kurallara uymamaktadır. Bunun bir sonucu olarak da bireyin gösterdiği zorbalık davranışında önemli ölçüde bir artış meydana gelebilmektedir. Bu durum çocuk ve ergenlerde ruhsal sorunların belirtisi olarak kabul edileceği gibi, bireyin ilişki halinde olduğu toplumsal alanlarda yaşanan duygusal sorunların ortaya çıkma ihtimalinin de en önemli göstergesidir. Bireylerdeki karşıt-olma ve karşı-gelme bozukluklarının göstergesi ise, düşmanca ve isyankâr davranışlardır (Şener ve Şenol, 1999: 609–629).

Bosworth, Espelage ve Simon'ın (1999) çalışmaları, zorbalık kişilik ile değişik ortamlardaki hatalı davranışın sıklığı arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunduğunu ve aynı zamanda hatalı davranışın sıklığının, zorbalığın en önemli açıklayıcılarından birisi olduğunu göstermektedir. Bu anlamda, zorbalığın davranışsal ve psikososyal değişkenleri ile hatalı davranışın sıklığı arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. Diğer bir ifadeyle, sorunlu olan ya da ev, okul ya da toplumsal yaşamda kuralları ihlal edenlerin, yani kuraldışı davranmayı alışkanlık haline getirenlerin akranlarına karşı daha fazla zorbaca davranışlar sergiledikleri gözlenmektedir.

Banks' ın (1997) çalışması da, düzenli olarak diğer öğrencilere karşı zorbaca davranışlarda bulunan öğrencilerin; genellikle anne-baba ve öğretmenlerine karşı da muhalif ya da karşı koyan, anti-sosyal davranışlara sahip ve okul kurallarını yok

sayma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Benzer bir biçimde, okul yıllarında diğer öğrencilere karşı zorbaca davranışlarda bulunma sıklığı ile yetişkinlikte suç işleme davranışı arasında da güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bulgular, zorba öğrencilerin, çoğunlukla yetişkinleri dinlemediklerini; evde, okulda ve toplumsal yaşamda da kurallara uymadıklarını göstermektedir (Olweus, 1993; Arizona Parent, 2004). Oxford Üniversitesi'nde yapılan bir çalışma, çocukluk dönemindeki zorbalık davranışının sıklığı ile ergenlik döneminde çocuklara karşı şiddet içeren davranışlar sergileme ve çeşitli psikiyatrik bozukluklara sahip olma arasında da ilişki bulunduğunu göstermektedir. Zorbalıkla ilgili araştırmalar, 12 yaşında zorbaca davranışlar sergileyen birisinin 24 yaşında suç işleme olasılığının akranlarına göre üç kat daha fazla olduğuna ilişkin bulgular içermektedir (Banks, 1997; European Community, 2001).

Cullingford ve Morrison'ın (1995) bulguları da, benzer bir biçimde okul zorbalığı ile suçluluk ya da kural dışı davranışın sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Klicpera ve Klicpera (1996) ise, zorba öğrencilerin akranlarıyla kıyaslandığında daha fazla antisosyal davranışlara sahip olduklarını ve okuldaki imajlarının da genellikle olumsuz olduğunu belirtmektedir. Zorba öğrencilerin, antisosyal kişilik yapılarından dolayı akranlarıyla olan çatışmalarını çoğunlukla fiziksel güç kullanarak, çözmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Benzer bir biçimde, Bentley ve Li'nin (1995) araştırmaları da, Kanada'daki ilkokullara devam eden zorba öğrencilerin zorba olmayanlara göre, saldırganlığı destekleyen inançlar taşımaya daha fazla eğilimli olduklarını göstermektedir.

Araştırmalar; zorba çocuk ve ergenlerin akranlarıyla etkili bir iletişim kurabilmek ve sürdürebilmek için gerekli olan temel sosyal becerilerden yoksun olduklarına ilişkin bulgular da içermektedir. Smith ve diğerlerinin (1993) İngiltere'de yaptıkları çalışma, bu öğrencilerin sosyal beceri yoksunluğundan dolayı, sosyal ilişkilerinde baskınlığı ve gücü sürdürebilecekleri yöntemleri kasıtlı olarak seçtiklerini göstermektedir. Benzer bir biçimde Olweus (1999a)'da, zorbaları kendilerini güçlü hissetme, olayları ve diğer insanları kontrol etme gereksinimi duyduklarını; davranışlarının yetişkinlerce kabul edilemez olduğunu bildikleri halde,

yine de kuraldışı davranmayı normal bir davranış olarak nitelendirdiklerini belirtmektedir. Tüm bu bulgu ve değerlendirmeler, bu çalışmada elde edilen hatalı davranışın sıklığındaki artışa paralel olarak, öğrencilerin zorbalık kişilik düzeylerinde de artış yaşandığını ve hatalı davranışın sıklığının zorba kişiliğin önemli bir açıklayıcısı olduğuna ilişkin bulgusuyla da tutarlıdır.

Olweus (1978), özellikle aşırı saldırgan zorbaların antisosyal kişilik bozukluklarına sahip olduklarını ve şiddete karşı da olumlu bir tutum içerisinde bulunduklarını belirtmektedir. Olweus (1993), düzenli olarak zorbalık yapan çocuk ve ergenlerin genellikle anne-baba ve öğretmenlere de karşı geldiklerini, antisosyal bir kişilik yapısına sahip olduklarını ve okul kurallarını da sıkça ihlal ettiklerini vurgulamaktadır. Dölek (1998) ise zorbalığın, antisosyal kişilik ve kural bozucu davranış kalıpları çerçevesinde ele alınması gerektiğini belirterek; saldırgan ve zorba eğilimlere sahip çocuk ve ergenlerin, diğer sorun davranışları yaşama risklerinin akranlarına göre daha yüksek olduğuna vurgu yapmaktadır.

Okul zorbalığı ve hatalı davranışın sıklığı ile ilgili ulaşılabilen çalışmalar ile bu araştırmanın bulgularını birlikte değerlendirdiğimizde ise; zorba kişilik ile hatalı davranışın sıklığı değişkenleri arasında bir bağ bulunduğu ve bu iki değişkenin birbiri ile ilişkili bir yapıda olduğu söylenebilir. Zorba kişilik ile hatalı davranışın sıklığı arasındaki bu ilişki, doğrudan olabileceği gibi, dolaylı da olabilir. Ancak; öğrenciler zorba kişilik yapısına sahip oldukları için mi hatalı davranışın sıklığında da bir artış yaşanmakta; yoksa hatalı davranışın sıklığındaki artışa bağlı olarak mı öğrencilerin zorba kişilik düzeylerinde de bir yükselme olmaktadır? Mevcut araştırma bulgularına göre, bu soruya verilebilecek cevap öğrencilerin zorba kişilik düzeyleri ve hatalı davranışlarının sıklığının birbirini karşılıklı olarak etkilediklerinin ve kuraldışı davranışın öğrencilerin zorba kişilik yapılarının önemli bir açıklayıcısı olabileceği şeklinde değerlendirilebilir.

Bu çalışmada zorba kişiliğin önemli açıklayıcılarından birinin hatalı davranışın sıklığı olarak ortaya çıkması birçok faktörden kaynaklanıyor olabilir. İki değişken arasındaki bu ilişki, ev, okul ve toplumsal yaşamda sürekli bir biçimde

kural ihlali yapan, akranlarına ve yetişkinlere karşı düşmanca duygular taşıyan ergenlerin güçlü bir negatif duygu durumuna sahip bulunmaları ve bunun sonucunda da yeni durumlara uyum sağlamada yaşadıkları güçlükten kaynaklanıyor olabilir. Bosworth, Espelage ve Simon'a (1999) göre, zorba kişilik düzeyi, hatalı davranışın sıklığı olasılığına bağlı olarak doğrudan artıyor olabileceği gibi; zorba kişilik konusunda öğrencileri potansiyel olarak riskli duruma getiren faktörler de, genel hatalı davranışın sıklığı olasılığını etkiliyor olabilir. Zorba kişilik ile hatalı davranışın sıklığı arasındaki bu ilişki, konuyla ilgili diğer araştırmaların hatalı davranışın sıklığının zorba kişiliğin önemli açıklayıcılarından birisi olduğuna ilişkin bulgularını destekleyici niteliktedir. Bu iki değişken arasındaki ilişkiden daha fazla emin olabilirsek; ilköğretim yıllarında zorbalığı önlemeye ve durdurmaya yönelik programlar geliştirirken; ergenlerin kuraldışı davranmalarına neden olabilecek kişisel ve ailesel-çevresel faktörleri en aza indirmeye yönelik etkinliklere de yer verebiliriz. Özetle, hatalı davranışın sıklığının öğrencilerin zorba kişilik eğilimlerine katkı derecesi genel düzeyde çok açık olmasına karşın; bu ilişkiye kişisel ve ailesel-çevresel nedenleriyle birlikte daha fazla açıklık kazandırabilmek ve zorba kişilikte hatalı davranışın sıklığının etkisini en aza indirebilmek amacıyla başka bazı araştırmalara gereksinim bulunduğu söylenebilir.

Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında, öğrencilerin zorba kişilik puanlarının önemli açıklayıcılarından biri ise yetişkin etkileridir. Yetişkin etkileri değişkeni ile zorba kişilik arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunduğu görülmektedir (Tablo 13).

Toplumun cinsiyet farkına dair değer yargıları da zorbalığın ifade tarzında etkili olan önemli bir faktördür. Özellikle kapalı toplumlarda genel olarak erkeklerin zorbaca tavırlarına göz yumulur hatta teşvik edilir. Çünkü bu tarz davranışlar atılganlık ve güçlülük simgesi olarak değerlendirilir. Buna karşın; kadınların, kızların zorbaca davranış göstermelerine izin verilmez. Bu durumun bir sonucu olarak da, yetişkinler gelişim süreci içinde erkek çocuklara ve gençlere kin, nefret ve öfke duygularını -istmeden de olsa- aşılar ve şiddet eylemlerini onlara benimsetirler (Köknel 1986).

Olweus(1980)'un İskandinavya gençliği üzerinde yaptığı araştırma, genç erkeklerdeki zorbalık davranışının artışında, anne babanın göstermiş oldukları tutumun önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Zorbalık eylemini gerçekleştiren ailelerin özelliklerine bakıldığında ise; aile içi ilişkilerde genellikle yetersiz, fiziksel şiddet kullanmaya meyilli, çocuklarının kendilerini ifade etmelerine imkân tanımayan ve çocuklarını sürekli hatalı olarak gören, onları çok sık eleştiren aileler oldukları dikkati çekmektedir.

Zorba davranış sergileyen öğrenciler, evde anne-baba ilgi ve sevgisinden yoksundurlar ve bulundukları ortamlarda güçlü olmak, bulundukları ortamı kontrol etmek isterler (Winter, 1999). Bu tür çocuklar, ailelerinde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle hem duygusal, hem de sosyal gelişim bakımından büyük zorluklarla karşılaşır. Bu durum onların sosyal becerilerde yetersizlik göstermesine sebep olur. Sosyal becerilerdeki yetersizlik de onların toplumla uyumlu ilişkiler kurmasını engeller. Zorba öğrencilerin yetiştikleri ev ortamı irdelenecek olursa, özellikle ev ortamında fiziksel cezanın uygulandığı görülür. Dolayısıyla da bu tür aileler çocuklarına kişisel problemlerin çözümünde fiziksel güç kullanmayı öğretir. Bu durumda bu öğrenciler de kendilerinden zayıf olanlara zorbalık yapma haklarının olduğuna inanırlar.

Birey yaşamının en önemli yıllarını evde, anne-babası ve kardeşleriyle birlikte geçirir. Kişiliğinin büyük bir bölümü de ailesiyle birlikte olduğu süre içinde oluşur. Bireylerin kendilerine özgü gibi gördükleri birçok tutum, düşünce ve değerleri ailenin ve yakın çevrenin etkileri sonucunda oluşmuştur. Duyguların yaşanması ve ifade edilmesi de genellikle ailede öğrenilir. İnsanlar saldırgan eğilimlere sahip olarak dünyaya gelirler ve bu tepkileri nasıl ifade edeceklerini de aile ortamında öğrenirler. Çocuk diğer birçok davranış gibi anne-babasının öfkeli ve saldırgan davranışlarını model alarak taklit eder (Köknel 1986). Ayrıca, anne-babanın sergilediği otoriter ve katı tutum da çocuğun öfke duygusu ve saldırgan davranışları üzerinde etkilidir.

Genellikle tutumu, bireyin bir kişi, obje ya da nesneye karşı olan örtük tepkisi ve davranışı da kişinin bu tepkisini ite tutmayarak dışa vurması olarak nitelendirebiliriz. (Özgüven, 1998: 353; Öner, 2003: 196 ve Kağıtçıbaşı, 2004: 107). Davranışlarımıza temel teşkil eden tutumlarımızın çoğunu başka insanlardan ediniriz. Anne-baba ve çevredeki diğeri yetişkinler, çocukların oluşturdukları tutumların da ilk kaynağıdır. Örneğinin, öğrenme kuramlarından işlemsel pekiştirme ve sosyal öğrenme kuramları, tutumların ve bunlarla ilişkili davranışların nasıl edinildiğini açıklamaktadır. İşlemsel pekiştirme, bir tutumun dışa vurumunu takiben gelen ödöl durumlarını açıklar (Kağıtçıbaşı, 2004: 120). Bu kapsamda bireyin saldırgan olmayan yöntemleri kullanma niyeti ve saldırganlığı destekleyen inançlara sahip olması ya da olmaması kadar (Bosworth ve Espelage, 1999: 341); bu tür problemlerin çözümü ya da yaşanan olaylar sonrasında evde anne-baba, okulda öğretmenler ve diğeri yetişkinlerin tutumları da bireyin gelecekte benzer davranışları tekrar etmesine ya da etmemesine neden olabilmektedir.

Köknel (2000: 44), bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: Çocuklar için en doğıal anlaşma ortamı olan oyun; arkadaşlık ilişkilerinin ve paylaşım duygusunun gelişiminde ve saldırganlık dürtülerinin boşaltımında önemli bir etkinliktir. Oyun sırasında çocuğun arkadaşlarına ve oyuncaklarına karşı sergilediğı saldırgan ve şiddet içerikli davranışları, aile bireylerince "aferin", "iyi yapmışsın" ve "sen de ona vursaydın" şeklinde pekiştirildiğinde; saldırganlık da zaman içerisinde bireyin benliğinin ve kişilik yapısının önemli bir parçası haline gelmektedir. Evde ocuğun ağlayarak, vurarak, kırarak, yumruk ve tekme atarak, tepinerek ve bağıırıp ağıırarak ailesine ve çevresine istediğini yaptırabilmesi ve böylece de amacına ulaşabiliyor olması sonucu; çocuğun saldırganca davranışları denetlenmediğı ve engellenmediğı gibi aksine ödölendirilmektedir. Özellikle de gençlerde ergenlik döneminde ortaya çıkan, acımasız, katı, keskin, kırııcı, sert ve ters davranışların; kabadayılık taslayan, vuran, kıran ve şiddet içeren eylemlerin aile, evre ve toplum tarafından erkekliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmesi ve hoşgörüyü karşılanması da bu tür saldırgan ve şiddet içeren eğilimler ve davranışlar için olumlu pekiştireç işlevi görmekte ve bu tip davranışları içeren örneklerin zaman içerisinde çoğaltılmasına neden olmaktadır.

Psikolojide önemli kuramlardan birisi olan sosyal öğrenme yaklaşımına göre de, başkalarının dışı vurduğu tutumları benimseyerek, zaman içerisinde kendi tutumumuz haline getiririz (Kağıtçıbaşı, 2004: 120). Özellikle evde çocuklar, tutumlarının birçoğuna anne-baba başta olmak üzere diğer yetişkinlerin tutumlarını model alma yoluyla taklit ederek sahip olmaktadır. Köknel'e (2000: 45) göre de, insanlar her yaş ve dönemde toplumsal öğrenme yoluyla yeni ve değişik davranış kalıplarına sahip olurlar. Özellikle de çocuklar ve gençler, birçok tutum ve davranışlarını yetişkinleri model alarak gözlem ve taklit yoluyla sosyal öğrenme sonucu edinirler. Bu örneklerin, saldırgan ve şiddet içerikli davranışlardan oluşuyor olması da benzer davranış kalıplarını kullanan kuşakların yetişmesine temel teşkil eder.

Bandura ve diğerleri de sosyal öğrenme kuramının varsayımlarını temel alarak çocuklar üzerinde birçok çalışma yapmıştır. Sonuçlar, kuramın varsayımlarını doğrulayıcı niteliktedir. Çocuk yuvalarına devam eden çocuklar üzerinde yapılan bir araştırmada çocuklar öncelikle üç gruba ayrılmıştır: Birinci grupta aile içinde şiddet ve saldırganlık içeren davranış ve eylemlere ilişkin örneklerin yaygın olduğu aile ortamlarında yaşayan çocuklar; ikinci grupta bu tip örnekleri bastırmaya, denetlemeye ve engellemeye çalışan aile ortamlarından gelen çocuklar ve üçüncü grupta da aile içinde bu tip örneklerin bulunmadığı çocuklar yer almıştır. Bu tür bir gruplandırma sonrasında doğal olarak oyun ortamında gözlenen çocuklardan; birinci gruptakilerin arkadaşlarına ve oyuncaklara karşı fiziksel olarak ve ikinci gruptakilerin de sözel olarak kırıncı ve sert davrandıkları gözlenirken; üçüncü gruptakilerde bu tip davranışlar gözlenmemiştir. Bu konuda pek çok araştırma yapan Bandura ve Walters, insanların bir arada ve birlikte yaşadıkları aile, okul ve toplumsal çevrelerde ortaya çıkan şiddet ve saldırganlık içeren davranışların; çocuklar ve gençler tarafından davranış modeli örneği olarak kolayca benimsendiğini ve bu davranışların yinelenmesiyle de pekiştirildiğini vurgulamışlardır (Akt.; Köknel, 2000: 45-46).

Çocuklar ya da gençlerin okulda zorbaca davranışlara başvuruyor olmalarının en önemli nedenlerinden birisi de dışsal faktörlerden olan aile ve çevredeki olumsuz

yetişkin etkileridir. Ergenlik dönemi bedensel, sosyal ve bilişsel bir olgunlaşma dönemidir. Ergenin kişilik gelişiminin sağlıklı ve uyumlu bir temele oturmasında hem ailenin, hem de sınıf içi etkileşimin ve okulun rolü büyüktür. Yavuzer (2001: 132–133)’e göre de, çocuğun aile üyeleriyle olan ilişkileri diğer bireylere, nesnelere ve tüm yaşama karşı aldığı tavırların, benimsediği tutum ve davranışların temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda, aile çocuğa ailenin ve toplumun bir üyesi olduğu bilincini aşılır ve uyum biçimlerinin temelini atar. Anne-baba çocuk ilişkisi temelde anne ve babanın tutumlarına bağlıdır. Çocuklar arasında uyum bozukluğuna yol açan birçok olaya, yeterli ve uygun olmayan "anne-baba-çocuk" ilişkilerinin neden olduğu saptanmıştır.

Kaltiala-Heino ve Rimpela'da (1999), bireyin çocukluk ve gençlik döneminde zorbaca davranışlar sergilemesi ile yetişkinlerin çocuğa yaklaşım biçimleri ve disiplin uygulamalarındaki hatalar arasında yakın ve anlamlı düzeyde bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Kurban öğrenciler açısından konuya bakıldığında ise, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde zorbalığa maruz kalma ile yetişkinlik döneminde daha zayıf olarak algılanan depresyon, genel sağlık ve zihinsel bozukluklar arasında da önemli düzeyde bir ilişki mevcuttur. Colman (2001), gençlik döneminde zorbalık ve şiddet konusunda basın ve yayın organlarında çıkan haberleri derlemeye yönelik çalışmasında; genç Avustralyalıların % 23'ünün annelerinin ya da üvey annelerinin erkek arkadaşlarınca en az bir kez zorbalığa maruz kaldıklarını ya da zorbalık ile tehdit edildiklerini belirlemiştir. Genç Avustralyalılar ve Evdeki Saldırıları adıyla Avustralya Suç Enstitüsü tarafından yapılan betimsel çalışmanın sonuçları da, evdeki zorbalıkların yumruklama, ev eşyası ile vurma, bıçak veya silah ile gerçekleştiği yönündedir. Rapor, aynı zamanda gençlere yönelik olarak evde meydana gelen zorbalıkların etkisi konusunda ciddi kaygılara yer vermektedir. Ev içinde bu tür zorbalıkların kurbanı olan gençlerin kendi başlarına şiddet içeren davranışlarda bulunmaya eğilimli olma olasılıklarının akranlarına göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Evde zorbalığa maruz kalan bu gençler unutulmuş kazazedeler olarak nitelendirilmekte ve bu gençlere zamanında yardım edilmesi konusunda ilgililer uyarılmaktadır.

Espelage, Bosworth ve Simon (2000), yaptıkları bir çalışmada; aile ve yetişkin etkileri ve akran ilişkileri ile uzak çevresel faktörlerle zorbalık davranışı arasındaki ilişkiyi 558 ortaokul öğrencisinden oluşan bir örneklem üzerinde test etmişlerdir. Bulgular, anne-babanın fiziksel disiplini, yetişkin gözetimi olmaksızın geçirilen zaman, olumsuz akran ve komşuluk güvenliği etkilerinin her birisi ile zorbalık davranışı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, pozitif yetişkin rol modelleri ise zorbalık davranışı daha az ilişkili bulunmuştur. Okul zorbalığı davranışı ile aile tipi arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca, cinsiyet değişkeninin aile tipi ve statü arasındaki herhangi bir ilişkide geçerli bir açıklayıcı olmadığı belirlenmiştir. Ortak değişken olarak cinsiyet değişkeninin kullanıldığı tekli regresyon analizi sonucunda ise okul güvenliği ve aile üyeleri ile zamanı birlikte geçirme değişkenleri hariç diğer tüm değişkenlerin zorbalık davranışı ile anlamlı düzeyde ilişkili oldukları anlaşılmıştır. Cinsiyetin ana etkisini kontrol ettikten sonra evde bir kuralı çiğnediklerinde, bazen veya oldukça sıklıkla kendilerine vurulan ve tokatlanan öğrenciler ve yetişkinler olmaksızın zamanlarını harcayanların akranlarına karşı zorbalık davranışında bulunma olasılıkları ise yüksek bulunmuştur. Buna karşılık, Bosworth ve Espelage (1999) başka bir çalışmalarında, kişilerarası ilişkilerdeki çatışmaları çözebilmek için şiddet gerektirmeyen yöntemlerin de olduğunu söyleyen yetişkinlerle zamanlarının çoğunu harcadıklarını belirten öğrencilerin de, diğerlerine göre, anlamlı düzeyde daha az zorba oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Sonuçlar, ailesel etkiler, akran ilişkileri ve diğer çevresel faktörler olmak üzere; üç faktörün birlikte zorbalık davranışı varyansının % 26'sını açıkladığını göstermektedir. Zorbalık davranışının yokluğunu gösteren en iyi gösterge, olumlu yetişkin rol modellerine sahip olmadır.

Okullarda meydana gelen zorbalık olaylarını kurban öğrenciler boyutunda değerlendirdiğimizde ise, zorba öğrencilerin aile yapılarının tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bowers, Smith ve Binney'in (1994) birlikte yaptıkları bir çalışmanın sonuçları; kurbanların aile yapılarını sağlam olarak algıladıklarını ve bu öğrencilerin kurban olmayan öğrencilere göre kendilerini kardeşlerine ve ebeveynlerine daha yakın hissettiklerini göstermektedir. Olweus (1993), kurban erkek öğrencilerin özellikle anneleri ile yakın ilişki kurma eğiliminde olduklarını belirtirken; Bernstein

ve Watson (1997), anne ile erkek öğrenciler arasındaki bu yakınlığı aşırı koruyuculuk olarak nitelendirerek; bu çocukların annelerinin çocuklarına akranlarına göre daha küçüklermiş gibi davrandıklarını ve genellikle de kontrol edici ve kısıtlayıcı bir eğilimle onlara babalık ettiklerini vurgulamaktadır. Kaltiala-Heino ve Rimpela (1999) göre de, zorba öğrenciler ile onların aile bireyleri arasındaki duygusal mesafe oldukça fazla olduğu gibi, aile bireyleri birbirlerine karşı yeterli sıcaklığa da sahip değildir. Bu duruma ek olarak, çocuk yetiştirme sırasında ailenin çocuğa yaklaşım biçimi ile disiplin uygulamalarında da düzensizlikler söz konusudur.

Araştırma sonuçları, zorba öğrencilerin çoğunlukla fiziksel cezanın uygulandığı, problemlerle baş edebilmeleri için çocuklara fiziksel gücün öneminin vurgulandığı ve fiziksel karşı koymanın öğretildiği, buna karşılık da aile desteğinin ve sıcaklığının yeterli ve çoğunlukla ebeveyn ilgisinin olmadığı ailelerden geldiklerini göstermektedir. Kurban öğrenciler genellikle ebeveynleriyle yakın bir ilişki içerisinde ve anne-babaları da aşırı koruyucu olarak tanımlanabilecek özelliklere sahiptir. Ebeveynler, çoğunlukla zorbalık davranışının farkında olmadıkları için çocuklarıyla bu konuyu sınırlı bir biçimde konuşur ya da hiç konuşmazlar. Pearce (1992: 78), zorbalık davranışına neden olabilecek aile özelliklerini: babanın olmaması, anne ya da babadan birisinin boşanma nedeniyle kaybı, annenin depresyonda olması, anne-babanın sinir bozucu bir yapıya sahip olmaları, anne ve baba arasında geçimsizlik yaşanması, ailenin kalabalık olması ve ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin düşük olması biçiminde sıralamaktadır.

Olweus'a (1995: 39–40) göre de, çocuğun gelecekte zorba ya da kurban olmasında; anne-babanın çocuk yetiştirme sırasındaki tutumlarından özellikle şu üçü belirleyicidir: (1) Çocuğa bakan kişinin duygusal tutumu; ilgisizliği ya da yakın ve sıcak davranıyor olması, (2) Çocuğun saldırganca davranışlarına karşı toleranslı davranma, aşırı hoşgörölü bir tutum içinde olma ve bu tür davranışlarına sınır getirmemesi ve (3) Çocuk yetiştirmede güç kullanımı; çocuğu kontrol yöntemleri olarak şiddete dayalı duygusal çıkışlar ve fiziksel cezaya başvurulması'dır.

Glover ve diğerlerince (2000: 8) yapılan araştırma sonuçları da; birçok öğrencinin temel güven duygusunun gelişimi aşamasında ailelerinden yeterli desteği görmediklerini ve bundan dolayı okulda sorun yaşadıklarını göstermektedir. Bu durumun bir sonucu olarak öz benlikleri tam olarak gelişmemiş öğrenciler zaman içerisinde ebeveynlerinden uzaklaşabilmektedir. Çalışmaya katılan erkek ve kız öğrencilerin yaklaşık olarak % 24'ü ebeveynlerinin çok katı bir tutum içerisinde olduklarını ve daha az bir bölümü de kendilerinden çok şey beklendiğini ve çok itilip-kakıldıklarını düşünmektedir. Bu öğrencilerin % 14'ü evden ayrılmak istediklerini, % 17'si evde çok üzüldüklerini ve % 14'ü de ebeveynlerinde hayal kırıklığına neden oldukları ve onların beklentilerine cevap veremedikleri için yetersizlik duygusu yaşadıklarını belirtmektedir. Öğrencilerin yaklaşık olarak % 70' i iyi bir ev yaşamlarının olduğunu, ebeveynlerinin kendilerini anladığını ve düşüncelerine önem verdiklerini; yeterli aile desteğinin bir sonucu olarak da hem okulda, hem de evde mutlu olduklarını ifade etmektedirler.

Çocuğun okulda yaşadığı zorbalık karşısında ailenin tepkisi ise; anne-baba ve çocuk ilişkilerindeki destek düzeyi ile ilişkili bulunmuştur. Öğrencilerin % 20'si okulda bu tür bir sorunla karşılaştıklarında ailelerince karşılık vermeye teşvik edilirken-özgüveni zedeleyici anne-baba tutumları hariç, % 44'ü de ailelerinin bu tür sorunları diğer bir insanla konuşmaları gerektiğini onlara önermektedir. Öğrencilerin % 30'u okulda yaşadıkları zorbalık sorunundan dolayı ailelerinin okul yönetimine şikâyetle bulunduğunu ve % 46'sı ailelerinin kendilerini dövdüğünü ve % 30'u da yeterli destekten yoksun olduklarını belirtmiştir. Kurban çocukların anne ve babalarının ise tam tersine küçük yaşlardan itibaren, onları duyarlı ve tedbirli olmaya yönlendirdikleri görülmektedir. Özellikle de erkek kurbanların anneleri ile babalarına oranla daha yakın bir ilişki içerisinde oldukları ve aynı zamanda bu çocukların ailelerinin aşırı koruyucu oldukları görülmektedir (Glover ve diğerleri, 2000: 8).

Eliot'a (1992: 10–11) göre de, aile ortamında sevgi ve şefkatle büyüyen çocuklar, bağımlı ve kırılgan olmamayı ve aynı zamanda da hata yapmanın normal bir durum olduğunu öğrenirler. Buna karşın bazı çocuklar ise evlerinde, ellerinden olmayarak yaptıkları hatalardan dolayı örneğin, istemeden altını ıslatmak ya da

düşmek gibi cezalandırılırlar. Bazı anne ve babalar da çocuklarından gerçekleşmesi mümkün olmayan şeyler beklerler; onlara bağımlı ve kırılgan olmanın kabul edilemez bir durum olduğunu hissettirirler. Onlara göre, güçlü olmak ve diğer çocukları ezmek kabul edilebilir davranış biçimleridir. Hatta bu durum, çocuğun ayakta kalabilmesi için tek çıkar yol olarak benimsenir.

Stephenson ve Smith (1987) ve Mitchel ve O'Moore (1988)'un çalışmalarının sonuçları hem zorba, hem de kurban grubunda yer alan öğrencilerin; kontrol grubundaki öğrencilere göre üç kat daha fazla aile içi sorun yaşadıklarını; aynı zamanda da zorba ve kurbanların % 77'sinin aile içi sorunları bulunduğunu göstermektedir (Akt.; Besag, 1995: 18).

Ebeveynleri, öğrencilere sorunları uzlaşma yoluyla nasıl çözebileceklerinin yollarını göstermeli ve öğretmelidirler. Evde uygun bir biçimde davranılmayan çocukların, arkadaşlarına karşı şiddete başvurma olasılığı, evde uygun davranılan çocuklara göre % 24 daha fazladır. Barone ve Kappan'a (1997) göre de, kurbanlar arasında intihar ve cinayet olaylarının yaygınlığı kadar; bu çocuklar üzerinde yetişkinlik yaşamlarında da duygusal ve psikolojik olarak olumsuz etkilere neden olmaktadır. Daha da önemlisi, araştırma sonuçları, zorbalığın modelden öğrenme yoluyla kuşaklar boyu sürdüğünü göstermektedir. Aile ortamında zorbalığa uğrayan ya da bu tür olaylara tanıklık edenler kendileri de genellikle yetişkinlik yaşamlarında zorba kişiler olabilmektedir.

Spivak ve Prothrow-Stith'e (2001) göre de, günümüzde zorbaca davranan çocuklar ve gençler; yetişkinlerce zorbaca davranıyor olmalarının temelini oluşturan nedenler anlaşılmaya çalışılmak yerine, bu tür davranışları dolayısıyla eleştirilmekte ve ayıplanmaktadır. Hâlbuki zorbalık davranışı ve nedenleri üzerinde durulurken; kişinin bireysel özellikleri kadar başta aile olmak üzere çevresel ve toplumsal etkilere göz ardı edilmemelidir. İncelenen araştırma bulguları, zorbalık olgusu ile ebeveyn tutumları ya da aile etkileri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Sonuçlar, aşırı koruyucu, otoriter, yüksek beklentiye sahip anne-babalarla yetişen çocukların kurban ya da zorba olma riski altında olduklarını göstermektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında, öğrencilerin zorba kişilik puanlarının açıklayıcılarından bir başkası da başarıdır. Başarı değişkeni ile zorba kişilik arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunduğu görülmektedir (Tablo 13).

Okul zorbalığı tüm dünyaya ait bir problemdir ve genel olarak okul iklimi ve öğrencilerin korku duymaksızın kendilerini güvende hissedebilecekleri bir çevrede öğrenme haklarını engelleyen olumsuz sonuçları vardır.

Zorbalık, okullar olmadan önce de var olan bir sorundur. Okul personeline ve yetişkinlerce teşvik edilmese de zorbalık, okullarda pek çok öğrenci için sorun olmaya devam etmekte ve büyük ölçüde de olağan karşılanmaktadır. Okulda zorbalık, büyümenin bir parçası değildir. Ancak pek çok yetişkin, zorbalığın büyümenin bir parçası olduğuna inanmaktadır. Bu da okul yetkililerinin, öğretmenlerin ve ebeveynlerin zorbalık türü olaylara çok fazla ilgi göstermemelerine yol açmaktadır. Özellikle de okullarda eğitimciler zorbalık içeren olaylara karşı duyarlı olmadıkları gibi, genellikle farkında bile değildirler. Bundan dolayı da okullardaki zorbalık olayları eğitimciler tarafından nadiren rapor edilmektedir. Okullarda zorbaların ve zorbalık türü olayların göz ardı edilmesinin önemli bir nedeni de, okulların yapılması gereken diğer etkinlikler nedeniyle yeterince yoğun olmasıdır. Bu yoğunluklarından dolayı, okullar genellikle zorbalığı bir problem olarak görmek istemezler; çünkü zorba öğrencilere yönelik önlemler alma konusunda okulların hem zamanları, hem de gerekli diğer kaynakları yeterli değildir. Okullarda zorbalığa uğrayan çocuklar, hem okul, hem de yetişkinlik yaşamlarında korkularından hiç kurtulamamaktadırlar. Yönetici, öğretmen ve ebeveynler birlikte çalışarak, okulu öğrencilerin isteyerek geldikleri ve hoşça zaman geçirebilecekleri bir yer haline getirebilirler (Barone ve Delta, 1997). Kaltiala-Heino ve Rimpela'nın (1999) birlikte yaptıkları çalışmanın sonuçları da, öğrencilerin okul performansları (not ortalamalarını kullanarak) ile ebeveynleri, arkadaşları ve öğretmenlerinden aldıkları sosyal desteğin (algılanan sosyal destek) yetersizliğinin öğrencilerde depresyon davranışının önemli açıklayıcısı olduğunu göstermektedir.

Okul zorbalığı, okul personeline zamanında gerekli önlemler alınmadığında; okulun duygusal ve sosyal ortamı üzerinde bozucu bir etki oluşturarak, öğrencilerin akademik ve sosyal olarak ilerlemelerinde yeteneklerini olumsuz bir biçimde etkileyebilen önemli ve ciddi bir akademik sorundur (Banks, 1997). Okulda zorbaca davranışlara uğramanın etkileri oldukça kalıcı ve zararlıdır. Kurbanlar genellikle okuldaki etkinliklere motive olamamakta ve okula ya isteksiz bir biçimde devam etmekte ya da çoğunlukla okula gitmeyi reddetmektedirler (Perry ve diğerleri, 1988; Olweus, 1991, 1993 ve 1995; Hoover, Oliver ve Hazler, 1992; Mellor, 1991; Whitney ve Smith, 1993; Eslea ve Smith, 1994). Okul zorbalığı; hem zorba, hem de kurban öğrencilerin akademik ve toplumsal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilir. Kurbanlar, genellikle okuldan korkarlar ve okulu kendilerini güvende hissetmedikleri ve mutsuz bir yer olarak kabul ederler. Amerika Birleşik Devletlerindeki 8. sınıf öğrencilerinin en az % 7'si uğradıkları zorbalık olaylarından dolayı ayda en az bir kez okula devamsızlık yaparak, evde kalmayı tercih etmektedir. Zorbalığa maruz kalma, kurban öğrencilerin zorba ya da kurban olmayan diğer öğrencilerce de sosyal olarak dışlanmalarına yönelik eğilimlerini artırmaktadır. Bu öğrenciler, kurbanlarla iletişim kurmayarak kendileri de sosyal olarak dışlanma ya da zorbaca davranışlarla karşılaşma risklerini artırmak istememektedirler (Batsche ve Knoff, 1994).

Okul zorbalığı okullarda bireysel öğrenmenin önündeki önemli bir engel olarak da okulun duygusal ve sosyal iklimi üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir. Bu durumun bir sonucu olarak okulda öğrenme için uygun bir ortam oluşturulamaz ve bu da öğrencilerin performansları ile akademik başarı için yapmaları gereken çalışmaları engelleyicidir. Zorbalık, aynı zamanda sınıfın ve okulun genel atmosferi üzerinde de olumsuz bir etkiye sahiptir; bu da okulda güvensizliğin ve mutsuzluğun artmasına neden olur ve kurban öğrencilerde okuldan ve evden kaçma ile madde kullanımı gibi davranış bozuklukları görülebilir. Hatta aşırı durumlarda zorbalık, kurbanların intihar etmelerine neden olabilir. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde yürütülen DfES (sessizlikten eziyet çekme) projesinin sonuçları da, okula devam etmekte olan tüm kız öğrencilerin 1/3'ünün ve tüm erkeklerin de 1/4'ünün diğer öğrencilerin zorbaca davranışlarına maruz kalmaktan dolayı okula gitmekten bir süre

korku duyduklarını göstermektedir. İngiltere'de her yıl en az on altı öğrenci okulda zorbalığa uğramaktan dolayı intihar etmektedir (European Community, 2001: 18-19). Arizona Parent'ın (2004) bulgularına göre de, okulda zorbalık, kurbanların kendilerini okul ve sınıf ortamında güvende hissetmemelerine neden olur. Bu da kurbanların güdülenme ve akademik başarılarını olumsuz etkiler. Kurbanların kaygı düzeyleri sürekli maruz kaldıkları zorbalıklardan dolayı yüksektir ve sınıfta olup bitenlerle ilgilenmedikleri gibi, derse katılım konusunda da güçlük yaşarlar.

Zorbalıkla ilgili araştırma sonuçları, kurbanların diğer çocuklardan zekâ yönünden farklı olduklarına ilişkin açık bir kanıt içermemesine rağmen; genel akademik performanslarının akranlarına göre daha düşük düzeyde olduğunu göstermektedir (Bernstein ve Watson, 1997; Olweus, 1978). Clarke ve Kiselica'ya (1997) göre de, stres ve akran tacizinden korkunun, kurbanların düşük akademik performanslarının göstergesi olabilmesi olasılığının sosyal beceri yoksunluğundan daha etkili olduğu söylenebilir. Akranları tarafından zorbalığa maruz kalma yalnızca kurbanlar için değil; okulun tümünde ani yaralanmalara neden olur. Okulda zorbalık, zorba, kurban ve olaya tanıklık eden bütün öğrencilerin çevrelerini ve öğretim sürecinin etkililiğini olumsuz yönde engelleyicidir. Örneğin zorbalar ve kurbanlar sınıfta daha az katılımcıdırlar ve rahatsız edici davranışlara daha fazla başvururlar. Okula ve okulda olup bitenlere karşı daha az ilgilidirler ve akran ilişkilerinde güçlük yaşarlar. Bu öğrenciler, sıklıkla okul çalışmalarına katılmazlar, akademik başarıları daha düşüktür ve aynı zamanda akranlarının öğrenmelerini de engelleyicidirler (Hanish ve Guerra, 2000).

Okul zorbalığının, akademik başarı üzerindeki etkisi çok fazla ele alınmamış olmasına rağmen; okuldan kaçmanın, okulla ilgili etkinliklerden kaçınmanın, kendini okulun tümü ya da belli alanlarında güvende hissetmemenin öğrencilerin akademik gelişimlerini olumsuz etkileyebileceği söylenebilir. Nitekim yukarıda ifade edilenlere ek olarak bu görüşü destekleyen başka bazı araştırma sonuçları da mevcuttur.

Hazler, Hoover ve Oliver'ın (1992) çalışmaları da, okulda zorbalığa maruz kalan öğrencilerin %90'ının okul notlarında da bir düşüş yaşadıklarını

göstermektedir. Okul çalışanları % 74'ü saldırgan öğrencilerin akademik performanslarının ortalamanın altında, % 10'nun ortalama düzeyde olduğunu algılamak; ortalamanın üzerinde akademik başarıya sahip öğrenci sayısını da % 0 olarak algıladıkları görülmektedir. Çalışanların % 12'si saldırgan öğrencilerin akademik performansları hakkında bilgi sahibi olmadığı belirtirken; % 4'ü de bu soruya hiç cevap vermemiştir. Pietzak ve diğerleri (1998: 26–27)'nin çalışmaları da benzer bulgular içermektedir. Okul çalışanlarının kurban öğrencilerin akademik performanslarına ilişkin algılamaları ise şu şekildedir. Okul çalışanlarının % 64'ü kurban öğrencilerin akademik performanslarının genellikle ortalamanın altında olduğunu, % 14'ü orta düzeyde akademik performansa sahip olduklarını ve % 3'ü de ortalamanın üstünde akademik performansa sahip olduklarını düşünmektedir. Çalışanların % 12'si bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirtirken; % 7'sinin de bu soruya cevap vermedikleri görülmektedir

Olweus (1978) ise, zorbalık kurbanı erkek öğrencilerin okul notlarının kurban olmayanların notlarından daha düşük olduğunu belirtmektedir. Okulda zorbalık, çoğunlukla kurbanların okuldan korkmasına, okulu güvensiz ve mutsuz bir yer olarak görmelerine neden olur. Amerikalı 8. sınıf öğrencilerinin % 7'sinin karşılaştıkları zorba davranışlar nedeniyle ayda en az bir kez okula gitmek yerine evde kalmayı tercih ettikleri tahmin edilmektedir (Olweus, 1993; Batsche ve Knoff, 1994).

Okulda zorbalık, büyümenin gelişimsel bir evresi değildir. Okul zorbalığı, öğrencilerin akademik ve toplumsal açıdan gelişimlerini önemli ölçüde etkileyebilecek ciddi ve önemli bir sosyal sorundur. Okul zorbalığının, hem zorbalık yapanlar, hem de kurbanlar için yaşam boyu sürebilecek olumsuz etkileri olduğu için okulların ve toplumların, okullardaki zorbalık sorununu spesifik bir biçimde ele alan müdahale programları geliştirmeleri gerekmektedir (Koki, 1999: 3). Banks (1997)'a göre de, okul zorbalığını önlemeye yönelik olarak, öğrencileri, ebeveynleri ve okul personelinin tümünü kapsayan etkili bir müdahale programı hazırlanması ve uygulanması; okula devam eden tüm öğrencilerin korkudan uzak ve güvenli bir çevrede öğrenim görebilecekleri eğitim ortamlarının oluşturulabilmesi için gereklidir.

Araştırma sonuçlarından da anlaşılabileceği gibi, öğrencilerde zorbaca davranışların ortaya çıkmasına neden olan önemli dışsal faktörlerden birisi de okul ortamıdır. Diğer bir ifadeyle, okul ortamı, öğrencilerin zorbaca davranışlar geliştirmelerini etkileyebilir. Araştırmalar, diğer faktörlerin tümü sabit tutulsa bile, öğretmenin moralsız olduğu, sık sık öğretmen değişikliğinin yaşandığı, standartların ve kuralların açık olmadığı, disiplin uygulamalarının tutarsız olduğu, oyun alanları ve teneffüslerde öğretmen gözetiminin yetersiz olduğu ve çocuklara birey olarak değer verilmeyen okullara devam eden öğrenciler arasında zorbalık türü davranışların daha yaygın olduğunu göstermektedir (Pearce, 1992: 72).

4.2.2. İlköğretim 6, 7, 8. Sınıf Öğrencilerinin Bazı Özelliklerinin Kendine Güven Düzeylerini Açıklama Dereceleri

Araştırmanın ikinci alt probleminde, ilköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin kendine güven puanlarının bazı kişisel özellikleriyle ilişkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda okul, sınıf, cinsiyet, ailenin gelir düzeyi, anne-baba tutumu, okul başarısı, hatalı davranış sıklığı ve yetişkin etkileri değişkenlerinin kendine güven puanlarının anlamlı birer yordayıcısı olup olmadığı araştırılmış ve bunu belirlemeye yönelik olarak yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 14’da verilmiştir.

Tablo 14 Öğrencilerin Kendine Güven Düzeylerinin Açıklanmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH _B	β	T	P	İkili r	Kısmi r
Sabit	22,989	1,528		15,047	,000		
Okul	,103	,076	,043	1,356	,176	-,014	,049
Sınıf	-,249	,164	-,048	-1,517	,130	-,096	-,055
Cinsiyet	-1,129	,271	-,134	-4,161	,000	-,201	-,150
Gelir	-,270	,286	-,030	-,943	,346	-,011	-,034
Baba Tutumu	,391	,429	,031	,912	,362	,078	,033
Anne Tutumu	,675	,441	,054	1,529	,127	,126	,056
Başarı	-,784	,148	-,175	-5,303	,000	-,272	-,190
Hatalı Davranış Sıklığı	-,241	,039	-,200	-6,097	,000	-,230	-,217
Yetişkin Etkisi	,505	,051	,323	9,833	,000	,354	,337
R= 0.499, R ² =0.249 F= 27.678, P=0.001							

Tablo 14'te görüldüğü gibi, öğrencilerin kendine güven düzeyleriyle, açıklayıcı değişkenler arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki görülmektedir. (R=0.499, R²=0.249, p<0.01). 9 açıklayıcı değişken birlikte, öğrencilerin kendine güven puanlarına ilişkin toplam varyansın % 24,9'unu açıklamaktadır.

Kendine güven düzeyini açıklayıcı değişkenler ayrı ayrı incelendiğinde ise; okul, sınıf, cinsiyet, gelir, başarı durumu ve hatalı davranış sıklığı değişkenleri ile öğrencilerin kendine güven düzeyleri arasında negatif bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu değişkenlerden yalnızca cinsiyet, başarı durumu ve hatalı davranış sıklığı değişkenleri öğrencilerin kendine güven düzeyleriyle düşük ancak anlamlı düzeyde ilişkili göstermektedir. Öte yandan öğrencilerin kendine güven düzeyleri ile anne-baba tutumu ve yetişkin etkisi değişkenleri pozitif bir ilişki ortaya koymaktadır. Bu değişkenler içerisinde ise yalnızca yetişkin etkisi değişkeni kendine güvenle düşük düzeyde ve anlamlı ilişkili göstermiştir. Bu durum, yetişkin etkisinin artması ya da azalmasının kendine güven düzeyini aynı yönde artırdığı ya da azalttığı; cinsiyet, başarı ve hatalı davranış sıklığının azalmasının ise kendine güven düzeyini artırdığı şeklinde yorumlanabilir. Bir diğer ifadeyle cinsiyet değişkeni açısından kızların oranı arttıkça kendine güven düzeyinin de arttığı söylenebilir.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin kendine güven düzeyi üzerindeki göreceli önem sırası; yetişkin etkisi, hatalı davranış sıklığı, başarı, cinsiyet, anne tutumu, sınıf, okul, baba tutumu ve gelir şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde, 9 yordayıcı değişkenden yalnızca yetişkin etkisi, hatalı davranış sıklığı, başarı ve cinsiyet değişkenin kendine güven puanlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu, bununla birlikte kendine güven düzeylerini bu değişkenlerin de düşük düzeyde yordama gücüne sahip olduğu söylenebilir.

Okul yöneticilerince zorbalara karşı gerekli önlemler zamanında alınmadığı için Amerikalı sekizinci sınıf öğrencilerinin yaklaşık % 7'si, okulda kendilerine ya da diğer öğrencilere yapılan zorbaca davranışlar nedeniyle en az ayda bir defa okula gitmemektedir. Korku, zorbalığa uğrayan öğrencilerin okula karşı olumsuz bir tutum içine girmelerine neden olmaktadır. Zorbalığa maruz kalma, aynı zamanda kurban öğrencilerin yaşamlarının sonraki dönemlerinde de kendini toplumdan soyutlama, depresyon ve düşük benlik saygısı gibi sorunlar yaşamalarına da neden olabilmektedir (Banks, 1997).

King ve diğerlerinin (2002) çalışmaları da, özsaygı düzeyinin yüksekliği ile olumlu okul, akran ve aile ilişkilerine sahip bulunmanın gençlerin istenmeyen davranışlarda bulunmasını önleyebilecek en önemli faktörlerden birisi olduğunu göstermektedir. Pişkin ve Ayas' ın (2005) çalışmaları da benzer bulgular içermektedir. Diğer bir ifadeyle, zorba ya da zorbalık türü bir olayda zorba ya da kurban olarak yer almayan öğrencilerin toplam özsaygı puan ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu; ayrıca da zorbalar ile kurbanların özsaygı puan ortalamaları arasında da zorbalar lehine anlamlı düzeyde yüksek fark bulunmaktadır. Bahsedilen bulgular bu çalışmada kendine güven düzeyinin en önemli açıklayıcılarından biri olan yetişkin etkileri değişkenini doğrular niteliktedir.

Bu çalışmada kendine güven düzeyinin pozitif yönde ve düşük düzeyde de olsa en önemli açıklayıcısının yetişkin etkisi olarak ortaya çıkması birçok faktörden

kaynaklanıyor olabilir. Özsaygı düzeyindeki azalmaya bağlı olarak kendine güven düzeyinde yaşanan azalma; ergenlerin temel güven duygularının gelişimi aşamasında ailelerinden ve öğretmenlerinden yeterli desteği görmemelerinden, ebeveynlerin katı bir tutum içerisinde olmalarından ya da çocukların onların yüksek olan beklentilerine yeterince karşılık verememelerinden ve bunun sonucunda da ergenlerin yaşadıkları yetersizlik ve güvensizlik duygusundan kaynaklanabilir. Benzer bir biçimde çocukluk döneminde evde ve okulda maruz kaldıkları zorbalıklar karşısında yetişkinlerce gerekli önleme ve durdurma çalışmalarının zamanında yapılamaması da ergenlik döneminde özsaygı düşüklüğüne bağlı olarak ortaya çıkan kendine güven eksikliği de bireyin zorbaca davranışlarda bulunmasına ya da tam tersi olumlu bir ortamın öğrencilerin kendine güven düzeylerini destekleyici ve kolaylaştırıcı rolünden dolayı kendine güven düzeylerinin yüksekliğine bağlı olarak problemleri çözebilmenin zorbaca yöntemleri kullanmaktan başka yollarının bulunduğuna ilişkin bir inanca sahip bulunmaları da kendine güven düzeylerinin yüksek olmasına neden olabilir.

4.2.3. İlköğretim 6, 7, 8. Sınıf Öğrencilerinin Bazı Özelliklerinin Zorbalıktan Kaçınma Düzeylerini Açıklama Dereceleri

Araştırmanın ikinci alt probleminde son olarak ilköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin zorbalıktan kaçınma puanlarının bazı kişisel özellikleriyle ilişkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda okul, sınıf, cinsiyet, ailenin gelir düzeyi, anne-baba tutumu, okul başarısı, hatalı davranış sıklığı ve yetişkin etkileri değişkenlerinin zorbalıktan kaçınma puanlarının anlamlı birer yordayıcısı olup olmadığı araştırılmış ve bunu belirlemeye yönelik olarak yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15 Öğrencilerin Zorbalıktan Kaçınma Düzeylerinin Açıklanmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH _B	β	T	P	İkili r	Kısmi r
Sabit	18,126	,914		19,833	,000		
Okul	,064	,046	,049	1,411	,159	,013	,051
Sınıf	,060	,098	,021	,606	,545	-,006	,022
Cinsiyet	-,650	,162	-,139	-4,002	,000	-,194	-,144
Gelir	-,001	,171	,000	-,006	,995	,013	,000
Baba Tutumu	,169	,257	,024	,660	,510	,057	,024
Anne Tutumu	,203	,264	,029	,771	,441	,092	,028
Başarı	-,305	,088	-,122	-3,445	,001	-,183	-,125
Hatalı Davranış Sıklığı	-,135	,024	-,203	-5,739	,000	-,232	-,205
Yetişkin Etkisi	,150	,031	,173	4,891	,000	,185	,175
R= 0.364, R ² =0.133 F= 12.839, P=0.001							

Tablo 15'nin incelenmesinden de anlaşılabileceği gibi, öğrencilerin zorbalıktan kaçınma düzeyleriyle, açıklayıcı değişkenler arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki görülmektedir. (R=0.364, R²=0.133, p<0.01). 9 açıklayıcı değişken birlikte, öğrencilerin zorba kişilik puanlarına ilişkin toplam varyansın % 13,3'ünü açıklamaktadır.

Öğrencilerin zorbalıktan kaçınma davranışlarını açıklayıcı değişkenler ayrı ayrı incelendiğinde ise; sınıf, cinsiyet, başarı durumu ve hatalı davranış sıklığı değişkenleri ile öğrencilerin zorbalıktan kaçınma düzeyleri arasında negatif bir ilişki bulunduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte bu değişkenlerden, sınıf değişkeni öğrencilerin zorbalıktan kaçınma düzeyleriyle anlamlı bir ilişki göstermemektedir. Bunun dışında öğrencilerin zorbalıktan kaçınma düzeyleri ile okul, gelir, anne-baba tutumu ve yetişkin etkisi değişkenleri pozitif bir ilişki ortaya koymaktadır. Bu değişkenler içerisinde ise yalnızca yetişkin etkisi değişkeni zorbalıktan kaçınma davranışlarıyla düşük düzeyde ve anlamlı ilişki göstermektedir. Bu durum, yetişkin etkisinin artması ya da azalmasının zorbalıktan kaçınma davranışları üzerinde olumlu yönde artış ya da azalmaya neden olduğu, cinsiyet, başarı ve hatalı davranış

sıklığının azalmasının ise zorbalıktan kaçınma davranışlarını artırdığı şeklinde yorumlanabilir. Cinsiyet değişkeni açısından bunun anlamı kızların oranı arttıkça zorbalıktan kaçınma davranışlarının da arttığı şeklindedir.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin zorbalıktan kaçınma davranışları üzerindeki göreceli önem sırası; hatalı davranış sıklığı, yetişkin etkisi, cinsiyet, başarı, okul, anne tutumu, baba tutumu, sınıf ve gelir şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde, 9 yordayıcı değişkenden hatalı davranış sıklığı, yetişkin etkisi, cinsiyet ve başarı dışında diğer 5 değişkenin zorbalıktan kaçınma düzeylerinin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı, anlamlı yordayıcı konumunda bulunan değişkenlerin ise zorbalıktan kaçınma puanlarını düşük düzeyde yordama gücüne sahip oldukları söylenebilir.

Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında, öğrencilerin zorbalıktan kaçınma puanlarının önemli açıklayıcılarından biri olarak yetişkin etkilerinin ortaya çıktığı ve zorbalıktan kaçınma düzeyi ile yetişkin etkileri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunduğu görülmektedir (Tablo 15). Zorbalıktan kaçınma düzeyi ile yetişkin etkileri arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olması; yetişkin etkileri olumlulaştıkça öğrencilerin zorbalıktan kaçınma düzeylerinde de artış yaşandığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, evde ve okulda yetişkinlerin çocuklara ve ergenlere karşı zorbaca davranışlarda bulunmamaları ve kişilerarası çatışmalarda problemlerin çözümünde güç kullanımı dışında başka yöntemlerinde bulunduğunu; hem model olarak kendi yaşamlarında uygulamaları, hem de çocuklarıyla konuşmalarında bunu gündeme getirmeleri, çocuk ve ergenlerin zorbalıktan kaçınma düzeylerinde de önemli derecede artışa neden olmaktadır. Okul zorbalığı ile ilgili olarak ulaşılabilen bazı araştırmalarda da, doğrudan zorbalıktan kaçınma ve yetişkin etkileri ile ilişkili olmasa da araştırmanın bu bulgusunu destekleyici nitelikte ve zorbalıktan kaçınma düzeyi ile yetişkin etkileri arasında ilişki bulunduğunu gösteren bulgular mevcuttur.

Kaltiala-Heino ve Rimpela'nın (1999) çalışmaları, bireyin çocukluk ve gençlik döneminde zorba davranışlar sergilemesi ile yetişkinlerin çocuğa yaklaşım tarzları ve disiplin uygulamalarındaki hatalar arasında yakın ve anlamlı düzeyde bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Colman (2001) ise, ev ve aile ortamında kurban olan gençlerin olmayanlara göre kendi başlarına şiddet içeren davranışlarda bulunmaya eğilimli olma olasılıklarının akranlarına göre daha yüksek düzeyde olduğunu belirtmektedir.

Espelage, Bosworth ve Simon'ın (2000) çalışmaları da, anne-babanın fiziksel disiplini ve yetişkin gözetimi olmaksızın geçirilen zaman ile zorbalık davranışı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, pozitif yetişkin rolü modelleri ise zorbalık davranışı ile daha az ilişkili bulunmuştur. Cinsiyetin ana etkisini kontrol ettikten sonra evde bir kuralı çiğnediklerinde, bazen veya oldukça sıklıkla kendilerine vurulan ve tokatlanan öğrenciler ve yetişkinler olmaksızın zamanlarını geçirenlerin akranlarına karşı zorbalık davranışında bulunma olasılıkları ise daha yüksek bulunmuştur. Bosworth ve Espelage'ın (1999) birlikte yaptıkları diğer bir çalışmada ise, kişilerarası ilişkilerdeki çatışmaları çözebilmek için şiddet gerektirmeyen yöntemlerin de olduğunu söyleyen yetişkinlerle zamanlarının çoğunu geçirdiklerini belirten öğrencilerin, diğerlerine göre, anlamlı düzeyde daha az zorba olduklarını göstermektedir. Sonuçlar, ailesel etkiler, akran ilişkileri ve diğer çevresel faktörler olmak üzere; üç faktörün birlikte zorbalık davranışı varyansının % 26'sını karşıladığını göstermektedir. Zorbalık kaçınmanın en belirgin göstergesi, olumlu yetişkin rol modellerine sahip olmadır.

Stephenson ve Smith (1987) ile Mitchel ve O'Moore'un (1988) araştırma bulguları da hem zorba, hem de kurban grubunda yer alan öğrencilerin; kontrol grubundaki öğrencilere göre üç kat daha fazla aile içi sorun yaşadıklarını; aynı zamanda da zorba ve kurbanların % 77'nin aile içi sorunları bulunduğunu göstermektedir (Akt.; Besag, 1995: 18). Ebeveynleri, öğrencilere sorunları uzlaşma yoluyla nasıl çözebileceklerinin yollarını göstermeli ve öğretmelidirler. Evde uygun bir biçimde davranılmayan çocukların, arkadaşlarına karşı şiddete başvurma olasılığı, evde uygun davranılan çocuklara göre % 24 daha fazladır. Barone ve Kappan'a

(1997) göre de, zorbalık modelden öğrenme yoluyla kuşaklar boyu sürebilmektedir. Aile ortamında zorbalığa uğrayan ya da bu tür olaylara tanıklık edenler kendileri de genellikle yetişkinlik yaşamlarında zorba kişiler olabilmektedir.

Spivak ve Prothrow-Stith (2001) ise, günümüzde zorbaca davranan çocuklar ve gençlerin; yetişkinlerce zorbaca davranıyor olmalarının temelini oluşturan nedenler anlaşılmaya çalışılmak yerine, bu tür davranışları dolayısıyla eleştirildiklerini ve ayıplandıklarını belirtmektedir. Hâlbuki zorbalık davranışı ve nedenleri üzerinde durulurken; kişinin bireysel özellikleri kadar başta aile olmak üzere çevresel ve toplumsal etkilerde göz ardı edilmemelidir. Tüm bu bulgu ve değerlendirmeler, bu çalışmada elde edilen bireyin yetişkin etkileri olumlulaştıkça zorbalıktan kaçınma düzeyinde de artış yaşandığı ve olumlu yetişkin etkilerinin zorbalıktan kaçınmanın önemli bir açıklayıcısı olduğuna ilişkin bulgusuyla da tutarlıdır.

Bu çalışmada zorbalıktan kaçınma düzeyinin önemli bir başka açıklayıcısının yetişkin etkileri olarak ortaya çıkması birçok faktörden kaynaklanabilir. İki değişken arasındaki pozitif yönlü ilişkiye yetişkin etkileri olumlulaştıkça zorbalıktan kaçınma oranındaki artış etkili olabileceği gibi; olumlu yetişkin etkilerinden dolayı ergenlerin öfkelerini kontrol edebilmelerindeki ve öfkelerini bastırarak içte tutabilmelerindeki artış da neden olabilir. Zorbalıktan kaçınma düzeyi ile yetişkin etkileri arasındaki bu ilişki, konuyla ilgili diğer araştırmaların neredeyse tümünün pozitif yetişkin etkilerinin zorbalıktan kaçınma düzeyinin önemli bir açıklayıcısı olduğuna ilişkin bulgularını da destekleyici niteliktedir. Ancak yine de, yetişkin etkileri ile zorbalıktan kaçınma düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik farklı değişkenlerle yeni araştırmalar yapılabilir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan sonuçlar belirtilmiş ve bu sonuçlara ilişkin geliştirilen öneriler sunulmuştur.

Sonuçlar

Araştırma kapsamında ulaşılan genel sonuçlar şunlardır:

1.0. Okulda zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığı incelendiğinde; öğrenciler, zorbalığın en fazla sınıfın içinde(%23,5) meydana geldiğini düşünmektedirler. Öğrencilerin okulda zorbalığın en fazla meydana geldiği diğer alanlar olarak da; okul bahçesi(%21,6) , okul koridorları(%12,3), okul dönüş yolu(%11,1), okul binasının içi(%10), okulun oyun alanları(% 10), okul gidiş yolu(%8,1) ve diğerleri(%3,4) olarak belirtmektedirler. Zorbalığın meydana geldiği alanlar okul dışı ve içi olarak değerlendirildiğinde ise; öğrenciler zorbalığın ağırlıklı olarak okul içi alanlarda (% 80,8) ve çok düşük (% 19,2) bir oranda da okul dışı alanlarda meydana geldiğine inanmaktadırlar. Zorbalık alanlarına yönelik görüşler açısından öğrencilerin cinsiyetleri önemli bir farklılık göstermemekle birlikte, kız ve erkek öğrencilerin görüşlerinin farklılaştığı zorbalık alanları; okul dönüş yolu, oyun alanları ve diğer yerler olarak sayılabilir. Bu alanlarda kızlar, erkeklere oranla zorbalığın daha az meydana geldiğini düşünmektedirler.

2.1. İlköğretim 6. 7. 8. sınıf öğrencilerinin zorba kişilik düzeylerinin en önemli açıklayıcıları; yetişkin etkisi, başarı, hatalı davranış sıklığı, cinsiyet, anne tutumu ve okul değişkenleridir. Bu altı açıklayıcı değişken; öğrencilerin zorba kişilik düzeylerine ilişkin gözlenen toplam varyansın % 24'ünü açıklamaktadır. Araştırmada ele alınan baba tutumu, gelir ve sınıf değişkenlerinin ise öğrencilerin zorba kişilik alt ölçeği puanlarının önemli bir açıklayıcısı olmadıkları anlaşılmıştır.

2.2. Öğrencilerin kendine güven düzeylerinin en önemli açıklayıcıları sırasıyla; yetişkin etkisi, hatalı davranış sıklığı, başarı ve cinsiyet değişkenleridir. Bu 4 açıklayıcı değişken; öğrencilerin kendine güven düzeylerine ilişkin gözlenen toplam varyansın % 25'ini açıklamaktadır. Araştırmada incelenen anne tutumu, baba tutumu, okul, gelir ve sınıf değişkenleri ise öğrencilerin kendine güven alt ölçeği puanlarının önemli bir açıklayıcısı değildir.

2.3. Öğrencilerin zorbalıktan kaçınma davranışlarını açıklayıcı değişkenler ise; hatalı davranış sıklığı, yetişkin etkisi, cinsiyet, başarı şeklindedir. Bu değişkenler öğrencilerin zorba kişilik puanlarına ilişkin toplam varyansın % 13'ünü açıklamaktadır.

Araştırma sonuçları, ilköğretim öğrencileri için olası okul zorbalığını önleme ve müdahale etmeye yönelik yöntemlerin neler olması gerektiğine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Çalışmada elde edilen bulgular (önceki araştırmalarda olduğu gibi) zorbalığı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Dolayısı ile bulguları netleştirecek yeni araştırmaların yapılması konunun özümsemesini sağlayacaktır. Bu durum da, okul zorbalığını önlemede bizlere yardımcı olacaktır. Araştırmanın sonuçlarına göre; okul içi alanlar başta olmak üzere, hem okul içi hem de okul dışı alanlarda öğretmen ve diğer yetişkinlerin gözetimlerinin artırılması faydalı olacaktır. Günümüzde yaygın bir durum olarak karşımıza çıkan ancak fikir birliğine varılmamış bir konu olan zorbalık hakkında öğrenci, öğretmen ve veliler bilgilendirilmelidir. Bununla amaçlanan zorbalık konusunda öğrenciler üzerinde olumlu yetişkin etkileri sağlayabilmektir. Öğrenciler arasındaki zorbaca davranışları engellemek için; öğrencilere sorun çözme, kendini uygun biçimde ifade edebilme ve iletişim becerileri kazandırmak etkili yöntemlerin başında gelmektedir.

Zorbalıkla mücadele oldukça zor ve karmaşık bir iştir. Başarının kaçınılmaz yolu; okul personeli (öğretmen-idareci-hizmetli), öğrenciler ve velilerin ortak hareket etmesinden geçer. Günümüzde zorbalık öyle bir boyuta ulaşmıştır ki; her kurumun kendi şartlarına göre; tespit, müdahale ve mücadele çalışmaları uygulaması gerekmektedir.

Öneriler

Araştırmanın birinci alt problemi olan okulda zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığı ile açıklanan değişkenleri öğrencilerin "Zorba Kişilik", "Kendine Güven" ve "Zorbalıktan Kaçınma" düzeylerine ilişkin bulgular göz önünde bulundurulduğunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

1.0. Araştırma sonuçları incelendiğinde, okulda zorbalığın en fazla sınıf içinde(%23,5) meydana geldiği görülmektedir. Sınıf içi alanlar öncelikli olmak üzere öğrencilerin birbirleriyle etkileşim ve iletişimde bulundukları okul içi ve okul dışı tüm alanların daha güvenli yerler haline getirilebilmesi için gerekli tedbirler ilgili olan tüm görevlilerce zamanında alınmalıdır. Bu sayede öğrenciler kendilerini daha güvenli bir ortamda hissedeceklerdir.

2.0. İlköğretim 6. 7. 8. sınıf öğrencilerinin zorba kişilik düzeylerinin en önemli açıklayıcıları; yetişkin etkisi, başarı, hatalı davranış sıklığı, cinsiyet, anne tutumu ve okul değişkenleridir. Yetişkin etkisinin zorbalığın en önemli açıklayıcı olması nedeniyle yetişkinler, okul zorbalığının anlamı, kapsamı ve önlemler konusunda yeterli düzeyde bilgilendirilmelidir. Yetişkinler zorbalık hakkında ne kadar bilgilendirilirse; bunun öğrencilere katkısı o kadar olumlu olacaktır. Zorbaca davranışlar azalma göstereceği gibi, başarı artacak, hatalı davranış sıklığı en aza indirgenmiş olacaktır.

3.0. Öğrencilerin kendine güven düzeylerinin en önemli açıklayıcıları sırasıyla; yetişkin etkisi, hatalı davranış sıklığı, başarı ve cinsiyet değişkenleridir. Öğrencilere davranış kontrolü, kendi kendini denetleme, kişilerarası sorun ve çatışma çözme becerileri kazandırılarak ve bu konularda yetişkinler bilinçlendirilerek, zorbalığı önlemeye yönelik büyük bir hamle yapılmış olur.

4.0. Öğrencilerin zorbalıktan kaçınma davranışlarını açıklayıcı değişkenler ise; hatalı davranış sıklığı, yetişkin etkisi, cinsiyet, başarı şeklindedir. Kimi zaman okulda zorba olan bir öğrencinin evde de kurban olabileceği unutulmamalıdır. Bu

sebeple okul içi ve okul dışında zorbalığa uğrayan öğrencilerin bunu aileleri ya da öğretmenleriyle paylaşımları için gerekli ve güvenli ortam sağlanmalıdır.

5.0. Zorba kişiliği etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu çalışmada bunların sadece % 24'ü açıklanabilmiştir. Bundan dolayı zorba kişilik düzeyinin daha iyi açıklanabilmesi için farklı değişkenleri ele alan yeni çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Agnew, R. (1985). "Social Control Theory and Delinquency: A Longitudinal Test." **Criminology**, 23: 47–61.
- Akkutay, Ülker. (1996). **Milli Eğitimde Yabancı Uzman Raporları**. Ankara: Avni Akyol Kültür ve Eğitim Ümit Vakfı.
- Arıcı, Hüsnü. (1981). **İstatistik Yöntemler ve Uygulamalar**. Ankara: Meteksan Ltd. Şti.
- Arizona Parent and Educational Resource Center Funded by the U.S. Department of Education. (2004). **Bullying and Teasing: Dealing with Abusive Behavior. A Workshop For Parents and Educators**. www.aperc.asu.edu.
- Arora, C.M. (1987). "Defining Bullying for a Secondary School". **Educational and Child Psychology**, 3–4: 110–120.
- Austin, S. ve Joseph, S. (1996). Assessment of Bully/Victim Problems in 8 to 11 year-olds. **British Journal Educational Psychology**, 66: 447–456.
- Aydoğan, Y. & Kılınç, F.E. :“Akran Zorbalığını Önlemede Bir Program”, I. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Uluslar Arası Katılımlı Sempozyum, İstanbul, 28-31 Mart 2006.
- Bacanlı, H. (2000). **Gelişim ve Öğrenme**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balcı, A. (1993). **Araştırma Verilerinin Çözümlemesi**. (Ders Notları) Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- (1993). **Etkili Okul** (Kuram, Uygulama ve Araştırma). Ankara: Yavuz Dağıtım.
- Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (1998). **Stres ve Başa Çıkma Yolları**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Banks, R. (1997). **Bullying in Schools**. (ERIC Document Reproduction Service No: ED407154).
- Barone, F. J. (1997). **Bullying in School. It doesn't have to happen**. Phi Delta Kapan, 79 (1): 80–82)
- Başar, H. (2001). **Sınıf Yönetimi**. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Batsche, G.M. ve Knoff, H.M.(1994) Bullies and Their Victims: Understanding a Pervasive Problem in the Schools. **School Psychology Review**, 23 (2): 165–174.
- Bentley, K.M. ve Li, A.K.F. (1995). Bully and victim problems in elementary schools and students beliefs about aggression. **Canadian Journal of School Psychology**, 11: 153–165.

- Berkowitz, L.(1990). On The Formation and Regulation of Anger and Aggression: A Cognitive-Neoassociationistic Analysis. **Amerikan Psychologist**, 45 (4): 494–503.
- Bernstein, J.Y. ve Watson, M.W. (1997). Children Who Are Targets of Bullying. **Journal of Interpersonal Violence**, 12, pp. 483–489.
- Besag, V. (1995). **Bullies and victims in schools**. Philadelphia: Open University Press.
- Borg, M.G. (1998). The Emotional Reactions of School Bullies and Their Victims. **Educational Psychology**, 18: 433–444.
- Boulton, M.J. ve Underwood, K. (1992). Bully/Victim Problems Among Middle School Children. **British Journal Educational Psychology**, 62: 73–87.
- Bosworth, K. ve Espelage, Dorothy L. (1999). Factors Associated With Bullying Behavior in Middle school Student. **Journal of Early Adolescence**, 19(3): 341–362.
- Bosworth, K., Espelage, Dorothy L. ve Simon, (2000). Examining The Social Context of Bullying Behaviors in Early Adolescence. **Journal of Counseling and Development**, 78 (3): 326–333.
- Bowers, L., Smith, P.K. ve Binney, V. (1994). Perceived family relationships of bullies, victims and bully/victims in middle childhood. **Journal of Social and Personal Relationships**, 11: 215–232.
- Boucher, Katy. (2001). **The Relationship Between Past Peer Victimization Adolescent Anger**.
- Brownell, M.T. ve Thomas, C.W. (1999). Dr. Michael Rosenberg: Preventing school Discipline Problems Schoolwide. **Intervention in school and Clinic**. 35 (2): 108–112.
- Büyüköztürk, Şener. (2002). **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Casey-Cannon, Shannon, Hayward, Chris ve Gowen, Kris. (2001). Middle-School Girls Reports of Victimization: Concerns, Consequences and Implication. **Professional School Counseling**, 5 (2) 138–147.
- Charash, A., Pepler, D. ve Ziegler, S. (1995). Bullying at school a Canadian Perspective: A Survey of Problems and Suggestions for Intervention. **Education Canada**, 35 (1): 12–18.
- Clarke, E.A. ve Kesilica, M.S. (1997). A Systematic Counseling Approach to The Problem of Bullying. **Elementary School Guidance & Counseling**, 31: 310–325.
- Colman, Adrian (2001). Bullying and Violence. **Youth Studies Australia**. 20(2): 3.
- Craig, W.M. ve Pepler, D.J.(1999). Observations of Bullying and Victimization in the School Yard. **Canadian Journal of School Psychology**, 13: 41–60.

- (1997). Engagement in Gender Normative Versus Non-Normative Forms of Aggression: Links to Social- Psychological Adjustment. **Developmental Psychology**, 33: 610–617.
- Cullingford, C. ve Morrison, J. (1995). Bullying as a formative influence: The Relationship between the experience of school and criminality. **British Educational Research Journal**, 21(5): 547–560.
- Çınkır, Ş. : “Okullarda Kaba Güç: Türleri, Etkileri ve Önleme Stratejileri”, I. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Uluslar Arası Katılımlı Sempozyum, İstanbul, 28-31 Mart 2006.
- Dawkins, J. Ve Hill, P. (1995). **Bullying: Another form of abuse**. In T.J. David (Ed.), Recent advances in pediatrics (pp. 103-122). Edinburg, UK:Livingstone.
- DfES Paketi (Sessizlikten İstirap Çekme). (2001). DfES Anti-Bullying Website. www.dfes.gov.uk/bullying.
- Dölek, Nevin. (1998). **Öğrencilerde Zorbaca Davranışlar**. IV. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Atölye Çalışması, ATAUM-CEBECİ- ANKARA.
- DSM IV. (1994). **Tanı Ölçütleri- Başvuru El Kitabı**. Çev. Ertuğrul Köroğlu. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Eliot, M. (1992). **Bullying**. A Practicical Guide To Coping For Schools. Wiltshire: Longman.
- Espelage, O., Bosworth, K., and Simon, T. (2000). Examining The Social Context Of Bullying Behaviors In Early Adolescence". **Journal of Counseling and Development**. 78: 326–333.
- Eslea, Mike ve Smith, Peter K. (1994). **Anti-Bullying Work in Primary Schoools**. Poster Presented The Annual Conference of The Developmental Section of the British Psychological Society. University of Portsmouht.
- European Community European Social Fund. (2001). **Bullying: A Reader For The Diploma For Connexions Personal Advisers**. www.connexions.gov.uk, 1-77
- Feshbach, S., Feshbach, N. ve Jaffe, Y. (1997). **A Longitudinal Study of the Re-relationship Between Aggressive and Depressive Tendencies in Elementary school age Boys and Girls**. In S. Feshbach ve J. Zagrodzka (Eds.) Aggression: Biolog,cal Developmental And Societal Perspectives (pp.121-135). New York: Plenum Press.
- Furlong, M.J. ve Smith, D.C. (1998). Raking Rick to Tranquil Tom: An Empirically Based Multidimensional Anger Typology for Adolescent Males. **Psychology in the Schools**, 35 (3): 229–244.
- Galloway, D. (1994). Bullying : The Importance of a Whole School Approach. **Therapeutic Care and Education**. 3: 315–329.

- Genta, M.L., Menesini, E., Fonzi, A., Costabile, A. ve Smith, P.K. (1996). Bullies and victims in schools in central and Southern Italy. **European Journal of Psychology**, 11: 97–110.
- Gilmartin, B.G. (1987). Peer Group Antecedents of Severe Love-Shyness in males. **Journal of Personality**, 55: 467–489.
- Glover, D., Gough, G., Johnson ve M.Cartwright, N. (1998). Bullying in 25 Secondary Schools: Incidence, Impact and Intervention. **Educational Research**, 42(2): 141–156.
- Gofin, R., Palti, H. Ve Gordon, L.(2002). Bullying in Jerusalem schools: victims and perpetrators. **Public Health**, 116: 173–178.
- Greene, A.F., C.J. Coles Ve E.H. Johnson. (1995). Psychopathology and Anger in Interpersonal Violence Offenders. **Journal of Clinical Psychology**, 50(6): 906–912.
- Hancock, B.W. ve Sharp, P.M. (1993). Educational Achievement and Self-Esteem in a Maximum Security Prison Program. **Journal of Offender Rehabilitation**, 20 (1), 21–33.
- Hanish, L.D. ve Guerra, N.G. (2000). Children Who Get Victimized at School: What Is Known? What Can be Done? **Professional School Counseling**, 4: 113–119.
- Harachi, T.W., Catalano, R.F. ve Hawkins, J.D .(1998). Children who get victimized At school. What is known? What can be done? **Professional School Counseling**, 4: 113–119.
- Hazler, R.J., Hoover, J.H. ve Oliver, R. (1992). What Kids Say About Bullying. **The Executive Educator**, 20-22.
- Hazler, R.J. (1994). Bullying Breeds Violence. **Learning**, 22: 39–41.
- Hazler, R.J. ve Carney, J.V. (2000). When Victims Turn Aggressors: Factors in the Development of Deadly School Violence. **Professional school Counseling**, 4: 105–112.
- Hoover, J.H., Oliver, R. ve Hazler, R.J. (1992). Bullying: Perceptions of adolescent Victims in the Midwestern USA. **School Psychology International**, 13: 5–16.
- Hoover, J.H., Oliver, R. ve Thomson, K. (1993). What do kids say about bullying? **Education Digest**, 58: 16–20.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. (2004). **Yeni İnsan ve İnsanlar**. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kaltiala-Heina, R. Ve Rimpela, M. (1999). Bullying, Depression and Suicidal Ideation In Finnish adolescents: School Survey. **BMJ: British Medical Journal**. 319: 348–351.

- Kapıcı, E.G. : “İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısı İle İlişkisi”, **Ankara Üniv.Eğit.Bil.Fak.Dergisi**, 37, 2004, s.1-13.
- Karasar, N. (1998). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karaman-Kepenekçi, Y. ve Çinkır, Ş. (2001). **Lise Düzeyinde Öğrenciler Arasında Kaba Güç**. (Yayınlanmamış Araştırma Raporu). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- (2003). Öğrenciler Arası Zorbalık. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi**, 34: 236–253.
- Kısaç, İbrahim. (1997). **Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Öfke İfade Düzeyleri**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: H.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Klicpera, C. ve Klicpera, B.G. (1996). The Situation of Bullies and Victims of Agg-ressive Acts in School. **Praxis der Kinderpsycholoji und Kinderpsychiatrie**, 45: 2–9.
- Koç, Zihni (2006). **Lise Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması**. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara: G. Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Koki, Stan.(1999). Bullying in Schools Should Not Be Par for the Course. **Pacific Resources for Education and Learning**, WEBSITE:<http://www.prel.org>.
- Köknel, Ö. (1986). **Kaygıdan Mutluluğa Kişilik**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- (2000). **Bireysel ve Toplumsal Şiddet**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Lee, Harvey. (2000). High School Shootings: Could this Tragedy Happen in Our Pacific Schools? **Pacific Resources for Education and Learning**, 12 (1) :4. www.prel.org.
- Lenhert, K.L., Overholster, J.C. ve Spirito, A. (1994). Internalized and Externalized Anger in adolescent Suicide Attempters. **Journal of Adolescent**, 9: 105–119.
- Lockwood, Daniel. (1997). **Violence among middle school and high school stu-dents: Analysis and implicaion**. U.S. Department of Justice, Office of Justice programs, National Institute of Justice.
- Levy, K.C. (1997). The Contribution of Self-Concept in The Etiology of Adolescent Delinquency. **Adolescence**, 32 (127): 385–392.
- Maguire, Meg. (2001). Bullying and the Postgraduate Secondary School Trainee Teacher: An English Case Study. **Journal of Education for Teaching**, 27 (1): 95–109.
- Mahiroğlu, Ahmet ve Buluç, Bekir. (2003). Ortaöğretim Kurumlarında Fiziksel Ceza Uygulamaları. **G.Ü. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 1 (1): 81–93.
- Maines, B. ve Robinson, G. (1992). The No Blame Approach to Bullying in Schools. 1992 ISPA Kolokyumunda Sunulan Bildiri.

- Malatesta-Magai, C., R. Jonas, B. Shepard Ve L.C. Culver.(1992). Type A Behavior Pattern and Emotion Expression in Younger and Older Adults.
- Matsui, T., Kakuyama, T., Tsuzuki, Y. ve Onglatco, M. (1996). Long-term outcomes of early victimization by peers among Japanese male university students: Model of a vicious cycle. **Psychological Reports**, 79: 711–720.
- Mcdougal, C., P. Venables Ve D. Roger. (1991). Aggression. Anger Control and Emotional Control. **Personality and Individual Differences**, 12: 625–629.
- Mellor, Andrew.(1997). **Bullying in Scottish Secondary Schools**. SCRE Spotlights From The Scottish Council for Researche in Education 23.
- Mooney, S. ve Smith, P.K.(1995). Bullying and the child who stammers. **British Journal of Special Education**, 22: 24–27.
- O'Donnell ve diğ. (1999). Violence Prevention and Young Adolescents. **Participa-tion In Community Youth Service**, 24: 28–37.
- O'Donohoue, W. ve Krasner, L. (1995). **Hanbook of Psychological Skills Training: Clinical Technique And Applications**. Allyn and Bacon. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore.
- Oliver, R., Hoover, J. H. ve Hazler, R. (1994). The Perceived Roles of Bullying in Small town Midwestern Scools. **Journal of Counseling and Development**, 72, 4: 416–419.
- Oliver, Ronald L. ve Young, Terrell A. (1994). Early Lessons in Bullying and Victimization: The Help and Hindrance of Children's Literature. **School Counselor**, 42 (2): 137–146.
- Olweus, D. (1978) **Aggression in the schools: Bullies and whipped boys**. DC: Hemisphere Press (Wiley).Washington.
- (1980). Familial and Temperamental Determinants of Aggressive Behavior in Adolescent Boys : A Casual Analysis". **Developmental Psychology**. 16: 644 –660.
- (1991). **Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of school based intervention program**. In D. Pepler and K. Rubin (Eds.), The development and treatment of childhood aggression (pp. 441-448). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- (1993). **Bullying at school: What we know and what we can do**. Malden, MA Blacwell Publishers Ltd.
- (1995). **Bullying at School**. Oxford: Blackwell.
- (1999a). Sweden. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano and P. Slee (Eds.). **The nature of school bullying: A croos-national perspective**. (pp. 7–27). London and New York: Routledge.

- (1999b). Norway. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano and P. Slee (Eds.). **The nature of school bullying: A croos-national perspective** (pp. 28–48). London and New York: Routledge.
- Özdamar, Kazım. (1999). **Paket Programlar İle istatistiksel Veri Analizi**. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özen, D.Ş. : “Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Olası Yordayıcıları Ve Cinsiyet İle Yaşa Bağlı Değişimleri”, I. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslar Arası Katılımlı Sempozyum, İstanbul, 28-31 Mart 2006.
- Özgüven, İ. Ethem. (1998). **Psikolojik Testler**. Ankara: PDREM Yayınları.
- Pearce, J. (1992). **What Can Be Done About The Bully?** M. Eliot(Ed.). **Bullying A Practical Guide TO Coping For Schools**. Wiltshire: Longman.
- Pepler, d., Connolly, J. ve Craig, W. (2000). **Bullying and Victimization: The Problems and Solutions for School-Children**. Publication for the National Crime Prevention Council.
- Peery, D.G.; Kusel, S.J. ve Perry, L.C. (1988). Victims of Peer Aggression. **Developmental Psychology**, 24: 807–814.
- Pietzak, D., Petersen, G.J. ve Speaker, U.M. (1998). Perception of School Violence By Elementary and Middle School Personel. **Professional School Counseling**. 1 (4): 23–29.
- Pişkin, Metin. (1999). **İlköğretimde Rehberlik, “Özsaygıyı Geliştirme Eğitimi”**, 95–125. Editör: Yıldız Kuzgun, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Pişkin, Metin. (2003). Okullarımızda Yaygın Bir Sorun: Okul Zorbalığı. **Yedinci Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde Sunulan Bildiri**. Malatya: İnönü Üniversitesi (09–11 Temmuz 2003).
- Pişkin, Metin ve Ayas, Tuncay. (2005). "Zorba ve Kurban Lise Öğrencilerinin Utangaçlık, İçedönüklük, Dışadönüklük ve Özsaygı Değişkenleri Bakımından İncelenme-İncelenmesi. **Sekizinci Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde Sunulan Bildiri**. İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü (21–23 Eylül 2003).
- Pişkin, Metin. (2002). Okul Zorbalığı: Tanımı, Türleri, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri/Educational Sciences.Theory&Practice**, 2(2) :531-562.
- Recognizing and Preventing Bullying. (Winter, 1999). **Notional Resource Center for Safe Schools**. Fact Sheet No: 4. www.safetyzone.org.

- Reiss, S. ve J. Rojah. (1993). Joint Occurrence of Depression and Aggression in Children and Adults with Mental Retardation. **Journal of Intellectual Disabilities Research**, 37(3): 287–294.
- Rigby, Ken. (1995). The Motivation of Australian Adolescent School Children To Engage In Group Discussions About Bullying". **Journal of Social Psychology**, 135: 773–774.
- (2003). Consequences of Bullying in Schools. **The Canadian Journal of Psychiatry in Review**, 48(9): 583-590.
- Rigby, Ken ve Slee, P. (1992). Dimensions of interpersonal relations among Australian Children and implications for psychological well being. **Journal of Social Psychology**, 133: 33–42.
- Rigby, K.; Cox, I. ve Black, G. (1997). Cooperativeness and Bully/Victim Problem Among Australian Schoolchildren. **The Journal of Social Psychology**, 137. 357–368.
- Roland, S. ve Munthe, H. (1989). **Bullying: An International Perspective**. London David Fulton Publishers.
- Salmon, G. ve James, A. (1998). Bullying in Schools: Self Reported Anxiety, Depression and Self Esteem in Secondary School Children. **BMJ: British Medical Journal**, 317: 63-71
- Sayın, S. (2000). **Lise Öğrencilerinin Mesleki İlgilerini Yordayan Bazı Değişkenler**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schwartz, D., Dodge, K.A. ve Coie, J.D. (1993). The emergence of chronic peer Victimization in boys'play groups. **Child Development**, 64: 1755–1772.
- Schwartz, Wendy. (1999). Preventing **Violence by Elementary School Children**. ERIC/CUE Digest Number 149.
- Shakeshaft, C., Mandel, L., Johnson, Y. M., Sawyer, J., Hergenrother, M.A. ve Barber, E. (1997). Boys call me cow. **Educational Leadership**, 54: 22–25.
- Sharp, S. ve Smith, P.K. (1989) Bullying in UK Schools: The DES Sheffield Bullying Project. **Early Childhood Development and Care**, 77: 47–55.
- (1994). **School Bullying: Insights and Perspectives**. London: Routledge.
- Slee, P.T. (1994). Situational and Interpersonal Correlates of Anxiety Associated With Peer Victimization. **Child Psychiatry and Human Development**, 25: 97–107.
- Spielberger, C.D., Jacobs, G.A., Russell, S.F. ve Crane, R.S. (1983). On The Relation Between Family Smoking Habits and The Smoking Behavior of College Students. **International Review of Applied Psychology**, 32: 53–69.
- Spivak, Howard ve Prothrow-Stith, Deborah. (2001). The Need to Address Bullying-An Important Component of Violence Prevention. **JAMA**, 285(16): 2131–2132.

- Sourander, A., Helstela, L., Helenius, H. Ve Piha, J. (2000). Persistence of bullying From childhood to adolescence-A longitudinal 8-year follow-up study. **Child Abuse and Neglect**, 24: 873–881.
- Sönmez, Veysel. (2003). Dizgeli Eğitimle Sınıf Ortamında Doğrudan Demokrasi. **Eğitim Araştırmaları**, 11: 64–72.
- Stoner, S.B. ve Spencer, W.B. (1987). Age and Gender Differences With The Anger Expression Scale. **Educational and Psychological Measurement**, 47: 487–492.
- TDK. (1981). **Eğitim Terimleri Sözlüğü**. Ankara: A.Ü.Basımevi.
- Türk Dil Kurumu. (1998). **Türkçe Sözlük**. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.
- Uçanok, Z. & Pekel, N. : “Akran Zorbalığı Gruplarında Yalnızlık Ve Akademik Başarıları İle Sosyometrik Statüye Göre Zorba-Kurban Davranış Türleri”, I. Şiddet Ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler Uluslar Arası Katılımlı Sempozyum, İstanbul, 28-31 Mart 2006.
- Whitney, I. ve Smith, P.K. (1993). A Survey of the Nature and Extent of Bully/Vic-tim Problems in Junior/Middle and Secondary Schools. **Educational Research**, 35:3–25.
- Williams, K., Chambers, M., Logan, S. ve Robinson, D. (1999). Association of Com-mon Health Symptoms With Bullying in Primary School Children. **British Medical Journal**, 313: 17–19.
- Yavuzer, H. (1981). **Psiko-Sosyal Açidan Çocuk Suçluluğu**. İstanbul:İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Yavuzer, H. (2002). **Çocuk Psikolojisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yeşilyaprak, Binnur (Edt.). (2004). **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**.. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Yurtal, F. & Cenkseven, A.: “İlköğretim Okullarında Zorbalığın İncelenmesi”, I. Şiddet ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Uluslar Arası Katılımlı Sempozyum, İstanbul, 28-31 Mart 2006.
- Yüksel, Nevzat (Editör). (1995). **Ruhsal Hastalıklar**. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.
- Yılmaz, Türkan. (2002). **Ergenlerde Risk Alma Davranışının İncelenmesi**. I. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu/Bildiriler (29–30 Mart 2001:119–146). Ankara: Tisamat Basım Sanayi.

EKLER

Ek No:

1. Kişisel Bilgi Formu
2. Öğrenci İlişkileri Tutum Ölçeği
3. Yazışmalar

EK: 1

KİŞİSEL BİLGİ FORMU
GENEL AÇIKLAMA

Değerli Öğrenci;

“İlköğretim 6, 7, 8. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması (Konya İli Cihanbeyli İlçesi İlçe Merkez Örneği)” konulu yüksek lisans tez çalışması kapsamında; aşağıdaki form ve ölçekle veri toplanılması amaçlanmaktadır. Toplanan bu veriler, araştırma amacı dışında başka bir amaç için kullanılmayacaktır.

Sizden beklenen, form ve ölçekteki her bir ifadeyi tek tek okuyarak ifadenin size ne ölçüde uygun olduğuna ya da olmadığına karar vermenizdir. Lütfen, işaretsiz ifade bırakmayınız ve form ve ölçek üzerine herhangi bir kimlik bilgisi yazmayınız.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

Neslihan KILIÇ
Gazi Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1. Okulunuzun adı:

2. Sınıfınız:

() 6. Sınıf

() 7. Sınıf

() 8. Sınıf

3. Cinsiyetiniz:

() Kız

() Erkek

4. Ailenizin gelir durumu nedir?

() Düşük

() Orta

() Yüksek

5. Babanızın size karşı tutumu genellikle nasıldır?

() Otoriter

() Demokratik

() İlgisiz

6. Annenizin size karşı tutumu genellikle nasıldır?

() Otoriter

() Demokratik

() İlgisiz

7. Okuldaki başarı durumunuz size göre nasıldır?

- () Çok başarılıyım () Oldukça başarılıyım () Orta düzeyde başarılıyım
() Az başarılıyım () Başarısızım

8. Size göre okulda zorbalık olayları daha çok aşağıdaki alanların hangisinde meydana gelmektedir?

- () Okula gidiş yolunda () Okuldan dönüş yolunda
() Okulun bahçesinde () Okul binasının içinde
() Sınıfın içinde () Okulun koridorlarında
() Okulun oyun alanlarında () Varsa diğer alanları yazınız.

9. Geçen 30 gün içerisinde aşağıdaki davranışlardan her birini evde, okulda ve toplumda kaç kez yaptığınızı belirtiniz.

Hatalı Davranışın Sıklığı	Hiç	1 veya 2 kez	3 veya 4 kez	5 veya 6 kez	7 veya daha fazla
1-Evde bir kuralı çiğnediniz mi?					
2-Okulda bir kuralı çiğnediniz mi?					
3-Toplumda bir kuralı/yasayı çiğnediniz mi?					
4-Evde bir sorun yaşadınız mı?					
5-Okulda bir sorun yaşadınız mı?					
6-Toplumda bir sorun yaşadınız mı?					

10. Bir arkadaşınız ile sorun yaşadığınızda, zamanınızın birçoğunu geçirdiğiniz yetişkinler(anne-babanız ya da diğerleri) hakkında düşünerek, bunlardan kaç tanesinin aşağıdakileri size söylediklerini belirtiniz.

Yetişkin İfadeleri	Hiçbiri	Birkaçı	Birçoğu	Hepsi
1-Eğer bir öğrenci sana vurursa, sende ona vur.				
2-Eğer diğer bir öğrenci sana karşı zorbaca davranırsa, ona zorbalıkla karşılık vermek yerine konuşmayı denemelisin.				
3-Eğer bir diğer öğrenci sana karşı zorbaca davranırsa, bunu bir öğretmene ya da yetiştikine söylemelisin.				
4-Zorbalık etmek iyi değildir, problemleri çözmenin (örneğin, konuşma) başka yolları da vardır.				

EK: 2

ÖĞRENCİ İLİŞKİLERİ TUTUM ÖLÇEĞİ

AÇIKLAMA

Aşağıda okuldaki diğer öğrencilere yönelik tutumlarınızı içeren değişik ifadelere yer verilmiştir. Her bir ifadeyi tek tek okuyarak, ifadenin size ne ölçüde uygun olduğuna karar veriniz. İfade sizin için; hiçbir zaman geçerli değilse **“hiç katılmıyorum”**; nadiren geçerli ise **“biraz katılıyorum”**; ara sıra geçerli ise **“katılıyorum”**; sıklıkla geçerli ise **“çoğunlukla katılıyorum”**; ve her zaman geçerli ise **“tamamen katılıyorum”** ifadelerinin yanındaki kutucuklardan yalnızca bir tanesinin içine (X) işareti koyarak ilgili ifadeye hangi düzeyde katıldığınızı ya da katılmadığınızı belirtiniz.

Lütfen işaretsiz ifade bırakmayınız ve size verilen ölçek üzerine herhangi bir kimlik bilgisi yazmayınız.

Tutum İfadeleri	Hiç Katılmıyorum	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1-Diğer öğrencileri taciz ederim.					
2-Hemen her zaman kendime güvenirim.					
3-Diğer bir öğrencinin beni öfkeliendiren bir davranışıyla karşılaştığımda durumu görmezden gelirim.					
4-Yanımda her zaman çakı ve bıçak gibi yaralayıcı ve öldürücü şeyler taşıyorum.					
5-Diğer bir öğrencinin beni öfkeliendiren bir davranışıyla karşılaştığımda konuyu değiştiririm.					
6-Genellikle çevremdekiler tarafından beğenilirim.					
7-Diğer öğrencilere omuz vururum.					
8-Haklı olduğuma inandığımda hakkımı ararım ve diğer öğrencilerce dışlanma korkusu yaşamam.					
9-Diğer bir öğrencinin hoşlanmadığım bir davranışıyla karşılaştığımda kızgınlığımı azaltmaya çalışırım.					
10-İstemedikleri bir davranış yapmaları konusunda diğer öğrencileri zorlarım.					
11-Okulun eşyalarına zarar veririm.					
12-Yaşamın zorluklarıyla başa çıkabilirim.					
13-Birisi benimle kavga etmek istediğinde bunu bir öğretmene ya da diğer bir yetişkine söylerim.					
14-Diğer öğrencileri haraç vermeleri için zorlarım.					
15-Bir öğrencinin hoşlanmadığım bir davranışıyla karşılaşırsam öncelikle onu uyarırım.					
16-Eğer birisi benimle kavga etmek isterse; kavga yerine öncelikle konuşmayı denerim.					
17-Diğer öğrencilere el-kol hareketi yaparım.					
18-Karşımdaki insanı aşağılamaktan kendimi alamam.					
19-Diğer öğrencileri güç duruma düşürmekten mutluluk duyarım.					
20-İnsanlar hatalı davranışlarını cezalandırmadan da eğitilebilirler.					
21-Gücümü kabul ettirmek için kaba kuvvete başvurmadan çekinmem.					

EK: 3

YAZIŞMALAR